

AHMED YESEVÎ'DEN, ABDAL MUSA, KAYGUSUZ ABDÂL VE KÂFÎ BABA'YA ANTALYA'DA ABDALLIK, BEKTÂŞÎLİK VE ALEVÎLİK¹

Necmi Atik*

Çalışmamızın konusu; Antalya Elmalı ve Finike'de türbeleri bulunan ve son dönemde Bektâşî/Alevî oldukları iddiası galat-ı meşhur hâline gelen Abdal Musa, Kaygusuz Abdal ve Kâfî Baba'nın kendilerine ait olan veya kendi yazdıkları eserlerden hayatları ve tasavvufî görüşleriyle Bektâşî/Alevî olup olmadıkları konusunun açıklığa kavuşturulması üzerinedir.

Çalışmamızın bidâyeti Pîr-i Türkistânî Ahmed Yesevî Hazretlerine dayandığı için, çalışmamıza 1997 yılında “Yesevîlik, Cevâhiru'l-Ebrâr min Emvâci Bihâr” başlıklı yüksek lisans tezi yazdığımız Ahmed Yesevî'nin kısaca hayat hikâyesi ile başlayalım.

1. AHMED YESEVÎ (ö.562/1166)

Ahmed Yesevî, Batı Türkistan'da, Çimkent'in doğusunda Tarım ırmağına dökülen Şahyar nehrinin küçük bir kolu olan Karasu üzerindeki Sayram kasabasında doğdu. Eski adı İsbicâb veya Akşehir olan Sayram, coğrafi açıdan önemli bir kavşak noktasıydı. Ancak bazı kaynaklar Ahmed Yesevî'nin, Yesi/Türkistan'da doğduğunu kaydeder ki eskiden buraya Yassı denildiği, ancak zamanla Yası ve Yesi'ye dönüştüğü söylenmektedir.

Ahmed Yesevî'nin hangi tarihte doğduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, şeyhi Hâce/Hoca Yusuf Hemedânî'nin 535/1140'daki vefatı göz önünde tutulursa, onun milâdî XI. yüzyılın ikinci yarısında dünyaya geldiği kanaati oluşmaktadır.

Ahmed Yesevî'nin babasının Şeyh İbrahim adında yörede tanınmış bir sûfî olduğu ve soyunun da Hz. Ali'ye (r.a.) dayandığı kaydedilmektedir. Annesi de Şeyh İbrahim'in halifelerinden Musa Şeyh'in kızı Ayşe Hâtun'dur. Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Ahmed Yesevî ablası Gevher Şehnaz ile Yesi'ye giderek oraya yerleşti ve ilk tahsiline Yesi'de başladı. Küçük yaşına rağmen birtakım tecellilere mazhar olması ve yaşından beklenmeyen fevkaladelikler göstermesi ile çevresinin dikkatini çekti.

¹ Söz konusu çalışma, Mayıs 2023-Mayıs 2024 tarihleri arasında Antalya İleri Gazetesi'nde 34 makalelik yazı dizisi hâlinde haftalık yayınlanmıştır.

*Dr., İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Edebiyatı, necmiatik@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7370-8577

Ahmed Yesevî çocukluk çağlarında, ashâb-ı kiramdan Arslan Baba adındaki tanınmış bir ârifin teveccüh ve iltifâtına, hayır duâlarına mazhar oldu. Arslan Baba Yesi'ye gelerek, Rasûlullah'tan (s.a.v.) aldığı hurma emânetini Ahmed Yesevî'ye teslim etti ve onun eğitimini üstlendi.

Arslan Baba'nın elinde yetişen ve olgunlaşan Ahmed Yesevî'nin şöhreti her tarafa yayıldı. Arslan Baba'nın vefat etmesi üzerine Ahme Yesevî ilim ve irfânını arttırmak için Asya'nın önemli ilim ve irfan merkezlerinden biri olan Buhara'ya gitti. 27 yaşında Buhara'da Tayfûriyye/Nakşibendiye'den Hâce/Hoca Yusuf Hemedânî'ye (ö.1140) intisap etti/bağlandı.

İsfahan ve Semerkand'da uzun süre hadis ilmi tahsil eden Hâce Yusuf Hemedânî, hadis, usûl-i fıkıh, hilaf ve nazar ilimlerinde benzersiz bir âlim idi ve Nizâmiye Medresesi'nde dersler veriyordu. Hâce Yusuf Hemedânî'nin şeyhi olan Ebû Ali Farmedî aynı zamanda Hucetü'l-İslâm İmam Gazâlî'nin de şeyhi idi. Ahmed Yesevî, Hanefî fıkhlında da âlim olan hocası Hâce Yusuf Hemedânî ile çeşitli yerlere yolculuklar yaptı. Hâce Yusuf Hemedânî'nin tarikat silsilesi ise şöyledir: Ebû Ali Farmedî – Cafer-i Sâdık – Kasım b. Muhammed – Selmân-ı Fârisî – Hz. Ebû Bekir – Hz. Muhammed (s.a.v.).

Rasûlullâh'ın (s.a.v.) sünnetine sımsıkı bağlı olan ve sâde bir hayat süren Hâce Yusuf Hemedânî'nin ahlâkî özellikleri tamamen Ahmed Yesevî'ye yansımıştı. Hâce Yusuf Hemedânî vefat edince, şeyhinin vasiyeti üzerine şeyhlik makâmına sırasıyla Abdullah Berkî, Hasan Endâkî, Ahmed Yesevî geçti. Kısa bir süre irşad makamında bulunan Ahmed Yesevî, mânevî bir işâret üzerine şeyhlik postunu Abdulhâlık Gucdüvânî'ye devrederek Yesi'ye döndü.

İslâm Asya'sının her yerinde mutasavvıfların geniş bir nüfusa mâlik oldukları, her tarafta tekkelerin binâ edildiği bu dönemde, Ahmed Yesevî'nin adı, Sır-Deryâ havâlisinde, Taşkend çevresinde hatta kuzeydoğudaki bozkırlarda geniş bir sahaya yayıldı ve meşhur oldu, etrafına binlerce ilim ve irfan talebesi Türkler toplandı.

Sayram'da, İmam Muhammed b. Ali soyundan gelenlere “Hâce” denildiği gibi onlara bağlı olanlara da aynı ünvan verildiğinden, Ahmed Yesevî'de “Hâce Ahmed”, “Hâce Ahmed Yesevî”, “Kul Hâce Ahmed” ünvanlarıyla anıldı.

Ahmed Yesevî hicrî yıl itibariyle 63 yaşına gelince, Rasûlullah (s.a.v.) dünyada 63 yıl yaşadığından, ömrünün geri kalanını toprak üstünde değil, toprak altında geçirmek üzere, yer altında kendisine üç arşınlik (2 metrekare) bir hücre kazdırdı. Vefat edinceye kadar bu hücrede hayatını geçirdiği kaydedilmektedir. Sayısız ziyaretçisi olan türbesi de Yesi'de/Türkistan'dadır.

Ahmed Yesevî'nin İbrahim adında bir oğlunun olduğu ve öldürüldüğü, soyunun Gevher Hoşnaz/Şehnaz adındaki kızıyla devam ettiği bilinmektedir. Semerkantlı Şeyh Zekerıyyâ, Üsküplü Şair Ata ve Evliya Çelebi gibi Ahmed Yesevî Hazretlerinin soyundan birçok ilim ve irfan ehli dünyaya gelmiştir.

Şeyh Lokman Perende, Hacı Bektaş Veli'nin (ö.606-645/1270-1337) intisap ettiği, yetişmesine vesile hocası ve şeyhidir. Şeyh Lokman Perende, Ahmed Yesevî'nin müridi ve talebesi, ilim ve irfanla donatıp hilâfet verdiği mürididir. Aslen Horasanlı olan ve Nişâbur şehrinde doğduğu bilinen Horasan Erleri'nden Hacı Bektaş Veli/Hünkâr Hâce Bektâşi Horâsânî, şeyhi Şeyh Lokman Perende'nin dergâhında üç yıl hizmet ettikten sonra, şeyhinden mânevî emanetleri ve icazetini alır. Şeyhinin, "*Müjdeler olsun ki Kutbu'l-aktâblık" senindir; kırk yıl hükmün vardır. Şimdiye dek bizimdi, bundan sonra senindir. Biz bu yokluk yurdunda çok eğlenmeyiz, âhirete gideriz. Var, seni Rum'a saldı. Sulucakarahöyük'ü sana yurt verdik. Rûm abdallarına seni baş yaptık*" demesiyle, Hacı Bektaş, Anadolu'ya gelmek için yola çıkar. Hacı Bektaş Veli'nin kaleme aldığı Velâyetnâme adlı eserdeki bu kayıt, tarihî kaynaklarca da doğrulanmaktadır.

Ahmed Yesevî'nin Eserleri ve Fikirleri

Ahmed Yesevî'nin tek eseri "*Dîvân-ı Hikmet*"tir. Dîvân-ı Hikmet'in Taşkend ve Kazan baskılarında bulunan Fakrnâme isimli mukaddime veya risâle Ahmed Yesevî'ye izâfe edilmekte ise de, bu eserin *Dîvân-ı Hikmet* yazmalarının hiçbirinde bulunmaması ve bu eserden bahsedilmemesi Ahmed Yesevî'ye âit olmadığını göstermektedir. Fakrnâme, Dîvân-ı Hikmet'in mensur bir mukaddimesi şeklindedir. Fakrnâme, Hacı Bektaş Veli'nin "*Makâlât*" adlı eseri ile hemen hemen aynıdır ve dört kapı (şariat-tarikat-ma'rifet-hakikat) kırk makam tertibi üzere kaleme alınmıştır.

Ahmed Yesevî, Divân-ı Hikmet adlı eserini, talebelerine ve coğrafyasındaki İslam toplumuna İslam'ın esaslarını, şariat hükümlerini, tarikatın âdâb ve erkânını öğretmek gâyesiyle, Türkçe sâde bir dille ve halk edebiyâtı olan hece vezninde kaleme almıştır. "Hikmet" adı verilen bu şiirler, bazı dervişler tarafından yazılmış ve Yesevî dervişlerinin dilinden en uzak Türk obalarına kadar ulaştırılmıştır. Daha sonra "Hikmet" adı verilen bu risaleler bir araya getirilerek "Divân-ı Hikmet" adlı eser meydana gelmiştir. Bugüne kadar derlenebilen Yesevî'ye ait hikmetler 250'yi bulmaktadır.

Ahmed Yesevî'nin, "Hikmet" adını verdiği sanat endişesinden uzak, sade ve kuru bir ifade yanında didaktik/öğretici bir özellik taşıyan şiirlerini söyleme amacı; **İslâm dinine yeni girmiş**

veya bu dini henüz kabul etmemiş Türkler'e İslâmiyet'in esaslarını, şariat ahkâmını ve Ehl-i sünnet akâidesini öğretmek, Yeseviyye tarikatı müridlerine tasavvufun inceliklerini, tarikatın âdâb ve erkânını telkin etmektir.

Orta Asya Türk dünyasının en meşhur ismi olan Ahmed Yesevî'nin, İslam şariatına ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine sıkı sıkıya bağlı olması, şariat ile tarikatı kolayca telif etmesi, Yesevîlik tarikatının Sünnî Türkler arasında hızlı bir şekilde yayılıp yerleşmesini sağlamıştır. Ahmed Yesevî gibi, bilhassa Türkler üzerinde geniş bir sahada ve asırlarca tesirini devam ettiren ikinci bir şahsiyetten söz etmek zordur. Ahmed Yesevî XI. yüzyılda, XIII. yüzyıl Anadolu'su gibi özel ve çok önemli bir misyonu yüklenmiş, İslâm'ın tebliğ edilip anlatılmasında fevkalâde gayret göstererek bu konuda çok başarılı olmuştur. Hocası ve şeyhi olan Hâce Yusuf Hemedânî'de, Hristiyan ve mecûsilerin evlerine ziyaretlerde bulunur, onlara tatlı dil ve aklı delillerle İslâm dinini anlatırdı.

Ahmed Yesevî'nin yakın çevresinde doksan bin müridi toplandı ve yetiştirip icâzet verdiği çok sayıda halifesi oldu. İlim ve irfan dolu sînesinden doğan ve kalplere şifa sâde ve anlaşılır hikmetli sözleriyle geniş kitlelere ulaşan Ahmed Yesevî, Anadolu coğrafyasını İslam toprakları kılan **HORASAN ERENLERİ**'ni yetiştirdi. Her türlü meslek kollarında da çalışan bu erler "Âhiyân-ı Rûm" yani Anadolu Âhiliği'nin de kurucuları oldu.

Oğuz'un Kayı boyu ile Horasan Erenleri'nin aynı zaman diliminde Anadolu'da bulunmuş olmaları ve birlikte hareket etmeleri madden ve mânen büyük bir güç hâline gelmelerini sağlamış, gazâdan gazâyâ koşan Gâziyân-ı Rûm, kadınlar hareketi olan Bâciyân-ı Rum ve İslâm'ı Anadolu'nun en ücrâ köşelerine yayma gayret ve çabasında olan Abdalân-ı Rum ile Anadolu Müslümanların vatanı/yurdu hâline geldi.

Ahmed Yesevî'nin tesis eylediği ve Hacı Bektaş Veli'nin de yetiştirdiği Yesevilik tarikatının özellikleri şöyledir:

Tarikatın ahkâmı altıdır: 1. Ma'rifet-i Hak 2. Gerçek cömertlik 3. Hakîki sıdk 4. Yakîn-i müstağrak 5. Rızka tevekkül 6. İnce düşünce

Tarikatın vacipleri altıdır: 1. Allah'a yaklaşmak ve kemal sahibi olmayı talep etmek 2. Allah'a ulaşmayı arzulamak 3. Gece ve gündüz Allah korkusu 4. Her hâlükârda Allah'tan ümidini kesmemek 5. Gece ve gündüz zikre devam 6. Allah'a ulaşma fikrine devam

Tarikatın sünnetleri altıdır: 1. Namazı cemaatle kılmak 2. Seherlerde uyanık olmak ve istiğfar etmek 3. Dâima abdestli olmak 4. Allah'ın huzurunda olduğunu bilmek 5. Ta'zim üzere Allah'ı zikretmek 6. Şeyhin emir ve yasaklarına uymak.

Tarikatın müstehapları altıdır: 1. Hizmette güleryüzlü olmak 2. Gücü yettiğinde misafirperverlik 3. Hizmeti ganimet bilmek 4. Hizmeti uzun tutmak 5. Hizmet neyi gerektiriyorsa öyle çalışmak 6. Ahmed Yesevî ve şeyhine duâ etmek.

Tarikatı âdâbı altıdır: 1. Tevâzu ve edeble iki dizleri üzerine oturmak 2. Kendisini herkesten aşağı görmek 3. Herkesi kendisinden faziletli bilmek 4. Cümle şeyh ve pirleri aziz ve veli bilmek ve karşılarında susmak 5. Meşâyih meclisinde destursuz konuşmamak 6. Kendi şeyhini, velâyet sırlarını ve rumuz-i kerâmetlerini saklamak.

Ahmed Yesevî şöyle der: “Yetmiş ilim okumayınca ve yetmiş makamı geçmeyince şeyh olunmaz. Bu ilimler kırdört makam içinde dercedilmiştir. Her kim bu makamları tahsil etmeden şeyhlik etse, evliyâullahın nefretine uğrar.” Bu makamlar:

1. Bir daha bozmamak üzere edilen tövbe 2. Faydalı ilim 3. Yumuşak tabiatı yükseltme 4. Olgunluğuna erişen akıl 5. Tam bilinç 6. Tam teslimiyet 7. Uygun yücelik 8. Tam kanaat 9. Hz. Ebubekir sıdkı 10. Hz. Ömer yakını 11. Hz. Osman ibâdeti 12. Hz. Ali zikri 13. Hz. Hasan zühdü 14. Hz. Hüseyin fakr u fenâsı 15. Hz. İmam Muhammed Hanefî tevekkül-i küllü 16. Tam tahammül 17. Allah'ın nimetlerine şükür 18. Kazâlara rızâ 19. Belâlara sabır 20. Varlık ve yoklukta safâ 21. Sahip olduğunda cömertlik 22. Üstün ihlas 23. Güzel ahlak 24. Haramdan kaçma, temizlik ve perhizlik 25. Genel tevâzu 26. Allah'tan dâima korku 27. Allah'tan her hâlükârda ümidini kesmemek 28. Acımak ve ağlamak 29. Allah için zevk ve şevk duymak 30. Allah yolunda kendinden geçmek 31. Lütufkâr ve mürüvvat sahibi olmak 32. İyilik ve cömertlik 33. Hak yolunda olma 34. Zâhirde huşû 35. Bâtında huzû 36. Def-'i menâfide diyanet, imtisâl-i evâmirden sıyânî 37. Hikmet, söz ve fiilin icrâ ve inşâsında tecrübe 38. Büyük günahlarda ısmet, küçük günahlardan kaçınmak 39. Ayrılık uzaklığı ve iştîyâk harâreti 40. Sevgi ve cinnet 41. Muhabbet ve meveddet-i Hz. Samedîyyet (c.c.) 42. Allah'tan, kullardan ve hayvanlardan utanma, hicab 43. Ulaşmak için vermek 44. Allah'a yakınlık.

2. LOKMAN-I PARENDE (ö.?)

Şeyh Lokman-ı Parende, Hoca Ahmed Yesevî'nin talebesi ve halifesi, Hacı Bektâşî Velî'nin de hocasıdır. Hacı Bektâşî Velî'nin babası Horasan hükümdârı İbrâhimü's-Sânî (Seyyid Muhammed b. İbrahim b. Mûsâ) oğluna eğitim vermesi için kendisine önerilen Şeyh Lokman-

1 Parende'den şehzade oğluna hoca olmasını rica eder, o da kabul eder. Şeyh Lokman-ı Parende'nin Hacı Bektâş-ı Velî'ye hoca olmasını ve onu eğitmesini Velâyetnâme adlı eserlerden öğrenmekteyiz. Köprülü bu konuyu şöyle açıklamaktadır: ““Hacı Bektaş Veli hakkında, sonra muhtelif müritleri hakkında da yazılmış olan muhtelif Velayetnameleri, bazen büyük ayrılıklar göstermektedir. Meselâ Hacım Sultan Velayetnamesi'nde, Hacı Bektaş Veli doğrudan doğruya Hoca Ahmed Yesevî halifesi olarak zikredilir; hâlbuki Hacı Bektaş Veli Velayetname'sinin tam ve mensur nüshaları ile Künhü'l-Ahbâr'ın beşinci cildinde (Gelibolulu) Hacı Bektaş'ın Şeyh Lokmanı Perende müridi olduğu ve bu Lokman-ı Perende'nin Hoca Ahmed Yesevî'den hatta diğer zayıf bir rivayete göre Hoca'nın ceddî nesli Ali'den meşhur Muhammed Hanefî'den el aldığı anlatılmaktadır. İşte, bu sûretle, meselâ Hâcım Sultan Velayetname'sinde doğrudan doğruya Ahmed Yesevî ile Bektaş Veli arasında geçtiği anlaşılan menkıbeler, diğerinde Lokman-ı Perende ile Hacı Bektaş arasında geçmiş gibi gösterilir; bununla beraber, bu ikinci tarzda rivâyetleri içine alan Hacı Bektaş Veli velâyetnâmelerinde de yine doğrudan doğruya Ahmed Yesevî ile Hacı Bektaş arasındaki birtakım menkıbeler de vardır” Velayetname adlı eserin orijinalinde bazı olayları şu şekilde anlatmıştır:

Horasan mülkü içre ol zamanda
Olur doksan dokuz bin erler anda

İşidirler ki Bektaş ya'ni erdir
Erenler içre şan-ı mu'teberdir

Gelip dergâh-ı Şeyh'e Hizmet eyler
Ona Şeyh dahi izzet hürmet eyler

Bedahşân iline kılmış sefer ol
Kamu küfr ehline bulur zafer ol

Eder hem Haydar'ı vâsilebine
Verir su hâcesinin mektebine

Dedilerki erelim Şeyh'in katına
Erelim biz de tâcın devletine

Gelir cem-i kesir-i pir ü bende
O cemin başı Lokman-ı Perende

Şeyh Lokman-ı Parende zâhir ve bâtın ilimlerinde çok derinleşmiş bir kişiydi. Parendelik (uçan) nasibi kendisine Ahmed-i Yesevî tarafından verilmişti. Şeyh Lokman-ı Parende, Hacı Bektâş-ı Velî'ye hoca olduğu dönemlerde bazı olaylar Velâyetnâme'de şöyle anlatılır:

“Bektaş-ı Veli daha çocukken birçok kerâmetler gösterdi. Bir gün Lokman-ı Perende okula gelince Bektaş'ın yanında iki kişi olduğunu gördü. Okul onların nuruyla nurlanmıştı. Lokman-ı Perende içeri girer girmez gözden kayboldular. Lokman bu duruma şaşırıp kaldı ve kendi kendine acaba bunlar kimdi diyordu Bektaş, hocam o iki nurlu insanın kim olduğunu biliyor musunuz, diye sordu. Lokman kim olduklarını Bektaş'a sordu. Bektaş, sağımda oturan iki cihan güneşi atam Muhammed Mustafa, solumda oturan Allah'ın aslanı inananların emiri Ali Murtaza dedi. Biri zahir biri batın bilgisinden söz ederek bana Kur'an belletiyorlardı dedi. Lokman-ı Perende bu sözleri duyunca pek sevindi ve durumu babası Sultan İbrahim'e anlattı. O da çok mutlu oldu ve Allah'a şükretti”

“Yine bir gün Bektaş Veli, Lokman'dan ders okuyordu. Namaz vakti geldi. Lokman şâkirdinden abdest için su istedi. Bektaş, hocasına dedi ki: “Bir nazar etseniz de, su burada aksa, dışarı gitmeye, hacet kalmasa!”. Hocası, kendi kudretinin buna yetmeyeceğini söyleyince, Bektaş Veli, derhâl Allah'a duâ etti, Lokman-ı Perende, “Âmin!” dedi. O anda mektebin ortasından lâtif bir su çıkıp kapıya doğru aktı, gitti ve pınarın başında güzel susam çiçekleri açtı. Lokman-ı Perende bu olaydan sonra Bektaş'a ‘Ya Hünkar’ deyince Bektaş-ı Veli'nin ismi Bektaş Hünkar oldu.”

Yine Velayetname'de anlatıldığı üzere “Bu vakadan birkaç zaman sonra Lokman, hacca gitti. Arafat'a çıkıp kibleye doğru döndükleri esnada Lokman, müritlerine dedi ki: ‘Yâranlar! Bugün arife günüdür. Şimdi bizim illerde yemekler pişirilir!’. Bu söz, Allah'ın kudretiyle, Bektaş'a malum oldu. Tam bu sırada Şeyh'in evinde de yemekler pişiriliyordu. Bektaş, hemen bir tepsi yemeği aldığı gibi o anda Lokman'a sunuverdi. O da, Nişâbur'a döndükleri zaman çocuğun bu kerametini herkese söyledi ve Hacı lâkabını verdi. Bu esnada Horasan erenleri, Lokman'a hac tebrikine gelmişlerdi. Mektepte akan suyu görünce şaşırdılar, sordular. Lokman, “Bu keramet Hacı Bektaş'ındır!” dedi ve onun sayısız kerametlerini erenlere birer birer anlattı. Lokman-ı Perende keramet sahibi olan Hacı Bektaş dedikten sonra Bektaş'ın ismi Hünkar Hacı Bektaş

Horasani olmuştur. Horasan erenleri, bir çocuktan bu kadar olağanüstü şeylerin zuhurunu tuhaf gördüler. Orada hazır olan Bektaş Veli, erenlere, “Ben Hazret-i Ali neslindenim. Bana bunları çok görmeyin. Nasib-i İlâhî’dir!” dedi. Horasan erenleri, “Eğer sahib-i sır iseniz, nişanınız nerede?” diye sordular. Bektaş Veli elinin ayasında ve alnındaki iki yeşil beni gösterdi. Hepsî hayrette kaldılar. Artık bunun üzerine ister istemez onun büyüklüğünü teslim ettiler”

“Yine bir gün Horasan erenleri toplanıp Bektaş Veli’ye, pirini sordular. Bektaş Veli, hangisi susam yaprağı üzerine seccade salıp namaz kılsa, ona mürîd olacağını söyledi. Bu teklif karşısında cümlesi güldüler ve bu kerameti onun yapıp yapamayacağını sordular. Bektaş Veli, onlara, bukerameti de gösterince, hepsi başlarından kisbetlerini çıkardılar. Hocası Lokman-ı Perende de çıkardı. Hacı Bektaş onları tek birleyerek tekrar giydirdi. Bu esnada Sultan İbrahim-i Sâni vefat etmişti. Bektaş’a sultanlığı teklif ettiler; kabul etmedi. Amcalarından Hasan’a terk etti. Kendisi çekilerek bir ibadethanede halvet ve uzleti ihtiyar etti; buluşdan sonra kırk yıl bu halde kaldı.”

3. HÜNKÂR HÂCE BEKTÂŞİ VELÎ HORÂSÂNÎ (ö. 690-738/1291-1337)

Asıl adı Muhammed Bektaş olan Hacı Bektaş Veli’nin doğum ve vefat tarihleriyle alâkalı farklı rivâyetler bulunduğu için 606-646/1209-1248 tarihleri arasında, Türkmenistan sınırına yakın ve günümüzde İran’ın bir şehri olan Nişâbur’da doğduğu söylenebilir. Hacı Bektaş Veli’nin yazdığı Velâyatnâme’de, Hacı Bektaş’ın babasının Hz. Ali (r.a.) soyundan Horasan hükümdârı İbrahimü’s-Sâni (Seyyid Muhammed b. İbrahim b. Mûsâ), annesinin ise Nişabur şehri âlimlerinden Şeyh Ahmed’in kızı Hatem olduğu yazılıdır. Bu hususta şu kayıtları görmekteyiz: Sultan İbrahimü’s-Sâni ile Hatem veya Hatme 24 yıl evli kaldıkları hâlde çocukları olmaz. Sultan İbrahim, şehrin ileri gelenlerini toplayarak, bir erkek çocuğunun olması için dualar edilmesini, Kur’an-ı Kerim’den hatimler yapılmasını ister. Buna karşılık ihsanlarda bulunur. Bir hafta kadar hatimler yapılır, dualar edilir. Nitekim Hâteme Hatun, Sultan İbrahim’den gebe kalır, müddeti dolunca da nur topu gibi bir erkek çocukları olur. Çocuğunun adını "Bektaş" koyarlar:

Göricek yüzünü oğlunun o mâh

Adını Bektaş virdi onun şâh

Prof. Dr. Esad Coşan, Makâlât adlı çalışmasında "Bektaş"ın lakap olduğunu, zirâ "o zamanlarda âlim ve asil kişilerin -İranlı veya başka bir soydan olsa bile- muhakkak dini mahiyette bir ismi bulunduğunu" belirtmektedir.

"Hacı" lâkabı ise, Vilâyetnâme'de yer alan bir kerâmet sonucu Bektaş'ın asıl adıyla birlikte anılagelmıştır. Vilâyetname'ye göre, Hacı Bektaş'ın hocası Lokman-ı Perende Horasan'dan hacca gittiğinde; Arafat'ta vakfeye geçildiği zaman, arkadaşlarına: "Bugün arife, bizim evde şimdi bişi bişirirler" demiş. Bu hâl Hacı Bektaş'a malûm olmuş, Lokman'ın evinde pişirilen bişilerden bir tepsiye koyarak, bir dakika içinde Arafat'a ulaştırmış, orada bunu yemişler. Hac dönüşü Nişabûr halkı kendisini karşıladığı ve tebrik ettiği zaman, Lokman: "Asıl Hacı olan Bektaş'tır, hepimiz onu kutlayalım" diyerek onun bu kerâmetini halka duyurmuştur.

647-744/1275-1343 yılları arasında yaşamış olan Ebu'l-Ferec el-Vâsîtî, Hacı Bektaş Velî için yazdığı bir silsilede onu doğrudan Ahmed Yesevî'ye başlı göstermektedir. El-Vâsîtî'nin yaşadığı dönem, Hacı Bektaş Velî'nin yaşadığı döneme yakındır ve verdiği bilgilerin gerçek olma ihtimali yüksektir. Lakin Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş Velî'den yaklaşık bir asır önce vefat ettiği için bu bilgi, aradaki isimlerin atlanmış olmasından dolayı eksik kalmıştır.

Aslen Horasanlı olan ve Nişâbur şehrinde doğduğu bilinen Horasan Erleri'nden Hacı Bektaş Veli/Hünkâr Hâce Bektâşi Horâsânî, şeyhi Şeyh Lokman Perende'nin dergâhında üç yıl hizmet ettikten sonra, şeyhinden mânevî emanetleri ve icazetini aldı. Şeyhinin, "*Müjdeler olsun ki Kutbu'l-aktâblık senindir; kırk yıl hükmün vardır. Şimdiye dek bizimdi, bundan sonra senindir. Biz bu yokluk yurdunda çok eğlenmeyiz, âhirete gideriz. Var, seni Rum'a saldı. Sulucakarahöyük'ü sana yurt verdik. Rûm abdallarına seni baş yaptık*" demesiyle, Hacı Bektaş, Anadolu'ya gelmek için yola çıktı. Hacı Bektaş Veli'nin kaleme aldığı Velâyetnâme adlı eserdeki bu kayıt, tarihî kaynaklarca da doğrulanmaktadır. Hacı Bektaş Veli, Sulucakarahöyük'e geldiği zaman İdris Hoca ile karısı Kutlu Melek (Kadıncık Ana)in misafiri oldu, kendisinin ilk müritleri de bunlardır.

Menkabelere göre Hacı Bektaş Velî'nin, Kutbeddin Haydar, Hacım Sultan, Akçakoca, Sarı Saltık, Karaca Ahmed, Tapduk Emre, Yûnus Emre, Seyyid Mahmud-ı Hayrânî, Osmançık (Osman Gâzi), Alâaddin Keykubad, Ahî Evran ve Kırşehir emîri Nûreddin b. Caca ile görüştüğü kaydedilmektedir.

Hacı Bektaş Veli, 690-738/1291-1337 yılları arasında vefat etmiştir. Ziyâretgâh olan türbesi Nevşehir'in Hacı Bektaş İlçesi'ndedir.

Hacı Bektaş Velî'nin Eserleri

Hacı Bektaş Velî tasavvuf, ahlak, nasihat ve dîni konularda Türkçe, Arapça ve Farsça birçok eser kaleme almıştır. Eserlerindeki muhtevâ, Ahmed Yesevî'nin hikmetleriyle büyük benzerlik göstermektedir. Araştırmalar sonucu kaynaklarda Hacı Bektaş Veli'ye âit olduğu rivayet edilen eserler şunlardır:

Besmele Şerhi, Fatıha Sûresi Tefsiri, Makâlât, Kitâbü'l-Fevâid, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye, Şathiyyât, Nesâyih-i Hacı Bektaş Veli (Nasihatler), Hadis-i Erbaîn, Üssü'l-Hakîka, Hurde-nâme, Emânet-i Hazret-i Pîr.

1.Besmele Şerhi: Manisa Kütüphanesi'nde *Kitâb-ı Tefsîr-i Besmele Ma'a Makâlât-ı Hacı Bektaş* adı ile 3536 numarada kayıtlı olan bu eser, Cafer b. Hasan tarafından 827/1423 tarihinde istinsah edilmiş otuz varaklık bir risâledir. Hacı Bektaş-ı Veli eserini Türkçe kaleme almıştır. Eserinde konu hakkında yazılacak daha çok şey olduğunu, istese üç yüz tabak bağdâdî kağıt tutacak bir tefsir yapabileceğini, fakat bu kadarının kâfi olduğunu belirtir ve eserini, “Allah doğrusunu en iyi bilir” cümlesiyle tamamlar.

Besmele Şerhi farklı yayınevleri tarafından yayınlanmıştır. Hacı Bektaş-ı Velî'nin *Besmele Şerhi* adlı kitabından:

“Hak Te'âlâ lütfuyla Rasûlüne “Yâ Muhammed sana ve ümmetine müjde olsun ki Bismillâhirrahmânirrahîm nasip kıldım. Allah adımın karşılığı olarak aklınız surdan korkmasın. er-Rahmân adımın karşılığı, alıcı sûr üfürüldüğünde, meleklerin (bile) öldüğü zaman onlar, benim arşımın gölgesinde, nûr kürsüsünde oturup benim nûrumu görmenin zevkinde olsunlar. er-Rahîm adımın karşılığı olarak, bütün yaratılmışlar tekrar dirildiği zaman ben kullarıma “Ey âşıklar, ey sâdıklar, ey Tâhâ ve Yâsîn ehli, dünyada yeterince durdunuz, şimdi hangi kapıdan isterseniz Cennetlere girin. Ben sizinim, siz benimsiniz, derim” buyurur...”

“Ey Ahmed, gökten inen dört kitabın tamamını topladım, Fatıha'nın içine koydum. Fâtıha'da ne varsa hepsini -Bismillâhirrahmânirrahîm'in içine koydum. Senin ümmetinden kim bir kez iman ile doğru Bismillâhirrahmânirrahîm derse; Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u, Kur'ân'ı okumuşçasına ve bunlarla ibadet etmişçesine sevap vereyim. Bu ne güzel kerem, bu ne güzel lütuf ki birkaç damla murdar sudan meydana gelmiş insana bu kadar fazla ihsan da

bulunuyorum. Benim gibi bir pâdişahın dergâhı dururken, göz göre göre rastgele bir âcizin dergâhına giden (kulun) toprak başına olsun. Kitabımın dergâhını, rahmetimle, şefkatimle, iyiliklerle bezedim. Elbette ki hediyem dergâhıma lâayık olacaktır.”...

2.Fatiha Tefsiri: Söz konusu eserden ilk bahseden Baha Said’dir. Baha Said, eserin Tire’de olduğunu söylemiş, M. Esat oşan ve Bedri Noyan’ın Tire’de eser hakkındaki araştırmalar yapmışlar lakin izine rastlayamamışlardır. Hüseyin Özcan, İngiltere’de British Museum Library’de eserin nüshasını bulmuş, daha sonra Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki bulunduğu nüsha ile karşılaştırıp 2008 yılında yayınlamıştır. Daha sonra Yaşar Şimşek, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı’nda eserin bir nüshasını daha bulmuştur.

Hacı Bektâş-ı Velî’nin *Fâtiha Tefsiri* adlı eserinden:

O (Hz. Muhammed (s.a.v.)) inci gibi değerli sözleriyle, şeker ağzından buyurur ki: O gecekendisine teşbih edilen Hakk beni mirâca çağırdı. Dördüncü kat göğe yükseldiğimde, vardığımda yüksek bir ses işittim. O sesin heybetinden bütün melekler yüzüstü secdeye kapandılar. Kardeşim Cebrâil aleyhisselâma sordum: “Ey kardeşim bu ses neyin nesidir?” Cebrâil aleyhisselâm cevap verdi: “Şöyle bil ki ey Allah’ın Rasûlü, yüce Allah Cehennem’de bir kuyu yarattı, ona Gayya adını verdi. O kuyuyu bin yıl yakıp kızdırdılar, kapkara oldu. Bin yıl daha kızdırdılar, kıpkızıl oldu. Ve (Allah) bin yıl daha kızdırılmasını buyurdu, bin yıl daha kızdırdılar, bembeyaz oldu. Daha sonra Allah o kuyunun içinde bir yılan yarattı. Eğer onun ağzından bir damla zehir dünya denizlerine düşseydi, bütün denizlerin tamamını onun zehiri kaplardı. O kuyuyu kızdırırlarken kuyudan bir taş koptu. O zaman henüz Âdem peygamber (a.s.) yaratılmamıştı. O taş daha yeni (kuyuya) düştü. Bu ses onun sesidir.” Hz. Rasûl (a.s.) sordu: “Ey kardeşim Cebrâil! O kuyuyu ne kadar dehşetli anlattın. Orası kimlerin yeridir? Kalbim ürperdi.” Cebrâil aleyhisselâm cevap verdi: “Hak Teâlâ kelâm-ı kadîminde Kur’ân’da onun özelliklerini buyurdu. Allah’ın âyeti “fe-sevfe yelkavne gayyâ” yani “artık yakında Gayyâ’ya atılacaklar”. Ayrıca bir yerde daha buyurdu: “Kad tebeyyene’r-rüşdü mine’l-gayy” yani “doğru yol sapkınlıktan, hak bâtıldan ayrılıp belli olmuştur.” Ey Allah’ın Rasûlü! Bu kuyu Hak Teâlâ’nın nimetlerini yiyip de, dünyaya dalan beş vakit namazı kılmayan kişilerin yeridir.”

Hz. Rasûl buyurdu: “Men tereke’s-salâte müte’ammiden fekad kefer” yani “Kim namazı kasten terk ederse küfre girmiş olur” Namaz dinin direğidir, şükrüdür. Her kim Hak Teâlâ’nın nimetlerini yese namaz kılsa onun nimetleri artar....

3.Makâlât: Hacı Bektaş-ı Velî'nin en önemli eseridir. Arapça kaleme alınan eser, dört kapı ve kırk makâmı açıklamak amacıyla yazılmıştır. Dört kapıdan maksat; şeriat, tarikat, marifet ve hakîkattır. Kırk makamda bu kapılardan girilerek katedilecek kırk adet merdiven basamağıdır. Her kapıdan sonra onar makam vardır.

Ahmed Yesevî'nin *Divân-ı Hikmet* ve *Fakrnâmesi*'ndeki fikirlerin, Hacı Bektâş-ı Velî tarafından *Kitâbü'l-Fevaid* ve *Makâlât*'ta tekrar edildiği görülmektedir. Yesevî'nin *Fakrnâmesi*'nde bahsettiği "Dört kapı-kırk makam" anlayışı *Makâlât*'ın ana konularından biridir. Hacı Bektâş-ı Velî'yi, Ahmed Yesevî geleneği içinde kabul eden araştırmacıların, bu iki şeyhin arasında mevcut olan silsile birliğinin yanında, eserlerindeki bu muhteva ve fikir açısından bir birliği gündeme getirmeleri de önemlidir.

Çeşitli dinî ve tasavvufî meselelerin ele alındığı bu eserin asıl önemli özelliği, Hacı Bektâş-ı Velî'nin şimdiye kadar tanıtılmaya çalışıldığı gibi Şîî-Batınî bir kişiliğe sahip olmadığı, aksine şeriata bağlı bir mutasavvıf olduğunu açıkça ortaya koymasındır. Eserin muhtevası ve eserde işlenen sülûk usûlünün Yunus'un şiirlerinde de görülmesi bize göstermektedir ki, bir zincirin halkaları gibi birbirini takip eden bu gönül erleri, Türkistan'da Ahmed Yesevî'nin sistemleştirdiği Yesevî ekolün Anadolu'daki temsilciliğini Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal olarak başarıyla yürütmüşlerdir.

Sekiz bölümden meydana gelen *Makâlât*'ın özeti şöyledir: Birinci bölüm, dört çeşit Müslüman bulunduğundan ve bunların özelliklerinden; ikinci bölüm şeriatten; üçüncü bölüm tarikatten; dördüncü bölüm marifetten; beşinci bölüm hakikatten; altıncı bölüm, insanın kalbi ile Allah'ı tanıyabileceğinden; yedinci bölüm, şeytan ile ona yardım eden kötü alışkanlıklardan; sekizinci bölüm ise insanın yaratılışından ve değerinden bahseder.

Hacı Bektaş-ı Velî, Müslümanları dört gruba ayırır: 1. Şeriat sahibi olanlar, yani âbidler, 2. Tarikat sahibi olanlar, yani zâhidler, 3. Mârifet sahibi olanlar, yani ârifler, 4. Hakikat sahibi olanlar yani muhibler.

Makâlât'ta, Hacı Bektâş-ı Velî, insanın Allah'a kaç makamda ereceğini, Dört Kapı Kırk Makam'ı geçmeden kulun Allah'a vâsıl olamayacağını şöyle belirtir: "Bu kırk makamdan birisi eksik olursa hakikat tamam olmaz." Dört Kapı; Şeriat, Tarikat, marifet ve hakîkattır. Her bir kapıya âit olan on makam şöyledir:

a. Şeriat kapısında bulunan on makam: 1. İman Getirmek. 2. İlim Öğrenmek. 3. Namaz Kılmak, Zekât Vermek, Oruç Tutmak, Gücü Yetene Hacca Gitmek, Seferberlik olunca kaçmayıp düşmana karşı gelmek ve Cenabetten Temizlenmek 4. Helâl kazanmak ve faizi haram bilmek. 5. Nikâh kıymak. 6. Hayız ve lohusalıkta cinsi münasebeti haram bilmek. 7. Sünnet ve Cemaat (Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat) ehlinden olmak. 8. Şefkatli olmak. 9. Temiz Yemek ve Temiz Giyinmek. 10. Emr-i bi'l-maruf nehyi ani'l-münker yani iyiliği emredip kötülüğü menetmek.

b. Tarikat kapısında bulunan on makam: 1. Tevbe etmek. 2. Mürit olmak. 3. Saç kesmek. 4. Nefsi olgunlaştırmak için mücadele etmek. 5. Hizmet etmek. 6. Havf yani Korkmak. 7. Ümitvâr olmak. 8. Hırka, zembil, makas, seccade, tespih gibi emanetlere sahip olmak, iğne ve asadır. 9. Nasihat ve muhabbet sahibi olmak. 10. Aşk, şevk ve Allah'ın zenginliği karşısında insanın kendisini fakir hissetmesi.

c. Marifet kapısında bulunan on makam: 1. Edeb. 2. Korku. 3. Perhizkârlık. 4. Sabır ve Kanaat. 5. Utanmak. 6. Cömertlik. 7. İlim. 8. Miskinlik, benlikten geçip kişinin kendini Allah'a vermesi. 9. Marifet sahibi olmak. 10. Kişinin kendini bilmesi.

d. Hakikat kapısında bulunan on makam: 1. Toprak gibi mütevazı ve verimli olmak. 2. Bütün herkese aynı gözle bakıp ayıplamamak. 3. Elinden gelen iyiliği yapmak ve yerine getirmek. 4. Dünyadaki her şeyin ve herkesin kendisinden güvende olması. 5. Mülkün mutlak sahibi Allah'a karşı itaatkâr olmak. 6. Sohbet etmek ve hakikat sırlarını söylemek. 7. Seyr ü sulûka girmek. 8. Sır saklamak. 9. Allah'a yalvarıp yakarmak. 10. Allah'ın varlığını müşahade etmek ve O'na ulaşmak.

4. Kitâbü'l-Fevâid: Hacı Bektâş-ı Velî'nin Farsça kaleme aldığı eseridir. Bu eserden ilk bahsedenler Baha Said Bey ve Fuad Köprülü'dür. M. Esat Çoşan'da, eserin İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, Türkçe Yazmalar Bölümü 55 no'da kayıtlı olduğunu kaydetmektedir. Eser, İstanbul Kitaplığı Osman Ergin Yazmalar Bölümü'nde 948-02 no ile de kayıtlıdır. Ethem Rûhi Fığlalı, *Kitâbu'l-Fevâid*'in Ahmed Yesevî'nin *Dîvân-ı Hikmet* eserinden örnek alınarak yazıldığını belirtir. Eserde, dört kapı ve kırk makam anlatılmaktadır ve *Makâlât* ile çok büyük benzerlikleri vardır.

Hacı Bektâş-ı Velî eserinin giriş kısmında Rasûlullah'tan (s.a.v.) şöyle rivâyet eder: “Rasûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- buyurdu: Şeriat, sözlerimdir. Tarîkat, işlerimdir. Hakîkat, hâllerimdir. Marifet, elde ettiğim sermayemdir. Fazîlet, dinimdir. Sevgi, esasımdır. Şevk, yol bineğimdir. Korku, arkadaşım. İlim, silâhımdır. Tevekkül, elbisemdir. Kanaat, gizli hazînemdir. Sadâkat, varmaya çalıştığım yerdir. Yakın/Bilgi, sığınacak yerimdir. Fakirliğimle şeref duyar, diğer peygamberlere karşı övünürüm.”

Şeriat, tarikat, marifet ve hâkikat olan dört kapının, onar makamından kırk makamını açıkladığı eserinde Hacı Bektâş-ı Velî, şeriat kapısının on makamını şöyle açıklar: **Birincisi**; Allah'a iman, meleklerle iman, kitaplara iman, rasullere iman, kıyamet gününe iman, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine iman. **İkincisi**; Müslüman olmaktır. Allah Kur'an'ın 3/19 âyetinde buyurdu: “*Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır*”, şüphesiz ki Allah katında beğenilen ve uyulmaya lâyık olan din ne Yahûdilik ne Hristiyanlıktır, İslâm'dır ve Müslümanlık beş şarta bağlıdır: Namaz kılmak, zekât vermek. Allah 2/43 âyetinde buyurdu: “*Namazı kılın, zekâtı verin*” Oruç tutmak. Bu konuda Allah Kur'an'ın 2/183 âyetinde buyurdu: “*Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi size de farz kılınmıştır*.” Yine diyor ki bu ibadet size özel değil, daha önceki ümmetler de bu ibadetten sorumlu idiler. Ve hacca gitmek. Yüce Allah Kur'an'da 3/97 âyetinde buyurdu: “*Beytullah'ı haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. O kimse ki ona bir yol, bir güç yetirdi*.” Yani “ve kiminki yol açısından imkânı vardır, Allah için Kâbe'ye gitmek insanlar üzerine farzdır. “İmkan” İmam Şafi'nin söylediğine göre “yiyecek ve yük hayvanı”dır, İmam Mâlik'e göre “beden sağlığı, bir şey yapmaya güç yetirebilmek, yolda yiyecek alacak bir geliri olmak”tır. İmam Azam, yiyecek, yük hayvanı ve sağlığın hepsine birden “imkân” demiştir ve yol güvenliği de şarttır. **Üçüncüsü**; Dili boş ve kötü sözde korumak; Selam olsun Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi: “*Susan kurtuldu*” **Dördüncüsü**; İlimdir ki onu talep etmek lâzımdır. Selam olsun Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi: “*İlim talep etmek, erkek ve kadın tüm Müslümanlara farzdır*.” **Beşincisi**; Nikahla kendisine eş almaktır. Yüce Allah Kur'an'da 4/3 âyetinde buyurdu: “*Sizin için helal olan kadınlardan ikişer, üçer ve dörder olmak üzere nikâh edin*” (yani) “*o halde beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlayın*” Nikahlanan kişi, bu sayılan adetlerden hangisini isterse istesin seçme hakkına sahiptir. Ve Hz. Peygamber buyurdu: “*Nikah benim sünnetimdir ve her kim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir*” **Altıncısı**; Helal yemektir. Yüce Allah Kur'an'da 20/81 âyetinde buyurdu: “*Size rızık verdiklerimizden temizlerinden yiyin*.” **Yedincisi**; Peygamberlerin sultânının (Hz. Muhammed'in) sünnetlerine uymaktır. Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun Peygamber buyurdu: “*Benim sünnetim için ölene Allah mağfiret etsin*.” **Sekizincisi**; Allah'ın yarattıklarına sevgi ve merhamet

göstermektir. **Dokuzuncusu**; Helal giymektir. Selam olsun Peygamber buyurdu ki: “*Kim helal giyerse, Allah onun duâsına icâbet eder/kabul eder.*” **Onuncusu**; Kendi nefesine doğruları emretmektir. Yüce Allah Kur’ân’da 79/40-41 âyetlerde: “*Ve kim nefsinin arzusundan yani haram olan, uygunsuz isteğinden alıkoyarsa, şüphesiz cennet onun barınağıdır.*” Bu âyet üzerine, tenhâ yerde günah işlemeye niyetlenip imkânı olduğu halde nefsinin tersine giderek o işten el çeken kimseler hakkında olduğu yönünde tefsir edilmiştir.

Kitâbul-Fevâid’deki, tarîkat, marifet ve hakikat kapılarını ve makamlarını da okumanızı hararetle tavsiye ediyorum.

5. Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye: Hacı Bektâş-ı Velî’nin Farsça yazdığı eser, didaktik bir tarzda, sanatlı söyleyişten uzak, soru-cevap şeklindedir. Dîni, ahlâkî ve tasavvufî konularda sorulan kısa sorulara, âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerifler ve âlimlerin sözleri delil gösterilerek cevaplar verilmiştir. Eserin bugüne kadar iki nüshası bulunmuştur. Bunlardan birincisi Farsça olup İran İslâm Şurası Kütüphanesi’nde, ikincisi de İstanbul Belediye Kütüphanesi’ndedir. Daha sonra bu eser Davut Duman tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi tarafından da Türkçe İngilizce olarak yayımlanmıştır. Eserde özellikle Hoca Ahmed Yesevî ve Abdülkâdir Geylânî hazretlerine yer verilmekte ve görüşleri nakledilmektedir. Ayrıca, Şeyh Tüsterî, Şeyh Kuşeyrî, Selimî ve Vâsîtî’den de nakiller yapılmaktadır.

Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi tarafından yayınlanan eserin sunum kısmında Alemdar Yalçın şunları söylemiştir: “Eser incelendiği zaman görülecektir ki düşüncelerinin önemli bir kısmı Hacı Bektâş Velî’nin diğer eseri olan *Makâlât*’la büyük benzerlikler göstermektedir. Bazı düşüncelerin birbirini tamamladığını ve tekrarlandığını görüyoruz. *Makâlât*’ta derviş, muhib, şeyh gibi tasavvufî geleneğin iç örgütlenmesine çok fazla yer verilmezken *Makâlât-ı Gaybiyye*’de buna daha önem verildiğini görüyoruz. Eserde ayrıca zahid ve zühd kavramlarına verilen anlamlar, zahid, arif, muhib, talip, derviş, mümin arasındaki bakış açısı farklılıkları daha kesin olarak belirtilmektedir... *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye* bir bütün halinde okunduğu, günümüz sözlü geleneğinin halen yaşadığı cemlerdeki başlayış, bitiriş ritüelleri gözlemlendiği, gülbank, nutuk ve nefeslerle karşılaştırıldığı zaman Hacı Bektâş-ı Velî’nin düşüncelerini içinde taşıdığı çok açık bir biçimde görülmektedir. Buradaki açıklamaların önemli bir kısmının yine Ahmed Yesevî’nin *Divân-ı Hikmet* ve Yunus emre’nin *Risâletü’n-Nushiyye*’si ile de aynı tematik özelliklere sahip olduğunu söyleyebiliriz.”

Hacı Bektâş-ı Veli eserinde, dervişin özellikleri, yüce Allah’a ulaşmanın yolları, Allah’ı anmanın çeşitleri, dervişin görevleri, talip kimdir, zühd nedir, takvâ nedir, varlıklar kaç çeşittir, özünden çıkmak ne demektir, talibin yemesi içmesi, münin kime derler, müminin uğraşısı kaç çeşittir, tevbe nedir, tevbe kaç çeşittir, inâbe nedir, rü’yet nedir, mücâhede nedir, fakirlik nedir, insanların çeşitleri, ârif ve zâhit arasındaki fark, mucize nedir, Allah’ın mertebeleri, nefsin makamları, orucun dereceleri, halkın kısımları, sır nedir, evliyânın halleri, kutup nedir, şeyhi inkârın cezâsı, evliyâ keç türlüdür gibi konuları ele almış ve şu vasiyetiyle eserini tamamlamıştır:

Size vasiyetim ey oğlum! (oğullarım!)

*Akıldır, edeptir ve takvâdır. Tüm durumlarda geçmişlerin eserlerini izle, **Ehl-i sünnet ve Cemaat’e bağlı ol.** Fıkıh ve hadis öğren. Câhil sûfilerden sakın. İmam ve müezzin olmamak şartıyla namazı cemaatle kıl. Hiçbir zaman şöhret arama ki, şöhret âfettir.*

Soya sopa rağbet etme. Dâima ismin az söylensin. İlk önlere kendi adını yazma. Kaza mahkemelerinde hazır bulunma, Şer’î mahkemeyi de inkâr etme. Kimseye kefil olma. Uluorta yerlerde devlet büyükleri ve onların oğulları hakkında konuşma. Hankâh yapma ve hankâha oturma. Çok semâ yapma. Çok semâ, sevindirdiği zaman ayrılık (nifak) getirir, gönlü canlandırdığı zaman ise, semâhı inkâr etme. Arslandan kaçtıkları gibi halktan kaçıp yalnız kalmaya çalış. Erkeklerle, kadınlarla, çocuklarla, zenginlerle ve avam kimselerle sohbet etme. Şüpheli gördüğünü bırak. Mümkün olduğu kadar evlenmemeye çalış. Aksi takdirde dünyayı talep edersin, dünya isteği ile dinini yele verirsin. Çok gülme, kahkaha ile gülmekten kaçın, çünkü çok gülmek gönlü öldürür. Herkese şefkat gözü ile bakmalısın, hiçbir kimseyi küçümseme, dış görünüşünü süsleme, çünkü dışı süslemek içi harap eder. Halkla mücâdele etme, kimseden kimsenin sırrını isteme. Kimseye hizmet buyurma. Şeyhlere malınla, canınla ve vücudunla hizmet et. Onların yaptığı şeyleri inkâr etme. Çünkü onları inkâr edenin yüzü hiçbir zaman gülmez. Dünya ile onun izzeti ve devleti ile gururlanma. Çünkü senin gönlün her zaman hüznü, vücudun hasta, gözün ağlar, amelin hâlis, duân inilti, elbisen eski, arkadaşın derviş, sermayen başarı, evin mescit ve yoldaşın yüce Allah olmalıdır. Nitekim “Her kim yalnızlıkla yoldaş olursa, Allah ona yoldaş olur” denilmiştir.

Yâ Rab! Beni her iki dünyada ihtiyaçsız eyle, fakirlik içinde başımı dik tut.

6. Şathiyyât: Şathiye, sûfinin sekr, vecd, cezbe, galebe, inbisat, istiğrak, cem‘, fenâ ve tevhîd-i zâtî gibi kendini kontrol edemediği tasavvufî haller içinde söylediği sözlerdir. Bâyezîd-i Bistâmî, Sehl et-Tüsterî ve Hallâc-ı Mansûr ilk dönem tasavvufunda şathiyeleriyle en çok tanınan sûfilerdir.

Abdûlbâki Gölpınarlı, Hacı Bektaş’a ait iki sayfa civarında tutan bir şathiyesinden bahsetmiştir. Eserin nerede olduğuyla ilgili herhangi bir bilgi mevcut değilken, m.1680 yılında Enverî mahlası bir müellif tarafından nazım ve nesir olarak “*Tuhfetü’s-Salikîn*” adıyla şerh edildiğini ve eser hakkındaki sınırlı bilgileri Gölpınarlı’dan öğrenmekteyiz. Gölpınarlı, HacıBektaş-ı Velî’nin iki sayfa tutarında şathiyesinin varlığından bahsetse de bu risalenin nerede olduğuyla ilgili bir malumat vermemiştir. XIII. yüzyılın dil özelliklerini yansıtan, Türkçe kaleme alınan risalelerin Barak Baba’nın şathiyesiyle benzerlikler gösterdiğini, 1091/1680 tarihinde Enverî maslahlı Hurûfî ve Nakşî meşrepte bir müellif tarafından nazım ve nesir karışık olarak “*Tuhfetü’s-Sâlikîn*” adıyla şerh edildiğini belirtmiştir.

Cengiz Gündoğdu, İSAM Ktp.’nde fotokopi halinde Gölpınarlı’nın ismini taşıyan metinde Mevlânâ Müzesi, A. Gölpınarlı yazmaları, nr. 182’de kayıtlı, 1229/1814 tarihinde Mustafa Ağa tarafından istinsah edilen şerhin başında “*Şerh-i Rumûzât-ı cenâb-ı Enverî ve hüve’s-Sultan Hacı Bektâş-ı Velî*” kaydı konulmuş olduğunu söyler. Şâmîzâde Şeyh Mustafa adlı bir nakşi şeyhin, oğlu Genc Ali ve halifesi Köstendilili Ali Çavuşzâde Şeyh Said b. Mustafa’ya eserin şerh edilmesini istemesinin ardından yapılan şerhin 1192/1778 tarihinde tamamlandığını, içerik açısından şerhin Sünnî inançları ve Nakşibendî geleneğin görüşlerini yansıttığını, Muâviye’ye dil uzatanların, adının söylenişine benzediği için mavi renkli elbise giymeyenlerin hoş görülmediğinden bahsediliğini ifade eder. Gölpınarlı’nın eserin Hacı Bektaş-ı Velî’ye ait olabileceğini ihtimalini belirttiğini ancak şerhe şiirleri karışan Enverî’ye aidiyetinin daha muhtemel olduğunu nakletmektedir.

7. Nesâyih-i Hacı Bektaş Veli (Nasihatler): Hacı Bektaş’a aidiyeti kanıtlamamış bu eserin varlığından M. Esad Coşan bahsetmiştir. Coşan, eserin Hacı Bektâş İlçesi Halk Kütüphanesi 29 numarada kayıtlı nüshada, Dedemoğlu tarafından “*Akâid-i Tarikat*”ı müteakiben Hacı Bektâş nasihat ve vasiyetlerinin kaydedildiğini belirtmiştir. Ayrıca İstanbul Arkeoloji Kütüphanesi 891’de kayıtlı *Mecmuatü’r-resâil* içinde tamamlanamamış bir *Hacı Bektâş Nasâyihi* olduğunu da söylemiştir. Bu nasihatlerin Hacı Bektaş’a aidiyetini tespit etmek mümkün olmamıştır.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Diğer Eserleri

Gölpınarlı, Hacı Bektâş'ın *Hadis-i Erbaîn* gibi ona atfedilen eserlerinden yine eserlerin yerlerini belirtmeden bahsetmiştir. Hünkâr'a ait olduğu söylenen birtakım şiirlerin Hacı Bektâş'ın nefes evladı sayılan Bektaş Çelebi'ye ait olmasının muhtemel olduğunu Coşan'dan öğrenmekteyiz. Son olarak *Hurde-nâme* ve *Üssü'l-Hakîka* adlı eserlerinin de olduğu bazı araştırmacılar tarafından ifade edilmiş olsa da şimdiye kadar bu eserlerin hiçbir nüshasına rastlanılmaması eserlerin niteliği ve Hacı Bektaş-ı Velî'ye aidiyeti hakkında bir yargıda bulunmamızı engellemektedir.

Hünkâr'a aidiyeti tartışılan bir başka eser ise *Emânet-i Hazret-i Pîr* adlı risaledir. Risale üzerinde transkripsiyon çalışmasında bulunan Kozan, eserin m.1700'lü yılların ilk çeyreğinde Osmanlıca olarak istinsah edildiğini, eserin üslup itibarıyla genel anlamda Hacı Bektâş-ı Velî'nin diğer eserlerinde rastlanmayan İmam Cafer-i Sâdık ile On İki İmamı ve On Dört Masumu pak bilmek gerektiği gibi konulardan bahsedilmesi, Muaviye b. Ebi Süfyan hakkında hakaret ifadelerinin bulunmasından ve risalede geçen “Hazreti Pîr Hünkâr el-Hâcî Bektâş-ı Velî'yi cümle pirlere evvel bilüp amel etmeli” ifadesinden bu risalenin doğrudan Hacı Bektâş-ı Velî tarafından kaleme alınmadığı, aksine sonraki bir dönemde müstensih tarafından kopyalandığını belirtir. Farklı din ve mezheplere kin ve nefret ifadelerini eserlerinde hiç kullanmayan Hacı Bektâş-ı Velî'nin eserlerinde kullandığı üsluba da benzemeyen risale, muhtemeldir ki Şîa'nın İmâmîye/İsnâ Aşeriye/Câferiye mezhebine mensup bir şahıs tarafından kaleme alınmış olmalıdır.

4. ABDAL MUSA (ö.792-812/1390-1410)

Bursa'nın fethinden önce Buhara'dan Anadolu'ya gelen kırk abdalın biridir Abdal Musa.

Abdal, dünya ilgilerinden kurtularak kendisini Allah yoluna adayan ve ricâlû'l-gayb (gayb erenleri) diye adlandırılan evliya zümresi içinde yer alan sûfî veya erenlerdir.

Abdalân-ı Rûm yani Anadolu Abdalları, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda, Gâziyân-ı Rûm/Anadolu Gazileri (veya alp-erenler), Âhiyân-ı Rûm/Anadolu Ahîleri ve Bâciyân-ı Rûm/Anadolu Kadınları ile birlikte büyük hizmetleri görülen dördüncü sosyal zümredir. O dönemde dâru'l-cihâd olan Anadolu'ya akın akın Oğuz Türkleri göç etmekte idi. Yine gazâ etmek amacıyla göç edenler arasında Ahmed Yesevî ocağından destur alan ve Horasan erleri denilen abdallar, babalar ve dervişler de Anadolu'ya gelmekte idi. Hacı Bektâş-ı Velî'de ilk

dönemde kardeşi Menteş'le birlikte Anadolu'ya gelmişti. Hacı Bektâş-ı Veli bu dört zümreden Bâciyân-ı Rûm'u tercih etti ve Hatun Ana'yı yetiştirdi.

Abdal Musa'nın yaşadığı dönemde, Antalya ve yöresini Teke Beyliği idare etmekte idi. Teke ili çevresindeki sosyokültürel yapı, Orta Asya'dan Anadolu'ya yayılan tasavvuf anlayışı çerçevesinde gelişim gösterdi, pek çok tekke ve dergâh açıldı. Açılan tekkelerden biri de Antalya'nın Elmalı İlçesi'nin 17 km. güneybatısında yer alan Tekke Köyü'nde (o dönemdeki adı ile Genceli'de) Abdal Musa Tekkesi idi.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâmesi*'nde tekke ile ilgili özetle şu bilgileri vermektedir. "Dağ eteğinde yüz ev vardır. Abdal Musa Evkafı'dır. O tekkenin tamirine, yiyip içeceğine memurdurlar. Bu köyün kıblesinde etrafı dört bin adımlık bir bağ ortasında bir ulu kubbe altında Abdal Musa Baba gömülüdür. Bir sivri kubbedir. Alemi altındır. Sandukasının dört tarafında ayet-i kerimeler yazılıdır. Peygamber sülalesinden Horasan erenlerinden Hoca Bektaş Veli fukarasındandır."

Doğum yeri Azerbeycan'ın Hoy şehri olan Abdal Musa'nın doğum tarihinin 1280-1290 arası yıllar, ölümünün 1390-1410 arası yıllarında olduğu ifade edilmektedir. Babası Hasan Gazi, annesi Ana Sultan, kız kardeşi Hüsnîye Bacı'dır.

Abdal Musa hakkında Âşık Paşazâde tarihinde şu bilgiler yer almaktadır: "738 hicrî yılında vefât eden Hacı Bektâş-ı Velî'nin "Abdal Mûsa" derlerdi bir dervişi vardı. Hâtun Ana'nın (Kadıncık ana, Fatma Bacı) muhibbi idi. O zamanda şeyhlik ismi ortaya çıkmamıştı. Tarikat silsilesi de yoktu. Hatun Ana o azizin üzerine nazar etti. Abdal Musa bunun üzerine nice günler orada (Nevşehir Hacıbektaş Sulucakarahöyük'te) kaldı. Sultan Orhan zamanında gazâyâ geldi ve Yeniçerilerin arasına katıldı. Bir yeniçeriden eski bir börk istedi. Gazâdan sonra Abdal Musa vilâyetine (Aydın-Denizli-Finike yoluyla Antalya'ya) geldi, giydiği börk de başındaydı. Kendisine: "Bu başındaki nedir?" diye sordular. Şöyle cevap verdi: "Buna Elif (Elif Tâc) derler.". Yeniçerilerin başındaki tâc Hac-ı Bektaş-ı Velî'nin değil, Abdal Musa'nın giydiği tacdır."

Şakâyiık tercümesinde ve Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nde Abdal Musa'nın Yesevî tarikatına mensup olduğu ifade edilmektedir. Âli'nin *Künhü'l-Ahbâr* adlı tarihinin rivâyetine göre, Orhan Gazi'nin Bursa fethinde Muti Abdal, Abdal Murad, Doğlu Baba'nın bulunduğu ve bu arada Muti Baba'nın yanmakta olan bir ateş korunu bir pamuk parçasına koyarak

sevenlerinden birisi (Abdal Musa) ile Geyikli Baba'ya gönderdiği de rivayet edilmektedir. Orhan Gazi ile gazalara katılan Geyikli Baba'da abdallardan biri olup, vahşi bir geyiği ehlileştirip üzerinde gezdiği için kendisine bu isim verilmiştir. Geyikli Baba da, Abdal Musa ile mendile koyduğu sütü Muti Baba'ya göndermişti. Mecliste olanlar sütün gönderilmesindeki hikmeti anlayamadıklarından, Muti Baba, gönderilen sütün geyik sütü olduğunu ve vahşi hayvanları ehlileştirip kontrol altına alabilmenin, ateşle pamuğu birbirine tesir etmeyecek derecedeki tasarruf ve kontrolden daha güç olduğunun anlatılmak istendiğini söylemiştir.

İsmail Belig (ö.1142/1729) *Güldeste*'sinde Bursa fethinden önce Anadolu'ya ayak basan abdallardan biri olarak gösterdiği ve Buharalı olduğunu söylediği Abdal Musa, yine onun rivayetine göre Abdal Musa can u dil ile Orhan Gazi'nin Bursa'yı fethine yardım etmiştir.

Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri* adlı kitabında Abdal Musa'nın Hz. Peygamber (s.a.v.) neslinden olduğu ve bunu *Ensâbü's-sâdât* adlı kitabın da bunu teyit ettiğini ve onun Hacı Bektâş-ı Velî'nin amcası Haydar Ata'nın oğlu Hasan Gazi'nin sülbünden geldiğini yazmaktadır.

Süleyman Fikri Erten, Abdal Musa'nın Horasan'ın Hoy kasabasında doğduğu ve daha sonra Anadolu'ya geldiği ve kendisinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) neslinden olduğunu tarihsiz bir mühür üzerindeki şu yazılardan alıntı yaparak ifade etmektedir: Mührün üst tarafında “Zübde-i nesl-i rasûl-i zü'l-minen (Lütuflar sahibi Peygamberin kıymetli neslinden)” ortasında “Lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullâh (Allah'tan başka ilah yoktur Muhammed Allah'ın Rasûlüdür)” alt tarafında “Sultan Abdal Musa bin Seyyid Hasan (Seyyid Hasan'ın oğlu Sultan Abdal Musa)”.

Abdal Musa kendi manzumesinde de Horasan'ın Hoy kasabasından olduğunu söylemektedir:

Kim bilir bizi nice soydanız / Ne bir zerre oddan ne hod sudanız
Bizim hususumuz marifet söyler / Biz Horasan mülkündeki boydanız
Bizim zahmımıza merhem kâr etmez / Biz kudret okunda gizli yaydanız
Yedi deryâ bizim keşkûlümüzde / Hacım umman olmuş biz ol güldeniz
Hızır İlyas bizim yoldaşımızdır / Ne zerrece günden ne hod aydanız
Yedi tamu bize nevbahâr oldu / Sekiz Uçmak içindeki köydeniz
Musa durup biz münâcât eyleriz / Neslimiz sorarsan asıl Hoy'danız
Ali oldum adım oldu bahâne / Güvercin donunda geldim bu hâne
Abdal Musa oldum geldim cihâne / Ârif anlar bizi nice sırdanız

Abdal Musa'nın Tekke Köyü'ne/Genceli'ye yerleşmesi, Demre'de tekke inşâ etmesi

Bursa'nın fethinden sonra manevi bir işaretle Antalya'nın Elmalı İlçesi Genceli/Tekke Köyü'ne gelen Abdal Musa'yı köy halkı kabul etmek istemedi ve hoşgörü ile davranmadı. Bir müddet sonra Tekke Köyü'nde bir âfet ortaya çıktı ve köy halkı bir bir köyü terk etmeye başladılar ve başlarına gelen musibetin Abdal Musa'ya olan davranışlarından kaynaklandığını anladılar. Köyü terk etmeye başlayan topluluğa Abdal Musa "Gitmeyin" dese de onlar "Hatırınızı yıktık, huzurumuz kalmadı, gidelim" deyince o "Kanlı gömleği boyumca yığdım (zor durumdaydım), bir kere gelip haliniz nedir? Demediniz, münkir oldunuz. Bu sebepten âfât-ı semaviye (gökyüzü âfetleri) erişip sizi Allahu Teâlâ kahretti. Yardım dileyip meded Abdal Musa (Bizi affet) demediniz, yapsaydınız üzerinizden kalkardı. Şimdi her biriniz bir vilâyete gidiniz" dedi.

Tekke Köyü'ndeki âfet zamanında Abdal Musa'da sahile (Finike'ye) inerek orada bir tekke inşâ etti. Süleyman Fikri Erten'nin ifadesine göre, "*İş bu tekke Finike'nin bir saat doğusunda ve Limira harabesi yanındaki türbenin (Kâfi Baba Türbesi) olduğu yerdir. Burada yakın vakte kadar geniş ve sulak bir yerde, mevkii pek güzel bir tekke vardı. Tekkenin müteaddit hücreleri ve geniş mutfakları mevcut olmasına bakılırsa burasının bir zamanlar pek kalabalık olduğu anlaşılıyor. Tekkenin yanında Velâyetnâme'de bahsi geçen Kâfi Baba'nın türbesi hâlâ mevcuttur. Türbe kapısının üstündeki kitâbeyi okumuştum:*

*Pîr-i sâni Hazreti Abdal Mûsa hâdimî / Gülşen-i zâr içre esrâr-ı hakâyık mahremi
Aşk eri (Aşçısı idi) o şâhin devlet-i eyyâmın(d)a / Kâfi Baba derler(i)di iş bu erin nâmına
Seyyid İbrahim Dede ol pişvâ-yı mü'minin / Siy ü sâl mesnedinde olmuştu hem-nişîn
Türbesin kıldı müheyyâ yeniden (ol hânûmân) / Tarihtir şeş cihânın pâsbânî dîdebân 1231/1815
(Erten'in eksik ve hatalı okumaları tarafımızdan parentez içi ile düzeltilmiştir)*

Kâfi Baba'nın türbesini ihyâ eden Seyyid İbrahim Dede Abdal Musa Türbesi yanında bulunan ve zemzem kuyusu denilen bir kuyuyu 1234/1818 yılında yaptıran kişidir. Seyyid İbrahim Dede, Abdal Musa Tekkesi'nin postnişini idi. 1237/1821 yılında vefat ederek türbe yanına defnedildi."

Evliyâ Çelebi burasını da ziyaret etmiş *Seyahatnâmesi*'nde tekkenin yeri ile alâkalı "Cennet Yurdu" ifâdesini kullanarak şöyle kaleme der: "...Kasabada Abdal Musa Sultan'ın bir âsitânesi vardır. Bu dahi limon, turunç, nar, incir hıyâbanı içinde (iki tarafı ağaçlı yol) arz-ı bihiştten (Cennet yurdundan) nişan verir bir ireme zâtî'l-imâd'dır (Yüksek sütunlu bir şehir İrem gibidir. Fecr sûresi 89/7) Amma evkâfi olmamakla fukarâsı azdır. Amma yine kırk elli fukarâ eksik değildir. Bunun behçesi içinde Nuzar Dede medfundur..."

Abdal Musa Türbesi

Türbede; Abdal Musa, kardeşi Zeynep, annesi Ümmü Gülsüm, babası Hasan Gazi, müridi Kaygusuz Abdal ve girişte sağda bir ve solda iki olmak üzere üç derviş sandukası bulunmaktadır. Ayrıca türbede kutsal emanetler de vardır. *Velayetneme'de* yer alan şu sözlerden hareketle; "*Ya Erenler, Genceeli'de genç ay gibi doğan, adum Abdal Musa çağırđuram, Beni isteyen anda gelsün bulsun*" Hacı Bektaş Veli'nin dört emanetin Abdal Musa'ya teslim edilmesini istediğı düşüncesine ulaşılmıştır. Bunlar, *Kara Sancak*, Hz. Peygamberin (s.a.v.) Sancağı olduğı ifade edilir, bugün yoktur onun yerine temsilen bir sancak vardır. *Mermer Çırağ*, Hz. Peygamberin (s.a.v.) Fatma Ana'ya çeyiz olarak verdiğı çerağdır, türbede bulunur ve çok önemli günlerde kullanılır. *Biat Değneğı*, İmam Hüseyin' e ait olduğı kabul edilir, özel bir ağaçtan yapılmış olup hâla türbededir. *Hüccat*, Hünkar Hacı Bektaş Veli'nin, Abdal Musa'ya verdiğı berattır, ancak şu an nerde olduğı bilinmemektedir. Ayrıca, *iki mühür*, Abdal Musa'nın kullandığı *Tahta Kılıç*, Hz. Peygambere (s.a.v.) ait olduğuna inanılan bir de *hırka* mevcuttur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde Abdal Musa Tekkesi ile alâkalı evrak kayıtlarına göre 1800'lü yılların başında tekkenin çevresinde şu binalar bulunmaktaydı:

*Abdal Musa'nın üzeri kurşunla örtülü türbesi, *Türbeye bitişik üzeri kurşunla örtülü bir köşk, *Budala Sultan türbesi ile Namazgah, *Misafirhane (2 tane idi, birine "kız sarayı" denirdi), *Çamaşırhane (1 tane), *Mihmanhane (1 tane), *Mektep odası (2 tane), *Yaz mektebi odası (1 tane), *Mutfak (3 tane), *Üzeri kurşunla kaplı 2 tane oda, *Akmeýdan denilen yer (üzeri kurşunla kaplı) (1 tane), *At ahırđ (4 tane), *Öküý ahırđ (1 tane), *Ambar (10 tane), *Pabuççu odası (1 tane), *Kereste atölyesi (1 tane), *Su odası (Kuyu) (1 tane), *Ekmekçi dükkanı (1 tane), *Ester (Katır) ahırđ (1 tane), *Su değirneni (1 tane).

Abdal Musa'nın dervişlerine nasihatı:

Evvel sırrını kavi (sıkı) sakla, çok söyleme, muîn (yardım eden) ol, kavgalı yerden kaç, bilmediğın kişiyeye (mukarin) yakın olma, düşmanlığı sabit olan kişiyeye dost olma, bir kimsenin başına gelen musibetine gülme, senden ulu kimselerle mücadele etme, doğru (müstakim) ol, musibete sabreyle, önce düşün, (fıkr idüb-düşünüb) sonra söyle, her çocuk ve kadına sır ve söz söyleme, ibadetlere ve mala güvenme, halim ve selim ol, inkarcılara (münkişlere) gönül verme, evliyaullahın sözlerini inkarcılara (münkişlere) söyleme, dünyaya fazla meyletme, bir menfaat uğruna başkasına dervişlik satma, zahir padişahına yakın olma, işin olmadan vezir ve sair devlet

adamlarının yanına varma, bana iyi desinler diye sofuluk satma, düşmanına yüz verme, her bulduğuna şükret.

Zina'dan uzak dur. Elden geldikçe tek başına yemek yeme, pîr-daşını gerçek kardaşın bil, evliya ve mürşidden ayrılma, Hak divanından ayrılma, sözünde dur, vaktini boşa harcama. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ali (r.a.) evladına can u gönülden dost ol, sev, daima salavat ile onları hatırla. Allah dostları ile muhabbet ederken; "Eyvallah kerem buyurdunuz" diyerek saygıda bulun. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Ali (r.a.) düşmanları olan kafirlerle dostluk yapma, zira bunların dostluğu sana fayda vermez. Sakın İmamlara ihanet edenlere "iyidür" deme. Dış görünüşünü güzelleştirme, gönlünü güzelleştir. Yoldan çıkmış, döneke, pîrsiz insanlarla yoldaş olma; zira yol, erkan bozulur. Kötü olma, zira bazı kimseler yirmi dört saatte bin devre girer. Sakın sen o kimlerden olma! Zira o kimler bu devrelerin hangisinde bulunursa o sıfatla haşır olur, Sen Allah yolunda ol! (yalnız Allah'a teslim ol!) vesselam .. (*Abdal Mûsa Velâyetnâmesi*)

5. KAYGUSUZ ABDAL (ö. 848/1444)

Müslüman Türklerin Anadolu'ya yerleşmesine ve Anadolu'yu İslamlaştırmasına tahammül edemeyen Hristiyan Avrupalılar, Türkleri Anadolu'dan çıkarmak için 1096-1272 yılları arasında Müslümanlar üzerine tam dokuz defa Haçlı Seferleri düzenlediler. Haçlı Seferleri ve sonrasında 1243-1335 yılları arası 92 yıl boyunca Anadolu tekrar Moğol akınları ile baştan ayağa yağmalandı, hiçbir yerde can ve mal güvenliği kalmadı. Bu şartlar altında Anadolu irfanının mayasını oluşturan, müminleri mânen ihya eden, Allah'ın mümtaz bir kulu olmayı öğütleyen Ahîler ve Abdallar tüm gayretleriyle seferber oldular. Ahîlik, yalnız dünya değil, hem dünya hem de ahireti beraber yürütmeye çalışan dinî-iktisâdî bir teşkilattı. Ahmed Yesevî'nin yetiştirdiği Abdallar'ın bağlı bulunduğu Yesevîlik tarikatından da Anadolu'da Baktâşîlik, Melâmîlik, Nakşibendîlik ve Bayrâmîik gibi millî tarikatlar doğdu.

Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal'ın yaşadığı bölge o dönemde Teke İli'dir. Teke İli günümüzde; başkenti Antalya ili olan ve Alanya, Finike, Kaş, Kalkan, Gömbe, Elmalı, Korkuteli ve Serik kazalarını içine alan bölgenin adıdır. 1361-1373 ile 1402-1423 yılları arasındaki işgaller sırasında başkent Korkuteli olmuştur. Tekeoğulları'nın bölgedeki hakimiyeti 1300 – 1423 yılları arası toplam 123 yıldır. Selçuklu Devleti'nin çöküşünden sonra Teke İli Hamidoğulları'na dahil edilmiştir. Hamidoğulları'nın son beyi Osman Bey öldürülünce de Teke İli tamamen Osmanlı Devleti'ne geçerek Livâ-i Teke adını almıştır.

Kaygusuz Abdal'ın yaşadığı dönemin bir bölümünde Teke İli'ni Mevlânâ Şemseddin İbni Muhammed el-Fenârî yönetmekte idi. Kaygusuz Abdal'ın şiirinde yer alan Fenârî, II. Murad devrinde şeyhüislam oldu ve 1424-1430 yılları arasında Edirne'de şeyhülislamlık yaptı.

Kaygusuz Abdal'ın hayatı ile alakalı bilgilere Mehmet Fuad Köprülü, Muhtar Yahya Dağlı, Vahit Lütfi Salcı, Rıza Nur, Sadeddin Nüzhet, Rudolf Tschudi, Jacob Hallauer ve Abdurrahman Güzel'in neşrettiği menâkıbnâmelerden ulaşılmaktadır. Söz konusu menâkıbnâmelerde Kaygusuz Abdal'ın doğumu ve çocukluğu ile alakalı herhangi bir bilgi yoktur. O, Alâiye (Alanya) Sancağı Beyi'nin oğludur ve asıl adı Gaybî'dir. Rıza Nur'un yayınladığı menâkıbnâmelerde onunla alâkalı şu ifadeler yer almaktadır:

“Gayî Beg, gâyet ‘âkil, ‘ârif, ‘âmil, kâmil ve tûvâne (güçlü, kuvvetli) idi. On sekiz yaşında onunla kimse mukâbele durup bahsedemezdi. Zîrâ çok kitaplar okumuştı, ‘ulûmu bi’t-tamâm (bütün ilimleri) bilirdi ve hem ziyâde pehlivan idi, zûr-i bâzûya mâlik (kolu kuvvetli), at üzerinde, silahşörlükte, ok atmakta ve kılıç çalmada ve gürz salmakta ve sünü oynamakta hünermend idi. Bunun gibi işlerde nazîri (benzeri) yok idi. Ve her dâim kendi kullarıyla (adamlarıyla) çevre etrafında olan dağları şikâr (av) ederdi. Bebür (benekli kaplan), ve peleng (kaplan cinsi) ve kaplan ve gözü her ne görse kurtulmazdı.”

Gaybî Bey, babasından izin alarak birkaç kişiyle avlanmak için Alanya'dan yola çıktı. Manavgat-Serik-Aksu-Aknik Köprüsü'nden geçerek Antalya'ya, oradan Kepezbaşı'na gelince bir ceylan gördü. Attığı ok ceylanın ön sol koltuğuna saplanır, onu yakalamak için peşinden Yenice-Barutlu-Yazır-Söğütçük-Korkuteli-Yokoman Beli- Beyis Ovası-Öküz Gözü-Sabanca-Elmalı Boyları güzergâhından Tekke Köyü'ne geldi. Ceylan Abdal Musa'nın tekkesine girince, Gaybî Bey'de arkasından dergâha girerek dervişlere geyiği sordu. Dervişler ceylanı görmediklerini söylediler ve Abdal Musa'ya Gaybî Bey'in avını istediğini haber verdiler. Abdal Musa, Gaybî Bey'i huzuruna aldı, konuyu kendisinden dinledi ve ona “Okunu tanır mısın?” diye sordu. Gaybî Bey, “tanırım” deyince, Abdal Musa koltuğunun altına saplanmış oku gösterdi. Gaybî Bey okun kendisine âit olduğunu anlayınca Abdal Musa'nın ellerine sarılarak öptü ve kendisinden özür diledi. Abdal Musa, koltuğunun altına saplanmış oku çıkarıp Gaybî Bey'in önüne koydu şöyle dedi: “Dergahımızda itizar ehline lütuf ve ihsan kapısı her zaman açıktır. Biz geçtik suçundan, bir daha böyle etmeyesin, her gördüğün câna ok atmayasın.”

Gaybî Bey, bu olaydan sonra Abdal Musa'nın kendisini hizmetine kabul etmesi için tazarru ve niyazda bulundu, o da kendisini girmek istediği yolun çetin şartlarını anlatarak kabul etti. Gaybî Bey'in başı tıraş edildi, tac ve hırka giydirildi, tekkede yer gösterildi, bir posta oturtuldu.

Gaybî Bey, arkasından gelen atlılara: “Bundan sonra benim babam Abdal Mûsâ Sultan’dır. Siz olaya karışmayasınız. Hemen atımı ve elbiselerimi alın gidin” dedi.

Alaiyye/Alanya Beyi ve Gaybî Bey’in babası Hüsameddin Mahmud, Teke/Antalya Beyi’ne “Oğlumu alıkoydu” diye Abdal Mûsâ’yı şikâyet edince, Teke Beyi, Abdal Mûsâ’yı cezalandırmak istedi. En çok güvendiği Kılağılı Îsâ’yı çağırdı ve “Abdal Mûsâ’yı tut bana getir, nice kişidir göreyim...” dedi. Kılağılı Îsâ, Abdal Mûsâ’nın dergâhına geldi, edepsizce hareketleri sonunda, durdulamayan atının üzengisine takılı bir vaziyette parçalanarak öldü. Abdal Mûsâ’nın üzerine askerleriyle giden Teke Beyi’de atından düşerek ölünce olanları gören Gaybî Bey’in babası da Abdal Mûsâ’dan özür dileyerek, oğlu Gaybî Bey’e duâlar ederek Alanya’ya döndü.

Gaybî Bey, bundan sonra beyzâdeliği tamamen terk ve maddî hayatın âlâyışinden ferâgatla, dervişliği ihtiyar etmiş/seçmiş, zâhir âlemin kayıt ve alâkalarından nefsinin uzaklaştırmıştı. Abdal Mûsâ, Gaybî Bey’e bakarak; “Gaybî, kaygudan rehâ buldun, şimdiden girü adun Kaygusuz olsun” dedi. Bundan sonra Gaybî Bey, Kaygusuz diye anılmaya başlandı.

Kaygusuz Sultan, Abdal Mûsâ’ya kırk yıl hizmet eyledi, nasibini aldı, menzil ve merâtib sahibi oldu. Hacca gitmeye niyetlendi ve şeyhi Abdal Mûsâ’dan bir şiirle icâzet istedi. Abdal Mûsâ kalemi alıp Kaygusuz’a şöyle bir icâzetnâme yazdı:

“Bismi ’llâhi ’r-Rahmâni ’r-Rahîm!

Elhamdüli ’l-lâhi ’llezî ca’ale kulûbe ’l-’ârifîne ilâ âhirihi. Her ne kim vardur cevâb içinde mestûr kıldı. Dahı buyurdu kim bizüm ile müşâhede kılmak murâd eyleyen Kaygusuz’a nazar eylesün. Ve bizden hayr duâ iltimâs eyleyen Kaygusuz’dan alsun. Safâ-nazarın ve himmetin recâ ve niyâz kılsun ve her ne diyâra ki ‘azm idûb (varsa) gerekdür ki, ol velâyetün erbâb ü a’yân ve ekâbir ve eşrâf ve agniyâ ve fukarâ, her kim olsa, mezbûr Kaygusuz’un üzerinde bir vechile nazar-ı inâyet ve merhamet ve şefkat dirig buyurmayalar (esirgemeyeler). Bu cânibün ri’âyet hâtırıçün ana ‘izzet ve hürmet kılarlar. Anun kadem-i kudûmın kendülere minnet-i ‘azîmile ra’iyyet bileler; didârlarıyla müşerref olup safâ-nazar himmetiyle mugtenim olalar ve ana olan riâyet ve himâyet mahzâ bu cânibe olmuş gibidür, şöyle bileler. Bâkî ne ola ki ma’lûm-ı sa’âdet olmaya ve ’s-selâm.”

Kaygusuz, hocasının bu kıymetli icâzetnâmesini en uygun saklayacak yer olarak kalbini düşündü ve icâzetnâmeyi ayanın içine doğrayarak yedi. Abdal Mûsâ çok hoşuna giden bu davranışı karşısında Kaygusuz’a şöyle duâ etti: “Başka kimseler dışarıdan söyler, sen içinden

söyleyesin.” Bu duâ ile birlikte Kaygusuz’un gönül gözü açılıverdi ve mânâ denizinde söylemeye başladı. Kırk dervîşanla birlikte Mısır’a yola çıktı. Mısır padişahının kör olan bir gözü onun duâsıyla açıldı. Kaygusuz ve dervîşleri bütün erkânıyla hac farızasını yerine getirdikten sonra Medine-i Münevvere’de Peygamberimizin (s.a.v.) kabrini ziyaret ettiler. Kaygusuz, yedi gün kaldığı Medine’de, Efendimizin (s.a.v.) kabri başında *Gevher-nâme* adlı risâlesini söyledi.

Kaygusuz, hac dönüşü Şam, Şeyhun, Ma’arra, Serâkıb, Hân-ı Tuman, Halep, Akyol, Kilis, Ayıntab, Bağdad, Hille, Kûfe, Necef, Kerbelâ Medâin, Samarra, Musul, Nusaybin güzergahını takip ederek Abdal Mûsâ Tekkesi’ne geldiler. Kaygusuz, çok özlediği şeyhi Abdal Mûsâ’nın ellerini hasretle öptü, kendisi ve dervîşleri ona hediyelerini takdim ettiler. Kaygusuz, şeyhine kavuşmanın heyecânı ile şu şiiri söyledi:

*Beglerimüz çıkdı Avlan üstine
O(n)lar gelür Sultân Abdâl Mûsâ’ya
Urum abdâlları hırka vü postun
Bağlar gelür Sultân Abdâl Musâ’ya
Urum abdâlları gelür dost diyü
Giydükleri nemed ile post diyü
Hastalar da gelür dermân isteyü
Sağlar gelür Sultân Abdâl Mûsâ’ya
...
Bir niyâzum vardur ganî keremden
Münkir bilmez evliyânun sırrundan
Kul Kaygusuz ayru düşmiş pîrinden
Ağlar gelür Sultân Abdâl Mûsâ’ya*

Kaygusuz, tahminen 1444 yılında vefat etti ve Tekke’de Abdal Mûsâ’nın hemen yanına defnedildi.

Kaygusuz Abdal’ın Eserleri

Abdal Mûsâ’nın 40 yıl hizmetinde bulunmuş ve kendisinden icâzet alarak halifesi olan Kaygusuz Abdal, manzum ve mensur şu âna kadar tespit edilen on beş eser kaleme almıştır. Toplum üzerindeki derin etkileri hâlâ aynı canlılığı ile devam eden bu mübârek zâtları kendi

yazdıkları eserler üzerinden tanımak ve tanıtmak en doğru yoldur. Günümüze “Velâyetnâme” dışında herhangi bir yazılı bilgi ulaşmayan Abdal Mûsâ’yı da gerçek anlamda tanımak, talebesi, müridi ve halifesi olan Kaygusuz Abdal’ın eserleri vesilesiyle mümkündür. Bu açıdan Kaygusuz Abdal’ın eserleri okunup incelenirken Abdal Musâ’nın da fikirleri, değerlendirmeleri ele alınmış olunacaktır. Okuyucularımıza tavsiyemiz, konu hakkında daha geniş bilgi ve kanaat sahibi olabilmek için Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli, Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal’ın eserlerinin baştan sona okunmasıdır.

Kaygusuz Abdal’ın manzum olarak; *Dîvan*, *Gülîstan*, *Mesnevî-i Evvel*, *Mesnevî-i Sâni*, *Mesnevî-i Sâlis*, *Gevher-nâme*, *Minber-nâme*, *Dolab-nâme*, *Salât-nâme*; mensur olarak; *Budala-nâme*, *Miğlâta-nâme*, *Vücut-nâme*, *Risâle-i Kaygusuz Abdal*; manzum-mensur eserleri; *Sarây-nâme* ve *Dil-guşâ*’dır ve toplamda 15 eseri vardır.

1. **Dîvan:** Kaygusuz Abdal’ın mürettep bir divanı yoktur, onun bütün eserlerindeki muhtelif şiirleri Abdurrahman Güzel tarafından biraraya getirilerek mümkün olduğu kadarıyla mürettep bir divan hâline getirilmeye çalışılmıştır.

Abdurrahman Güzel’in, *Kaygusuz Abdal Külliyyâtı* adlı çalışmasının 94. sayfasında, Kaygusuz Abdal’ın Dîvan’ı ile alakalı açıklamaları şöyledir: “Kaygusuz Dîvânı’nın en sağlam nüshası; Almanya, Staatsbibliothek, Ms. or. oct. 4044, v.1b-350a arasında yer almaktadır. Nüshanın müstensihî Derviş Ali Horasânî ve istinsah tarihi de 907/17.7.1501’dir. Bu nüsha, bir noktada “Kaygusuz Abdâl Külliyyâtı” niteliğindedir. Çünkü bu yazmada yalnız Dîvân’a ait olan şiirler değil, Kaygusuz’un bütün eserlerinin takriben % 98’i yer almaktadır. Divan, Kaygusuz’un ölümünden (1444) takriben 55-60 yıl sonra, 907/1501’lerde yazıya geçirilmiştir. Bu sebeple çalışmamızın asıl ana nüshası da bu yazma olmuştur.”

Allah, insan-ı kâmil, aşk, gönül, zikr, vahdet, edep, haya, dünya, ahiret gibi konuların ele alındığı Divan’da, Dolab-nâme, 39 beyitlik kasidesi ile iki Tercî-i Bend, iki Terkîb-i Bend, iki Müstezâd ve Salât-nâme adlı şiirleri bulunmaktadır. Divan’daki şiirlerden örnek olarak Salat-nâme’yi dikkatlerinize sunalım:

SALÂT-NÂME

1. Ey Emîr Efendi bana
Dahî namâz sorar mısın

Tur haber vireyüm sana

Dahî namâz sorar mısın

2. Yanar bu yüregüm oddur
Bilmeyene müşkil dertdür
Sabâh namâzı hod dördür
Dahı namâz sorar mısın
3. Gâh aglaram gâh gülerem
Tanrı'dan hâcet dilerem
Ögleni on kılarım
Dahı namâz sorar mısın
4. Namâz sorıcısın bildüm
Teffîş itdüm ben de buldum
İkindiyi sekiz kıldum
Dahı namâz sorar mısın
5. .Ahşam namâzı hod beşdür
Anı kılmak bize hoşdur
Yatsı namâzı on üçdür
Dahı namâz sorar mısın
6. Gündüzle gice kırk rekat
On yedi farz yirmi sünnet
Vitr vâcibdür üç rek'at
Dahı namâz sorar mısın
7. Adumı sorsan fakıdur
Mektebde çocuk okudur
Cum'a hem bayrâm ikidür
Dahı namâz sorar mısın
8. Efendi sarıg değirmi
İşit kulagun sagır mı
Terâvih namâzı yirmi
Dahı namâz sorar mısın
9. Zâtumdan hayrân oluram
Farz ü sünneti kıluram
Bir yıllık namâzı bilürem
Dahı namâz sorar mısın
10. Câmilerde olan imâm
Bunı bilmez çoğı tamâm
Dört bin altı yüz seksen selâm
Dahı namâz sorar mısın
11. Kimine vâcibdür zekât
Kimine vâcibdür salât
Yedi bin beş yüz altmış tahiyyât
Dahı namâz sorar mısın
12. Pîrümüzden olsun himmet
Yaradan Allâh'a minnet
Yedi bin iki yüz yirmi sünnet
Dahı namâz sorar mısın
13. Tamâm oldı çünki namâz
Kimini okı kimin yaz
Altı bin yüz yigirmi farz
Dahı namâz sorar mısın
14. Kâmillerde olur 'irfan
Göster hoca bende noksan
Vitr-i vâcibdür bin seksen
Dahı namâz sorar mısın
15. Bir namâz vardur cenâze.
O da gelür bir gün bize
Kaygusuz gibi 'akılsuza
Dahı namâz sorar mısın

2. *Gülistan*: Gülistan, Kaygusuz Abdal'ın manzum eserlerindendir. Kaygusuz eserini hak erenlerine veya bu yolda hissesi ve nasibi olanlara yazdığını belirtmektedir. İlk beyitlerinde “vahdet”e vurgu yapar ve bu menzile erişenlerin aşk yolunda canını terk edenlerin olduğunu söyler. Bu mânâyı anlayanlar ilm-i ledün sahipleri olan kâmil insanlardır. Kaygusuz'un, vahdet denizinden döktüğü cevherlerin müşterisi, onların kıymetini bilen sarraflardır ve bu cevherlerle sarraflar dükkan açarlar.

Kaygusuz, âlemlerin övücü Muhammed Mustafa'nın şefaati ve erenlerin himmeti ile “lâ-mekân” kavramını anlatmaya ve ondan maksadın ne olduğunu açıklamaya başlar: “Öyle bir zamandır ki kâinat yok idi ve her sıfat Zât'ta (Allah da) gizli idi. Bütün varoluşa ve yaratılışa sebep Muhammed Mustafâ'dır (s.a.v.). Her hâl ilk önce onun yaratılması ile var oldu, ona Hak Sübhânehu nazar eyleyince terledi, su oldu, denizler yaratıldı. Sudan felekler, melekler, gezegenler, dünya ve içindekiler yaratıldı. Su ile dopdolu 50 bin yıl oldu kaldı cihan, Allah bir kul yarattı. 50 bin yıl daha geçti, Allah bilinemedi, yeryüzü yeşillenmeye başladı. Allah, yine ayağı sığıra, kulağı eşeğe, gövdesi koyuna, huyu ata benzer bir varlık yarattı. 50 bin yıl daha geçti ve Allah Âdem'i yarattı. Altı defa cihan doldu boşaldı. Yedincisi Âdem idi. Âdem göklerin esrârını, yedi kat yerin özelliklerini bildi. Nakıştan Nakkaş'ı bildi ve Allah'ın halifesi oldu. Azâzil hariç bütün gök ehli Allah'ın emri ile Âdem'e secde etti. Âdem'in topraktan olan cismine itibar ederek âsi oldu, secde etmedi ve şeytan oldu. Âdem cennete yerleştirilince orayı sevdi. Şeytan, cennette yasak olan buğdaydan yedirerek Havva'yı ve Âdem'i kandırdı. Üzerindeki elbiseler sıyrıldı, incir yaprağı ile örtündüler. Âdem ve Havva cennetten çıkarıldı, Âdem Dımeşk'e (Şam'a) indirildi, Havva Mekke'ye. Birbirinden 300 sene ayrı kaldılar, birbirlerini aradılar, bulamadılar. Âdem bu sürede hastalandı, ayağı sakatlandı, sakalı çıktı, Allah şifâ verdi. 300 yıl sonra Arafat da buluştular. İncir yaprağının sütünden pamuk yaratıldı ondan elbise yaptılar. Âdem'in cennetten getirdiği tohumları ektiler, sebze ve meyve oldu. Buğday da ekilenler arasında idi.

Âdem ile Havva'nın çocukları oldu. Âdem peygamber yerine Şît peygamber oldu, hakkı ve hakîkatı tebliğ etti ve yaşadı. Sam ise kendi nefsine uydu, âsi oldu. İnsanlık hak ve bâtıl üzere hareket eden iki bölüğe ayrıldı. Şît'ten sonra Nuh peygamber oldu, kavmine nasihat etti, dinlemediler, suda gark oldular. Nûh peygamberden sonra İbrahim peygamber oldu, Tanrılık dâvâsında olan Nemrûd'a hakkı tebliğ etti. Sonra Mûsâ peygamber oldu, Tevrat'ı getirdi. O da batıl yol da olan Firavun ile uğraştı. Mûsâ'dan sonra Dâvud peygamber Zebur'u getirdi. Sonra İsa İncil'i getirdi. Sonunda batmayan bir güneş olan Mustafa doğdu. Yol gösterdi ve örnek oldu insanlığa kıyamete kadar. Onunla mucize ve peygamberlik sona erdi, kaldı velâyet. Velâyet

sırrının sahipleri veliler, Mustafa ümmeti içinde keşf, kerâmet ve esrarın madeni oldular. Meşâyıhlar bu hâli bildiler ve halkı bu yola davet eylediler. Sabırla, kanaatla dünya için endişe etmediler, acı sözlere tahammül gösterdiler...”

Kaygusuz, Gülistan adlı eserinin diğer bölümlerinde, mürşid, derviş, seyr u sülûk gibi tasavvufî konulardan bahsetmektedir. Gülistan adlı eserinde bir Mesnevî’yi nazarlarınıza arz edelim:

MESNEVÎ

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

İster-isen buncılayın mertebe

Bî-edeb olma hâzır ol edebe

Nireye baksan hâzır gör Allah’ı

Seni görmez sanmagıl sen ol şâh’ı

Edebi olanda olur dîn îmân

Mustafâ’nun hadîsi budur hemân

Müslümân isen dînüne hâzır ol

Tâ ki şeytân gönlüne bulmaya yol

Îmânun sakla ki şeytân almasun

Gönlünde Hak kalsun gayrı kalmasun

Sâfi ol şöyle güneşden eşkere

Gevher ol hem ma’den ol hem gevhere

Kibri terk eyle başundan iy hoca

İy sâlûsı zerki ‘ayyâr ustaca

‘Ucb-ıla zerk ü sâlûslık satmagıl

Sâfi nesîbine ‘illet katmagıl

Göricek ta’na urursun dervîşi

Üstâdundan mı dutarsun bu işi

Akçe çok olsa i gönlün hoş olur

Olmayıcak yançukcagun boş olur

Melûl olursun hâtırun perîşân

Ne perîşân vîrân olursun vîrân

Zîrâ ki dînün îmânun akçedür

Akçe vü bâğçe vü bâğ u boğçadur

Hûblarun hû gice gündüz hayâli

Seni almış delü olmışsın deli

Sûfî diyü halkun ‘izzet itdüğü

Sanarun ahmaklar elin dutduğı

Zikr-i tesbîhün put olmuş özüne

Tâatün perde olupdur gözüne

Bu hayâldür iy seni yoldan koyan

İy bî-usûl seni usûlden koyan

Hasedsin özüne yokdur hîç cârun

Tâli’ün onmaz düşüpdür sitârün

İy dirîgâ geçdi ‘ömrün bî-hâsıl
Rencûr u haste vü nâşî kim ‘âkıl

Sana gerek idi şimdi bir tabîb
Derdüne ilâç kılardı iy habîb

Bağlayardı datlu dürlü şerbeti
Gaflet ile bîmâr olmışsın katı

Tertîb ide-y-idi sana gün-be-gün
Tâ ki ‘âkıl ola-y-idün iy cünun

Sen bu derdden kurtulıbsen hemân
Mekânun olurdu senün lâ-mekân

Üste sen şöyle giriftâr mübtelâ
Boynuna düşmüş nigâhun bu belâ

Debrenesi dahı çâren kalmadı
Tükendi ilâç medârun kalmadı

Bî-hâsıl geldün gidersin bî-hâsıl
Zulmete düşdün bilünce yok delîl

Peygamberün kim dînün nedür ‘aceb
Edebün yok bî-edebsin bî-edeb

Ehl-i dîn olsan olurdu akranun
‘Aceb eger dînün var ise senün

Hîç mürebbî görmedün mi iy kişi
Görişdi virdi sana Hak sağ düşi

Gözün açıla göreydün hâlünü

Anlayı bilür olaydun yolunu

Divşüreydün önünü kendüzüne
Başda kim çâre kılardın özüne

Kalmayadun şöyle sayru bî-çâre
Perîşân hâtırı işinden âvâre

Her ne-y-ise ma’lûm oldu vay hâlün
Bir yana oldu bu yanlış hayâlün

Sen bu zahmetden halâs ol tastamâm
Dahı kalmadı cânunda gussa gâm

Bir duru gel gözünü aç iy kişi
Endîşeden geç ko ahı teşvişi

Zî-hayıf kim şöyle kalasın bîmâr
Rencûr u haste garîb-i bî-timâr

Vardı gitdi bile gelen yoldaşun
Sen henûz kaldırabilmezsin başun

Hastalıgun renc ü gafletdür hemân
Dahı nesebin yok durugel iy civân

İnsân isen malûm oldu kim işün
Hayvân isen görünüpdür cümbişün

Bir gözün aç beşâret çaldı malun
Hayvân isen dur ki yüklendi yükün

Âdem isen sen bu hayvânlık nedür
Sen neredesin bu âdem kadamur

Ger dîv isen der-beyâbândur yirün
Âdem isen bilgil ahı mikdârun

Kanda baksan görinen nûrdur hemân
Nûra gark olmuş bi-küllî cism ü cân

Gözün aç bak kim görindi cân ili
Delîl görindi gözetgil delîli

Cümle nûrdandur âlât-ı meclisün
Bir olmuş cânı nûr ile herkesün

Her ne ki vardur görindi eşkere
Güneşün şu‘lesi düşdi her yire

Evliyâ enbiyâ olmuşlar harîf
Îlâhî sohbet iderler hoş latîf

Îrte oldı bir durugel iy refîk
Bahîl olmagıl özüne iy harîk

Yokdur anda bu cihân mertebeleri
Cümlesi nûra karışmış nûrları

Münâdi çağırdı görindi nişân
Menzile irişdi kondı kârübân

Nûr ile yeksân olupdur her sıfât
Nûr görünür çâr ‘anâsır şeş cihet

Perde gitdi sultânı gördi tâlib
Ba‘îd iken menzili oldı karîb

Zâhir ü bâtın bi-küllî nûr hemân
Nûr görünür dahı görünmez cihân

Cân ilidür anda sıgmaz kîl ü kâl
Sen ü ben ü zen ü ferzend mülk ü mâl

Mest-i elest olmuş anlar nûr ile
Cümlesi birlige batmış bir ile

Acımag doymag u gülmek aglamak
Küllî Hak’dur sıgmaz anda gayr-ı Hak

Birlik olmuşlar hemân cümle gönül
İkilikden yokdur anda kâl ü kîl

Meclisi cândur sâkîsi pâdişâh
Îlâhî sohbetdür hâkim ol Îlâh

Ol nûrun tecellîsinden ay ü gün
Dâ’imâ gezer cünûn olmuş cünun

3. Mesnevî-i Evvel: Birinci Mesnevî’nin, Ankara Millet Kütüphanesi, no.167; 805; Süleymaniye, Düğümlü Baba Bölümü, no. 411/1; Süleymaniye, Haşim Paşa, no. 19 ve İstanbul Belediye Kütüphanesi, Osman Ergin Bölümü, no. 1407’de birer nüshası bulunmaktadır.

Mesnevî’nin başlangıcında, münâcât/Allah’a yakarış ve “vahdet-i vücûd” görüşü anlatılmaktadır. Allah’ın isimlerinin, sayılan ve sayılamayan peygamberlerde tecellî ettiği

vurgulandıktan sonra, Allah'ın nerede olduğu ve mahiyeti üzerinde durulur. Allah yedi kat yerde mi, yoksa yedi kat gökte midir, vücut mu, can mı, erkek mi, dişi mi sorularına “vahdet-i vücut” anlayışı çerçevesinde cevaplar verilir. Cevapları anlama kudreti ise ancak âşıklarda olur.

Mesnevî'nin ilerleyen bölümlerinde Feridüddin Attar'ın “Mantıku't-tayr” adlı eserindeki konular ele alınır. Kafdağı'nda mekân tutan ve bütün kuşların sultanı olan Simurg'u arayan otuz bin kuştan birinin ona ulaşması ve aynada cemâlini gördüğünde, görünenin kendisinin olduğunu anlaması anlatılır. Daha sonra Kaygusuz, bir derviş olarak, yedi yüz yetmiş mahallesi, üç yüz altmış çarşısı, on iki burcu ve dört yüz dört sipahisi, on iki kapısı olan bir şehre desturla girer ve bütün şehri dolaşır. Kaygusuz, şehri gezince müşküllerinin hallolduğunu ve özünü bildiğini söyler.

Kaygusuz, Mesnevî'ye bir pîre/tarikat şeyhine bağlanmanın gerekliliğini anlatarak devam eder. Merâtib-i erba'a/Dört mertebe olan şeriat, tarikat, marifet ve hakîkata ancak bir şeyhin yol göstermesi ile vâsıl olunacağını söyler. Daha sonra, insanın ana rahmindeki oluşumu ve dünyaya gelişi, hayatta geçirdiği oğlanlık, yiğitlik, kemal/kırgıllık ve pirlık olan dört safha anlatılır ve insanın ömrünü boşa geçirmemesi öğütlenir. İnsan, hayatta iken “Yol Eri”ne bağlanarak sağı, solu, hayrı ve şerri mutlaka öğrenmelidir.

Kaygusuz, “bir gönüle iki sevgi sığmaz” der. O halde insan nefsi bırakmalı, ona tâbi olmamalıdır. İnsan Ahmed huylu, Îsâ nefesli ve Eyyüb sabırlı olmalıdır. Dünyada herkes er olamaz, herkes de er kimdir bilmez. Evliyânın kim olduğunu er bilir. Dünya bir gör-geç evidir. İnsan için dünyaya gelmekten murad, mal ve mülk sahibi olmak değil, “Allah'ı bilmek”tir. Herkes kendine uygun iş yapar. İnsan konuşur, hayvan otlar. Leyleğin yeri gülistan değildir. Bülbülün yeri gülşen, baykuşun vîrânedir. Saksâğan, bülbül gibi ötemez, her çiçek ise güle benzemez. Her sedeften inci çıkmaz. İğne, kılıcın yaptığı işi yapamaz. Kelebek uçmakla kuş olmaz...

Kaygusuz'un Birinci Mesnevîsi'nden örnek beyitlerle konuyu bağlayalım:

Cümle eşyânun öninde bir çırâk
Birlik ortasında sığmaz zîk u zâk

Birlik ehlinde bulındı bu nişân
Birlige birikdi cümle cism ü cân

Bir güneşden aydın olupdur 'âlem

Birlik oldı kem ü bes ü puhte hâm

Bir çırâk nûrında cümle pervâne
Sala di gelsün bu cümle bir ihvâna

Bir pâdişâhdur görinen bir sarây
Gâhi bedr ü gâh hilâldür bu bir ay

Bir vücûd oldu bu cümle kâ'inât
Birlige delîl olupdur her sıfât

Rûm ilinde Bekdâşîdür ol 'âşık
Abdâl olmuş cümle 'âlemden fârık

Cümle 'âlem bir sadefdür bir güher
Birlik oldu bir gör iy sâhib-nazâr

Evliyâ oldu delîli bürhânı
İnsân-ı kâmilde gördi sultânı

Bir gülistândur hezârân dürlü gül
Bir yire geldi birikdi cümle yol

Maglata dimiş bunu hoş söylemiş
Bir nice sözler beyânın eylemiş

Birliği söyler birikdi cümle dil
Her gönülde bitdi birlikden hâsıl

Okuyanlar hayr ile yâd eylesün
Hû diyüben rûhını şâd eylesün

Ol kişi kim bu haberi söylemiş
Bir 'aceb vasfı hikâyet eylemiş

Söz budur kim söyledüm hatm-i kelâm
Vir resûlün rûhına yüz bin selâm

Kaygusuz Abdal dimişler bir fakîr
Kulak ol bir dem sözünü dinle bir

4. Mesnevî-i Sâni (İkinci Mesnevî): 388 beyitlik *İkinci Mesnevî*'nin Marburg Kütüphanesi, Ankara Millet Kütüphanesi no. 645 ve 167 ve Süleymaniye Kütüphanesi Hâşim Paşa Bölümü no. 19'da birer nüshası bulunmaktadır.

Kaygusuz Abdal'ın, *İkinci Mesnevî*'de üzerinde durduğu konu, insanoğlunun kıymeti ve önemidir. Allah, Âdem'de âşikâr olmuştur. Nüsha-i âlem olan Âdem'e, melekler secde etmiştir. Âlem sedef, Âdem cevherdir ve âlemde olan her şey Âdem'de vardır. Âdem; Hüdhüd'dür, Simurg'dur, Kaf'tır. Bütün yaratılmışlardan maksûd, Âdem'dir. Yıldızlar onun için parlar, ay onun için batıp çıkar. Su, ateş, toprak ve havanın tılsımı odur. Hûri, Tûbâ, Havuz, Kevser onun içindir, bu dünyanın her türlü hareketi sadece onun içindir. Bu yüzden insanın gözünü açması, kendini tanıması, nereden gelip nereye gittiğini tefekkür etmesi gerekmektedir. Âdem'i bilen köle iken sultan olur.

İnsan, kendisine ikram edilen bunca nimet ve ömrün kıymetini idrâk etmeli, hayvanî, nefsanî vasıflarını bir tarafa bırakarak kendisini terbiye etmeli ve insanîyetini bulmalıdır. Eğer kendini bulmak ve bilmekte zorlanır, başarılı olamazsa bir bilene sormalı ve ehlinden yani evliyâdan,

hak erenlerinden yardım almalıdır. Bu yolda delil şarttır, delile uymayanın düşeceği durum zillettir. Evliyânın, mürşidlerin, pîrlerin yolu, yani tarikat yolu emin bir yoldur. Bu yolda, vahdet öğrenilir ve orada yaz, kış, gitmek, gelmek, doğmak, ölmek, uyumak ve uyanmak yoktur. Bu hâller kesretin sonuçlarıdır, vahdette sıfat yok, Zât vardır.

Kaygusuz Abdal daha sonra dünyanın ne olduğuna değinir. Dünya aldatıcı bir metâdır, acayip ve geçici bir gülistandır. Kimi orada sultan olur, kimi külhan, kimi açtır, kimi tok, kiminin vakti hoş, kiminin kesesi boştur. Kimi kibirlenir tanrılık davasına kalkar, fakat hani nerededir Nemrud, Şeddâd, Firavun? Çemşîd, Kârûn, Afrâsiyâb nerededir? Kısra, Kayser, Mısır Azîz’i nerededir? Dünyada bütün vasıflar ve hâller gelip geçicidir, bâki olan ise “Er” kişinin hâlleridir. O Er ki, Îsâ nefeslidir. Özü güneş gibi her yere yayılır ve ulaşır. Kimi ona deli der, kimi onu inkâr eder, kimi ise onun hâline vâkıf olur ve ona velî der. Onun hakkındaki söylenenler herkesin anlayışı kadardır.

Kaygusuz Abdal daha sonra gördüğü bir rüyasını anlatır. Bir şehir ve şehrin padişâhını ve hârîka bir meclisini görür rüyâsında. Padişaha bu hâlin ne olduğunu sorunca, “Kendini bil, sen hayvan değilsin” cevabıyla uyanıverir. Kaygusuz’un gözünden perde kalkmış, Sultân’ı Allah’la görmüş ve aşka müptelâ olmuştur. Aşk ve gönül hakkında yazmaya başlar. Aşk ile gönül ezelden beraberdir ve aşk gönül için delildir. Bütün sırlar gönülde gizlidir. İlâhî aşk bütün dertlerin dermanıdır.

Kaygusuz Abdal, sonra aşk eri olan erenleri vasfetmeye başlar. Erenlerin himmeti arştan yücedir. Erenler, mahlûkâtın güneşi ve ışığıdır, her haber onlardan sorulur ve her cevap onlardan alınır. Kaygusuz, “Sözü çok uzatma, helvayı gör başka şeye bakma” diyerek *İkinci Mesnevî*’yi tamamlar. *İkinci Mesnevî*’den birkaç beyti takdim edelim:

Velî kim kend’özünden sen gâfilsin

Filânîdür âdem ya’ni filândur

Gâfil niçün olursın çü ‘âkılsın

Kamu ‘âlem sadef âdem güherdür

Halâyık secde kılduğı âdemdür

Ne kim ‘âlemde var âdemde vardur

Bu âdem nüsha-i cümle ‘âlemdür

Âdem hüdhüd âdem Sîmurg âdem Kâf

Sücûd eylemeyen düşdi nazardan

Âdemdür her kitâb muhtâr-ı keşşâf

Haberdâr ol haber anla haberden

Âdemde âşikâr oldu o sultân

Cihân sûret âdem sûret-i cândur

Âdem olan neyiçün ola hayvân

Bu cümle eşyâdan maksûd âdemdür
Çin içinde tapulan bût âdemdür

Anun her bir nazarı cân bağışlar
Âşıklara nûr-ı îmân bağışlar

Âdemi her ki bildi ol cân oldu
Nâ-gehân bende iken sultân oldu

Gözün aç anlayı bak kim göresin
Sorana sen dahı nişân viresin

Sa'âdet mülkine yitdi seferi
Sa'âdet bahş olur anun nazarı

Ne idün sen neden neye gelüpsin
Ne istersin digil ki ne bulupsin

5. Mesnevî-i Sâlis (Üçüncü Mesnevî): *Mesnevî*'nin; Almanya Marburg Üniversite Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphanesi no. 167 ve 645 ve Süleymaniye Kütüphanesi Haşım Paşa Bölümü no. 19'da birer nüshası bulunmaktadır.

Kaygusuz Abdal, *Mesnevî*'ye "Gizli bir hazine idim, bilinmeyi murâd ettim ve âlemi yarattım" ezeli sırrıyla âlemin yaratılışını ve vahdet-i vücudu anlatarak başlamaktadır. Sonra Kaygusuz Abdal, birlik âlemini şöyle vasfetmektedir: Âlem cevâhiri mutlaktır ve her türlü sadâdan "Ene'l-Hak" duyulmaktadır. Her şey birlik içerisinde ve birdir. Birlik alâmetinin nişanı her şeyin Mûsa ve her yerin Tûr olması, Kâf ile Nûn'un birlikte yazılmasıdır. Birlik ile, bütün zıtlar tevhîd olmuş; her gece Kadir Gecesi, her gün bayram, telli çalgı ile neyin sesi, Hüdhdüd ile Simurg, uzak ile yakın bir olmuştur. Birlik ile yâr ile ağyârın yolu aynı oldu, kul ile şâh tek oldu, ayrılık ile kavuşmanın arasında perde kalmadı. Vahdeti bulanlar halvete çekildi, mâşûkuyla halvet fırsatına erişti. Toprağın yetiştirdiği her şey gül oldu, bütün denizler âb-ı hayat, her yer bülbül sesleriyle doldu.

Kaygusuz Abdal, *Mesnevî*'ne Âdem'in önemini anlatarak devam eder: Bütün sırların sûreti âdem'de yazılıdır, iki cihânın sırrı âdemde mevcuttur, âdem aynadır, aynaya bakanlar ve âdem'i bilenler pür-nûr olurlar. Bu kadar kıymetli birinin kendisini bilmemesi ve tanımaması ne acayip bir iştir. Tılsım, ilim, hikmet, sıfat, zât hepsi âdemde toplanmıştır. Âdem lâ-mekândır, ebed sırrı âdemdedir, cümle sûretler ve canlar ondadır. İnsan, bütün bu kıymetlerden nasıl gâfil olabilir, gözünü açmalı, özünü görmelidir. Birlik güneşinde karanlıklar yok olur, aynada her şey görünür. İşte sen, özünü görsen benzersiz olduğunu anlarsın.

Kaygusuz Abdal, tekrar birlik/vahdet-i vücûdu açıklayıp emsalsiz nimet ve kıymetlerini saydıktan sonra hayânın imandan olduğunu ve her yerde hâzır ve nâzır olan Allah'a karşı insanın edebini takınması gerektiğini, edepsiz kişinin nasipsiz olduğunu anlatır. Kaygusuz

Abdal, bütün dertlerin çaresinin aşk olduğunu söyledikten sonra nefsine yenik düşenlerin hallerini şöyle vassfeder: Nefsine kapılan Hakk yolundan sapar, sağını solunu bilmez, kanadı kesilmiş kuş gibi döner durur. Bu kişiler dünya arzusunda fareler gibidir, dünyaya taparlar, görünüşleri âdemdir, özleri ise hayvan. Bunlar dünya hevesine öyle kaptırmıştır ki kendilerini bir akçeye dininden dönerler, ölüyü mezarından çıkarırlar, aklı şaşmış, kendini kaybetmişler. Muhammed (s.a.v.): “Dünya leştir” buyurmuştur, ona “kardeş” demezler. Dünya kimseye yâr olmamıştır, onun Kârûn’a, Dakyanus’a, Nemrud’a ne yaptığını biliyorsun. Dünyadan kimse muradını alamaz, önce yüzüne güler sonra boğazını keser, herkesi mat eder. Dünyaya gönül verilmez, veren yanılmıştır. Dünya safâsına aldanma, aç gözünü, bu tuzaktan kurtul. Sen lâ-mekânsın, şahbaz ol bu yolda, maksadın hâsıl olsun. Devlet güneşin doğsun, hakkı bâtıldan ayırasın.

Kaygusuz Abdal, birlik, aşk ve âdemin özelliklerinden anlatıp, nasihatler ettikten sonra *Mesnevîsi*’nin tamamlamaktadır. Teberrüken *Mesnevî*’den birkaç beyit arz edelim:

Zevâl anadur ki ‘ışkı bilmez ‘İşk âyinesin ‘ışkile silmez	Dünyâdur anun dîni îmânı Bir akçe içün söyler bin yalanı
Hayvân gibi nefsine kalupdur Bu nefsi-zâlim anı alupdur	Bir pulı yeg sever kardaşından Bir akçe içün geçer başından
Şöyle kim anı çıkardı yoldan Fark eyleyemedi sag u soldan	Bir akçe içün döner dîninden Ölüyi çıkarur oyar ininden
Kanadı kesilmiş kuşa döndi Dünyâ talebinde mûşa döndi	Dünyâyâ zîrâ dînin virüpdür Dünyâyâ andan eli irüpdür
Dünyâyı sever îmânı oldur Cânınun içinde cânı oldur	Dünyâ hevesine şöyle düşmüş Bî-çâre ömürü ‘aklı şaşmış
Sûreti âdemdür özi hayvân Bir akçeyi ‘aziz tutar atından	Bir işde sanur özin ol ahmak Bir dâne içün bin kurar fak
Dünyâ hevesine şöyle düşmüş ‘Ömri bî-haber gâfil savuşmuş	Tanrı’yı hâzır görüp utanmaz Gaflet ile uyuyup uyanmaz

Dünyâyâ cîfe didi Muhammed
Dünyâyâ dimezler ahî devlet

Dünyâ Kârûn'a ne vefâ kıldı
Ya Dakyanus'a ne cefâ kıldı

Ya Nemrûd'a n'eyledi bilürsin
Sen dünyâ için niçe ölürsin

Dünyâ senün ile bâkî kalmaz
Dünyâdan kimesne murâd almaz

Evveli şîrîn hoş safâdur
Âhir bekâsı yok bî-vefâdur

Evvel kişinün güler yüzine
Sonra bıçak çeker boğazına

Evveli latîf şöyle ma'mur
Âhiri sokar g.tün ç.kündür

Satrancile üter her meliki
Âhir mât ider her bir çâpûki

Her kime sunarsa bir piyâle
Sonunı ırgürür bin melâle

Fitnessi öküşdür emîn olmaz
Çün dünyâ yalandur ki çin olmaz

Dünyâyâ gönül viren yanıldı
Dünyânun adı yalan anıldı

Evvelîde gösterür bir 'izzet

Sonunda kılur bin cevır ü mihnet

Her dürlü fesâd bu dünyâdandır
Bu kasd u garaz bu dünyâdandır

Olar kim yol azdı gümrâh oldu
Dünyâ sebebinden nedür âh oldu

Dünyâ safâsına aldanursın
Dünyâyı bâkî kalur sanursun

Bir gün kimin ile yâr olursa
Bin cevır ider peygamber olursa

Dünyâdur adı budur pîşesi
Râhatına degmez endişesi

Dünyânun adına didiler hiç
Hiç degülisen bu dünyâdan giç

Nice bir gâfilsin bu hâlden
Bir gün geçemezsin bu hayâlden

Gaflet duzagı seni dutupdur
'Ömrün bî-haber gâfil ütöpdür

Var var özüne müdâra eyle
Gaflete dutuldun çâre eyle

.....
Kes bu duzagı ki kurtulasın
Ömrün hâsılı safâ bulasın

Kaygusuz Abdal gör ne söyledi
Tuhaf acâ'ib hikâyet eyledi

Sayuklar meger kim düş görüpdür

Bir iş içinde iş görüpdür

Varlugu koyuban ere yitdi

Bî-hüner idi hünere yitdi

Abdal Mûsâ'ya kul oldu cândan

Çekdi elini iki cihândan

6. *Gevher-nâme*: *Gevhernâme*'nin, Marburg Kütüphânesi, Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşlar Bölümü, Süleymaniye Haşimpaşa Bölümü, Abdurrahman Güzel, İstanbul Millet Kütüphanesi, Etnoğrafya Müzesi'nde birer nüshası bulunmaktadır.

Kaygusuz Sultan, şeyhi Abdal Musâ hazretlerinden izin alarak yanındaki dervişlerle birlikte hac yolculuğuna çıktı. Bir süre Mısır'da kaldıktan sonra Beytullah'a geldiler. Hac vakti bütün erkânıyla hac ibadetlerini tamamladıktan sonra, Peygamberimizin (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek için Medine-i Münevvere'ye geçtiler. Yedi gün kaldıkları Medine-i Münevvere'de Kaygusuz Abdal, Efendimiz'e (s.a.v.) olan aşk ve muhabbetini ifade ettiği 72 beyitlik *Gevher-nâme*'yi kabr-i şeriflerinin başında söyledi.

Kaygusuz Abdal, *Gevhernâme*'sine Efendimiz'e (s.a.v.), "Ey cemâl deryasının incisi, ey batmayan güneş, sekiz nâim cenneti selâm olsun sana" diyerek selamla başlıyor. Sonra, "Bir tek olan, her şeye kâdir ve her sırrı bilen Allahım, Senin ortağın, benzerin, misâlin, âşikâr ve gizli her şey, yer ve göklerde olan her şeyi Sen yarattın ve cism ü can Senin varlığınla kâimdir, hiçbir yardımcıya ihtiyacın yoktur.." diyerek Rabbine münâcât eyledikten sonra, Allah'ın bilinmeyi murâd ettiğini ve kudret denizinden bir gevheri/cevheri yarattığını ve onu kendisini tanıyacak özelliklerle yarattığını ve ona âşık olduğunu, cümle yaratılmış ne varsa onun yüzü suyu hürmetine yaratıldığını ifade eder.

Ummandan bir katre olan o cevherin bir adı da Mahmud'tur. Âdem Peygamber (a.s.) yaratılınca o cevhere sadef oldu. O cevher Muhammed'in (s.a.v.) canı idi, onun yüzünden cümle âlem, bütün güzel koku ve çiçekleriyle gül bahçesine döndü. İnsan, cinler, hûriler, cennetler, vahşi hayvanlar, kuşlar her ne varsa aslı onundur.

Kaygusuz Abdal, Efendimiz'in (s.a.v.) kendisine nazar eylediğini, gönlüne, diline gelenlerin onun eseri olduğunu bildirdikten sonra, insanın kemâle ermesi ve kendi özünü bilmesi için meskenet toprağına yüzünü sürmesini ve Allah'ın velî kullarına, insân-ı kâmillere bağlanması gerektiğini şöyle vurgulayarak *Gevhernâme*'ye son verir:

Ne ekersen anı bitrür çekirdek

Tavuk yumurtasundan çıkmaz ördek

Şâhbâzun cinsi hemân şâhbâz ola

Hümânun hüma bâzun bâz ola

Dervîşem ben Mustafâ kıldı nazar
Hem anun bahşâyışidür bu haber

Yohsa ben kendü hâlümü anlaram
Sözümü hemân yiründe banlaram

‘Âşık isen Kaygusuz Abdal bigi
Sana bir halka hemân bir şâl bigi

Anı ko kim Mustafâ murdâr didi
Anı koyana erenler er didi

Tekebbürlük eyleyen mel’ûn olur
Nitekim şeytân bigi bî-dîn olur

Yol içinde alçaga ko menzilün
Tâ ki hallolmak dilersen müşkilün

Meskenet toprakına her dem yüzün
Süredur kim tâ bilesin kend’özün

Toprak olmayınca gevher olmadı

Topraga düşen güher hîç solmadı

Toprak ol toprak bigi teslîm vücûd
Cümle ‘âlem topraga kıldı sücûd

Evliyâyı bil ki benzün solmaya
Hîç mukallidler müselmân olmaya

Evliyâ oldı delîl ü bürhânım
İnsân-ı kâmilde buldum sultânım

Yidi gün yidi gice ol nâ-tüvân
Bekledi Peygamberün kabrin hemân

Bu nasîbi anda sundılar ana
Hem didiler adına Gevher-nâme

Kıymetün bilür anun sarrâf olan
Gıll u gışdan kalbi dâ’im sâf olan

Oldı Gevher-nâme burada tamâm
Vir Resûlün rûhına yüz bin selâm

7. Dolab-nâme: *Dolab-nâme*’nin Mevlana Müzesi Kütüphanesi, İstanbul Miller Kütüphanesi ve hususi kütüphanede birer nüshası bulunmaktadır.

Eserde geçen dolap, nehirden su çıkarmaya yarayan ağaçtan yapılmış çarktır. Istilâhi mânâda ise, Allah’a teslimiyet, Allah aşkı, Allah’tan aldığını insanlara vermektir. Dolab-nâme; Allah aşkının sorulu-cevaplı manzum olarak terennüm edildiği esere verilen isimdir.

Kaygusuz Abdal’ın *Dolab-nâme*’yi yazma sebebi şöyledir: Kaygusuz Abdal talebeleriyle hac görevini tamamladıktan sonra memleketlerine, Anadolu’ya dönmek üzere Mekke’den Medine’ye yola çıkarlar. Medine’den Şam’a, oradan da Nik beldesi ve Humus Kalesi’ne gelirler. Asi nehri kenarında mola verirler. Asi nehrinin üzerinde bir dolap su çekmektedir ve iniltisi uzaklardan dahi duyulmaktadır. Dolabın iniltileri kendisine tesir eden Kaygusuz

Abdal'ın gönlü çoşar ve *Dalob-nâme* kasidesini söyler ve kaside “Muhammedî dolab” olarak literatüre geçer.

Kaygusuz Abdal dolaba sorar: “Neden bu suya yüz sürersin, bağrın neden delik, gözlerin yaşlıdır, bu zorluğa neden uğradın?”

Dolap cevap verir: “Bana bu soruyu soran kişi aç kulağını iyi dinle. Ben yaylalarda yüce bir dağda idim. Boyum altmış arşından uzun, gövdem on insanın kulacından genişti. Dallarım, budaklarım göklere erişirdi. Dokuz ay boyunca bin türlü kuş ötüşür, dallarımda yuva yapardı. Ben böyle zaman geçirirken kader erişti ve bir kişinin baltasıyla yıkıldım, yüz üstü düştüm, kolum kanadım kırıldı. Boynuma ipi taktılar, yerlerde sürüdüler, ayaklarıyla bastılar. Bağrımı Eyüp peygamber gibi kurtlar yedi, Zekeriya peygamber gibi biçildim. Demir çivileri yüreğime çaktılar, beni dolap çarkı yaptılar. Dolap oldum, gece gündüz dönerim, yuvam su üstü üstünde oldu. Dost diyerek inlerim, gözümün yaşı sulara karışır. Bu dünyada devran kime dost olduysa sonra bağı kalmadı. Felek kime bir kaşık bal verdiyse, sonuç bir tas zehir oldu. Dünya hâkimi Süleyman kara toprağa düştü. İskender, Rüstem, Hüsrev, Sâm hiçbirisi kalmadı. Bekâ yurdu değildir bu, fenâ yurdudur, örümcek tuzağıdır.”

Cevâb-Dâden-i Tolâb

Baba Kaygusuz Sultân

Tolâb eydür eyâ çeşmüm çerâğı
İşidmege cevâbum aç kulagı

Benüm budur sorarsan ser-güzeştüm
Ki ben yaylarıdum bir yüce tagı

İrişmezdi boyuma altmış arşun
Belüme dahı on âdem kucağı

Geçürmişdüm serâdan göklerümi
Şüreyyâyâ yitürmişdüm budâğı

Tokuz ay derneşüb bin dürlü kuşlar

Budagumda tutarlardı otağı

Öterdi tûti (vü) kumrî vü dürrâc
Geçürdüm bir zamân bu niçe çağı

Hevâ murg-ı kebûter bagun gezerken
Örülmiş ‘ömrı kuşunun tuzağı

Kazâ irdi meger dest-i kaderden
Ki bir şahs irişüb çaldı bıçağı

Yıkılub yatdum ol dem yüzüm üzre
Kırıldı kalmadı budum budağı

Delüb boyuma takdılar kemendi
Sürüdiler tolandum her sokağı

Nice müddet sokaklarda yüzime
Gelüp geçen basarlardı ayagı

Sikender(dür) ki cihânı Kâf-ber-Kâf
Tutub hükmüne sürerdi yasagı

Yidi Eyyûb veş bagrumı kurtlar
Ciger kanun döker çeşmüm kapağı

Girüb zulmetde ister âb-ı hayvân
Tolu zehr ile sundılar bayağı

Zekeriyyâ gibi biçüb belümden
Tolâb içün düzeltdiler yaragı

Cihânda varlığı başdan başa hep
Fenâ yurdı durur mihnet ocagı

Temür mıhlar dokunub yüregüme
Kazâ desti-y-ile çarhun çomağı

Kanı Rüstem kanı Hüsrev kanı Sâm
Belürmez birinün ucı bucağı

Dolâb oldum gice gündüz dönerem
Su üstinde tutar oldum otağı

Bekâ yurdı degüldür ki bekâsun
Fenâ ehli tutar bunda otağı

İnilerem dün [ü] gün dost diyüben
Gözüm yaşı sular bûstânı bagı

Bu dünyâ bir büyüdü'l-'Ankebût'dur
Pes oldu mekeslerün tuzağı

Kime döst oldu devrân bu cihânda
Ki sonra olmadı anunla bagı

Olublar Gaybî bunda tekye kılan
Hakk'un fazlı durur ancak tayagı

Felek kime tadurdı bir kaşık bal
Ki sunucı sunar tas-ıla agı

Sabır seccâdesin altına salmış
Tükeliden kuşanmışdur kuşağı

Süleymân'un sürerdi tahtına yil
Kara topraga koymışdur yatağı,

Sözünü *Kaygusuz* ârife söyle
Ne bilsün şekkeri tana buzağı

8. Salât-nâme: Arapça bir kelime olan salât, kelime olarak namaz anlamındadır. “Nâme”de bir konu hakkında yazılan eserlerin genel adıdır. Salât-nâme, namaz hakkında yazılan eserlere denilir. Türk Halk Edebiyatı’nda İslam’ın beş şartı hakkında yazılan salât-nâme ile birlikte, oruç-nâme, Ramazan-nâme ve Hac-nâme türü eserler vardır. Salât-nâme konusunda yazılan en meşhur eser Kaygusuz Abdal’ın şiiridir. Salât-nâme, hece vezninde yazılmış manzum şathiye dir.

Kaygusuz Abdal'ın Salât-nâme'si Emir Efendi'nin sorularına hitaben verdiği cevaplardır. Kaygusuz Abdal, beş vakit namaz, vitir, cuma, bayram, teravih ve cenaze namazlarının günlük ve yıllık rekât, selam, tahiyyat sayıları ile sünnet, vacip ve farz mı olduklarını anlatmaktadır.

Ey Emîr Efendi bana
Dahı namaz sorar mısın
Dur haber vireyüm sana
Dahı namaz sorar mısın

Adımı sorsan fakıdur
Mektebde çocuk okudur
Cuma hem bayram ikidür
Dahı namaz sorar mısın

Yanar bu yüregüm oddur
Bilmeyene müşkil dertdür
Sabah namazı hod dördür
Dahı namaz sorar mısın

Efendi sarıg değirmi
İşit kulagun sagır mı
Teravih namazı yirmi
Dahı namaz sorar mısın

Gâh aglaram gâh gülerem
Tanrı'dan hâcet dilerem
Öğleni on kıluram
Dahı namaz sorar mısın

Zâtumdan hayran oluram
Farz ü sünneti kıluram
Bir yıllık namazı bilürem
Dahı namaz sorar mısın

Namaz sorıcısın bildüm
Teftîş itdüm ben de buldum
İkindiyi sekiz kıldum
Dahı namaz sorar mısın

Camilerde olan imam
Bunı bilmez çoğı tamam
Dört bin altı yüz seksen selam
Dahı namaz sorar mısın

Ahşam namazı hod beşdür
Anı kılmak bize hoşdur
Yatsı namazı on üçdür
Dahı namaz sorar mısın

Kimine vacibdür zekât
Kimine vacibdür salât
Yedi bin beş yüz altmış tahiyyat
Dahı namaz sorar mısın

Gündüzle gice kırk rekat
On yedi farz yirmi sünnet
Vitr vacibdür üç rekat
Dahı namaz sorar mısın

Pîrümüzden olsun himmet
Yaradan Allah'a minnet
Yedi bin iki yüz yirmi sünnet
Dahı namaz sorar mısın

Tamam oldu çünkü namaz

Kimini okı kimin yaz

Altı bin yüz yigirmi farz

Dahı namaz sorar mısın

Kâmillerde olur irfan

Göster hoca bende noksan

Vitr-i vacibdür bin seksen

Dahı namaz sorar mısın

Bir namaz vardur cenaze

O da gelür bir gün bize

Kaygusuz gibi akılsuza

Dahı namaz sorar mısın

9. Minber-nâme: *Minber-nâme*'nin, Ankara Etnografya Müzesi, İstanbul Millet Kütüphanesi ve hususi kütüphanede olmak üzere üç nüshası mevcuttur. Minber-nâme türünde ilk eser yazan Kaygusuz Abdal'dır ve Türk Edebiyatı'nda bu türde çok az eser bulunmaktadır.

Kaygusuz Abdal'ın, Allah'ın varlığı, birliği, isimleri, fiilleri, sıfatları gibi konularda yazılmış “Tevhid” türü şiirleri, ilahileri, Allah'ın güzel isimlerini konu aldığı “Esmâ-i Hüsnâ” şiiri, Peygamberimizi (s.a.v.) öven naatları, güzel isimlerini konu alan “Esmâ-i Nebî” başlıklı bir şiiri ile, yaratılışın başlangıcı ve sonu, nereden gelip nereye gidildiği konularını ele aldığı “Devriye” adlı bir şiiri, nasihat vermek amacıyla yazdığı “Nasihat-nâme” şiiri, Nevrûz gününe dair “Nevrûz-nâme” şiiri, tarikata yeni girecek olanlara, tarikatın edeplerini ve erkânını anlattığı “Nutuk” adlı şiiri, rumuzlarla ve hislerle Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şeriflerdeki ifadelerin anlatıldığı “Şathiye”leri de bulunmaktadır.

Kaygusuz Abdal'ın, Minber-nâme adlı eserini yazmasına sebep olarak şu hadise rivayet edilmektedir: Kaygusuz Abdal seyahatleri sırasında bir şehre uğrar, o gün mübarek Cuma günüdür. Abdset alır ve camiye girer, Cuma hutbesinin okunduğu minberin karşısında iki rekat tahiyatü'l-mescid (yeni ziyaret edilen camide kılınan iki rekatlık namaz) kılar ve dua eder. Cuma ezanı okunur, sünnet namazları kılınır ve imam minbere çıkarak hutbeyi okur. Kamet okunur ve Cuma namazı kılınır. Cuma namazından sonra imam kürsüye çıkar ve vaaza başlar. Cemaat de dağılmayıp vaaz ve nasihatı dinlemeye başlar.

Kaygusuz Abdal'da kalkmayıp vaazı dinler. Kaygusuz Abdal'ı gören imam “sakalını kırkın, uryan olanlar cennete giremez, namaz kılanlar şöyle olur, kılmayanlar böyle olur” diyerek çok sert vaaz eder. Bu sert ve kaba sözleri dinleyen Kaygusuz Abdal'ın gönlü çoşar ve ayağa kalkarak şöyle der:

Eyâ 'akl ile 'irfânem diyenler

Eyâ mülke Süleymânem diyenler

Eyâ bildüm diyenler cümle hâli

Eyâ vardum diyenler toğrı yolu

Hak'ı bildüm diyü irşâd idersin
Yitersin minbere feryâd idersin

Ne bildün niye irdün işbu hâlde
'Akıllar mât olupdur bu hayâlde

Buna 'akl ile kimse irmemişdür
Göziyle Hakk'ı kimse görmemişdür

Bu bir deryâ durur akıllar irmez
Özinden geçmeyen Rabbini bilmez

Dilersen bulasın kevn ü mekânı
Özünden fârig ol Rabbini tanı

Ki sen senlügünü gider aradan
Bilürsin tâ seni kimdür yaradan

Sen ü ben eylemez ol kim kişidür
Sen ü ben eylemek şeytân işidür

Özinden gayrı kul görmez arada
Hakk'ı zâhir görür ag u karada

Dilersen olasın mahrem-i esrâr
Bu dünyâ kavgâsına uyma zinhâr

Ferâgat kıl cihânun kavgâsından
Ki nefsün kurtarasın fitnesinden

Hemân seyrâncısın seyrânun eyle
Sakın dime şu şöyledür bu böyle

Özüne gel özüne Tanrı dostı

Sana direm budur sözün dürüstü

Cihân halkınun iş budur hayâli
Hayâli gice gündüz mülk ü mâlı

Eger söyler olursan hak sözünü
Çevirür yüzünü örter gözünü

Azâzil'dür Hakk'a eylemez ikrâr
Gerekse söyle ana bunca tekrâr

Binüpdür nefis atına hâ segirdür
İşitmez kulagı sankim sagırdur

Hemân birbirinün 'aybın gözedür
Gönülde durlu fitneler düzedür

Nic'idüp n'ideceğini bilemez
Birinün ondugın biri dilemez

Eger mâlun varısa kavm u kardaş
Cihân halkı senünle cümle yoldaş

Eger kendü hâlinde bir 'âşıkdur
Ana dirler ki iş sevmez ışıkdur

'Âşık olsam adum tenbel Alâ'î
Eger sofı isem dirler mürâyî

.....

Tanrı Settâru'l-'uyûb'dur hem Kerîm
Hem Rahîmdür hem 'Alîmdür hem Halîm

Tanrı bilür günâhın her bendenün
'Aybını yüzine urmaz kimsenün

Bilişmeyen bîgânedür özine
Zirâ bilmez vücûdî ne özi ne

Ol kadîrdür lutfıla ihsân kılur
Derdlülerün derdüne dermân kılur

Özin bilen kişi oldı haberdâr
Hemândem bir vücûd bir can ne kim var

Ben sadıkam zerk-i tezvîr bilmezem
Her bir işde gayrı tedbîr kılmazam

Sözi ko fârig ol Kaygusuz Abdal
Bu sözden açılur bunca kâl ü kâl

.....

Gönül Hakk'un evidür bî-gümân bil
Dudag anun kilididür dili dil

Özinden yâd olanlar yâd olupdur
Bilişenler hemân azâd olupdur

Eger dilüm hatâ söylese iy dil
Dilim dilim, dilim, dilim dil iy dil

10. Budala-nâme: Kaynaklarda; *Delîl-i Büdelâ*, *Defter-i Âşikân*, *Siyer-i Sâdikân* ve *Hayâl-i Nâdân* isimleri ile de kaydı bulunan söz konusu eserin pek çok yazma nüshaları ve baskıları da mevcuttur.

Kaygusuz Abdal, tasavvufi konularda kaleme aldığı eserine, marifetullahı (Allah'ı tanımak) akl-ı maaşın (dünyada geçim işini düşünen akıl) anlamadığını, bu yolda akl-ı maaşın anadan gözsüz, dünya ve ahirette kördür. O bilmez ki bu yerden ve gökten başka bir yer ve gök daha vardır. Onda Allah'ın türlü türlü yaratışları vardır, iki direkli bir şehirdir, o şehire girmeyen Allah'ın sırrından hiçbir şey duymaz. Akl-ı maaş, ariflerin gecesinin Kadir ve gündüzlerinin bayram olduğunu bilmez. Bu ilmi akl-ı meâd (ahiret akli) bilir, herkese nasip olmaz. Batın ilminden çok az insanın haberi olur.

Bir saat alim ve arif sohbetinde bulunmak, bin yıl kendi başına ibadet ve riyazat etmekten hayırlıdır. Allah Teala şöyle buyurur: “*Rabbinin katında bir gün sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir*” (Hacc sûresi, 22/47) Hiç kimse alim ve arif (mürşid-i kâmil) sohbetine girmeden murad ve maksuduna eremez. Mürşid-i kâmil sohbetine girmeyenin gönlü buğz ve can sıkıntısı ile dolar ve erenlerin sözlerine “küfür sözleri” der, sayıları az iken bunları yok etmek gerekir anlayışıyla çalışır durur. Ama Allah erleri kırmak ile tükenmez.

Kaygusuz Abdal, göz ile görüp inandığı ve bildiği şeyleri söylediğini ifade eder. “Bana yoldaş olan beni anlar” der. Bilenden sormak ayıp değildir. Sözün aslı da “Sen seni bil” demektir. Zira kendi özünü bilene atası kanı helal, kendisini bilmeyene anasının sütü haram ve her yediği

abestir. Fırsat elde iken ömrünü heba etme, yar ve yoldaşlarından uzağa düşme. Amel eyle, asli vatanına giderken alıp gidesin. Bir mürşid-i kâmile eriş arif ol, ilim ve gönül ehlinin sohbetine gir. Tâ ki gönlünden marifet çeşmeleri açığa çıksın, ahiret sıkıntılarından emin olasın. Halkı dünya şehveti, şöhreti ve zineti aldatıp, tuzağı ve hilesi onları mahrum bırakmakta, kendi hallerinden haberleri olmamaktadır. Halkın sana “iyisin” dediğine aldanma, eşek, sığır, hınzır ve maymun suretinde haşır olma.

Çok pişman olmadan mürşid-i kâmile eriş ve ariflerin elbisesini giy. “*Oraya giren kişi huzur ve güvene kavuşur*” (Âl-i İmran, 3/97) yani evliyaullah zümresine dahil olup emin olur. Gel şimdi gönlü eline al, ilm-i Rabbânî kitabından oku. Gönlündeki devlet ayını ve saadet güneşini gör. Tâ ki gözünden gaflet örtüsü gidip Hakk kitabı âşikar olsun. Vücudun karanlığından aydınlıklar saçılsın.

Olma sakın kelle göz

Dinle kabul eyle söz

Harâbat ehli o kimselerdir ki ölmeden önce ölenlerdir. “*Ölmeden önce ölünüz ve hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz*” (Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, II/402) İçi maşuk, dışı aşık olanlar bunlardır. Bunlar havf ü recâdan/korku ve ümitten kurtulup hayr ve şerden geçmişlerdir.

Bilen bilür bilmeyen bilmez bilüri

Sen seni bilmez isen bulagör bir bilüri

Kaygusuz Abdal, *Budala-nâme* adlı eserine şöyle devam eder: “Gel imdi sen sana insaf eyle! Nice kerre sana didigüm budur ki fursatun elde iken âhiret marazlarına ilâç idesin. Tâ ki ol korkulu menzilde emîn olasın. Yohsa yâr u yoldaşların sâz u handân selâmetde olalar. Dahı sen gamu gussa ile dürlü dürlü belâlara giriftar olub kalursın. Ol vakit çok peşîmân olasın. Amma fâide itmeye.

Pes imdi fursâtun elde iken nâdanlığı bırak. Dâna ol. Kendüni arifler ve ehl-i diller sohbetine ve meclisine lâyük eyle. Mürşid-i kâmile iriş. Tâ ki dünyâ ve âhiret marazlarından emin olasın. Bu kerre tâlib pîr-i kâmil’i bulduktan sonra ‘ışkı delîli de özin bilüb arif olub Hakk’ı vücûdunda bula, hulkı Hazret-i Muhammed’e, huyı Hazret-i Alî’ye benziye. Deniz gibi derin ola. Yir gibi sâkin ola ve od gibi çig pişüre, su gibi daim bir yola aka. Ve yil gibi her yiri seyrân eyleye.

Tedbîri elden salub takdîri bile. Tâ ki ömrün zâyî itmemiş ola. Zirâ Hazret-i Alî her gâh Peygamber Aleyhisselâm'ı halvet buldukça eydür kim:

“*Yâ Resulallah ne amel idem ki ömrümi zâyî itmemiş olam?*” Hazret-i Resul Sallallahu Aleyhisselâm eydür ki:

“*Hakk'ı bulmak istersen kendüni bil, arifler sohbetine gir. Sâdık olub sözi tasdîk eyle. Bir dilden iki söz söyleme Kimseye mekr ü hîle eyleme. Kendüni ne sanursan, halka dahı anı san. Bir kimseyi, rencîde idüb hor u hakîr bakma. Elün ile komadıgun şeyi götürme. Dâima özün özüne devşir. Heman kendüni bildün ve Hakk'ı buldun. Bu kerre seyrün arşa ferşe irer. Ömrini zâyî' itmemiş oldun!*” dir.”

11. Miglata-nâme: Miglata-nâme'nin Marburg Müzesi, Ankara Genel Kütüphanesi, İstanbul Millet Kütüphanesi, İstanbul Belediye Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Vatikan Kütüphanesi'nde yazma nüshaları bulunmaktadır.

Miglat kelimesi “uzağa atılan ve menziline varıp isabet eden ok” anlamındadır. Miglata-nâme terkihi de uzağa atılan ve menziline varıp isabet eden okun hikayesi/yazısı manasına gelmektedir.

Kaygusuz Abdal *Miglata-nâme* adlı eserinde bir dervişin gördüğü rüyaları ve bu rüyaların sebep ve sonuçlarını anlatmaktadır. Dervişin ilk gördüğü rüyada derviş çölün ortasında şiir okuyarak gezerken, elinde asa, boynunda tesbih olan ak sakallı bir şeyhe rastgelir. Ona kim olduğunu ve bu çölü sorar. Şeyh, çölün “Heyhât Sahrâsı” ve kendisinin de vaktiyle meleklerle arkadaşlık eden Azâzil olduğunu, artık şeytan diye isimlendirildiğini anlatır. Derviş karşılaştığı kişinin şeytan olduğunu öğrenince oradan hızla uzaklaşır ve bir yere varıp dinlenmeye başlar. Bir rüya daha görür, rüyasında yine bir çöldedir, çölün ortasında altında kalabalık bir cemaatin olduğu ulu bir ağaç vardır. Bütün peygamberler oradadır ve ortalarında Hz. Muhammed (sav) bulunmaktadır. Diğer peygamberler Hz. Muhammed'e (sav) “Devenin büyüğüne deve derler. Türkçede küçüğüne köçek derler. Köçek de deve değil midir?” diye sorarlar. Hz. Muhammed'de (sav) “O da devedir, ama küçük olduğu için ona köçek derler” diye cevap verir. Derviş Hz. Muhammed'e (sav) bulundukları çölün neresi olduğunu sorar. Hz. Muhammed (sav) şöyle cevap verir: “Buraya Kâbe Kavseyn derler ve ağacın adı Şecere-i İslam'dır. Gördüğün beş budak da İslam'ın beş erkânıdır/şartıdır.”

Derviş uykusundan uyanır ve yoluna devam eder, çölde akıl pazarına girer. Bakar ki akıl pazarının sultanı Hz. Muhammed Mustafa'dır (sav). Aşk pazarına girer, buranın sultanının Hz. Ali (r.a.) olduğunu görür. Derviş çölü Hz. Ali'den (ra) sorar. Hz. Ali (ra) ona "Yukarı bak" der, derviş bakar ki herşey Allah'ın birliğine tanıklık etmektedir. Derviş, Hz. Ali'ye (ra) bazı sorular sorar, cevaplar alır, Hz. Ali'nin (ra) hizmetinde bulunur ve ona mürit olur. Derviş, Hz. Süleyman'ı (as) görür, fakat kirpiğinin altından bakan Hz. Ali'dir (ra). Yusuf (as) peygamberin kuyuya düşüşünü sorar, Hz. Ali (ra) "kuyu dedikleri bu cisimdir, kuyudan ki çıktım, Mısır'a sultan oldum" diye cevap verir. Derviş, Hz. Muhammed'i (sav) tekrar görür, bütün peygamberlerin önünde yürümektedir ve Allah'tan bütün mahlukat için şefaât dileğinde bulunmaktadır. Allah Teâlâ'da ona "Sen sana değeni iste!" buyurmaktadır.

Derviş diğer rüyalarında Yunus (as) peygamberi, İsa (as) peygamberi, Firavun'u, Adem (as) peygamberi, Nemrud'u, İbrahim (as) peygamberi, tekrar tekrar şeytanı, Bağdat'ta Behlül Dâna'yı görür ve onlarla olan görüşmelerini anlatır. Derviş bir rüyasında bakar ki Hesap Günü'ndedir. Soru hesap bitmiş, maksut yerini bulmuş, cümlesinin suçları bağışlanmıştır. Allah'ın has kulları Tûbâ ağacının altında sohbet etmektedirler. Derviş meclistekilere şunları anlatır: "Zamân-ı evvelde bu cihan yok iken Allah bu cihanı halk etmek istedi. Önce Muhammed Mustafâ'nın nurunu yarattı ve ruhunu halk eyledi. Onun nurundan ve ruhundan Hz. Ali'nin nurunu ve ruhunu yarattı. İkisinin nurunu bir kandile koydu. Bunlar bir zaman arşta muallak durdular. Sonra bu nur yandı ve bütün âlemler vücuda geldi."

Diğer rüyasında derviş, "bütün âlemin kendisine karşı secde ettiğini" görür. Cihandaki herşey onun vücudunda mevcuttur. Bu manzara karşısında hayran kalan derviş şu şiiri okur:

Cânum bu cümleye nüsha mıyım ben
Kamuda şûr-ı aşk-ı kavga mıyım ben
Kamu gönüllerün fıkır ü hayâli
Kamu başlardaki sevdâ mıyım ben

Bunu, söyleyen derviş; "cihandaki her şeyin, cihan suretli bütün hayallerin kendi vücudunun gölgesi olduğunu" görünce tekrar cuşa gelip şu şiiri okur:

Benem cümle vücûd içindeki cân
Benem küllî sıfat her dürlü erkân

Benem Leylî benem Mecnûn ki dirler

Benem ol ki özüm özüme hayran

Böyle rüyalar görüp uyanan derviş kendisini Şamakı şehrinde bir külhan bucağında görür. Yer gök, her şey yerli yerindedir. Eline kâğıt kalem alıp gördüklerini bu kitaba yazar. “Ben bir düş gördüm, sayıkladım, şu kitabı yazdım, ariflere sorun bu düşün tabirini, bu söz ne demek olur, arifler manasın söyleyeler” diyerek kitabı bitirir.

12. *Vücud-nâme:* *Vücûd-nâme*’nin İstanbul Belediye Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, Ankara Genel Kütüphane’de nüshaları bulunmaktadır.

Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*’sine kaynak olarak Mü’minûn sûresi, 12, 13 ve 14. Âyet-i kerîmeleri alır. Söz konusu âyet-i kerîmelerin meali şöyledir: “12. *Kasem olsun ki biz, insanı çamurdan bir sülâleden yarattık.* 13. *Sonra onu sağlam/oturaklı bir karargâhda bir nutfe/sperm yaptık.* 14. *Sonra o nutfeyi bir alaka/embriyo yarattık. Derken o alakayı bir mudga/bir çiğnemlik et yarattık, derken o mudgayı birtakım kemik yarattık, derken o kemiklere bir et giydirdik, sonra ona diğer bir hilkat/yaratılış neş’eti/şekli verdik. Bak ne şanlı O Allah, yaratanların en güzeli.”*

Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*’sinde insanın yaratılışını; ana rahmine düşmesi, nutfenin/spermin gelişmeye başlaması ve ana karnındaki süreçte yedi gezegen tarafından terbiye edilmesi şeklinde yedi evre olarak açıklar. Bu evreler; 1. Evre: Zuhâl/Satürn terbiye eder kan olur. 2. Evre: Merih/Mars terbiye eder et olur. 3. Evre: Zühre/Venüs terbiye eder kemik olur. 4. Evre: Şems/Güneş terbiye eder ruh olur. 5. Evre: Utarit/Merkür terbiye eder hareket hasıl olur. 6. Evre: Kamer/Ay terbiye eder vücuda gelir. 7. Evre: Müşteri/Jüpiter terbiye eder dünyaya gelir. Dünyaya gelen Âdemoğlu’nun ömrü doğumdan ölümüne mevsimlere göre şöyledir: Birincisi oğlanlıktır ki bahar mevsimidir, ikincisi yiğitliktir ki yaz mevsimidir, üçüncüsü kırgıllık/olgunluktur ki sonbahar mevsimidir ve dördüncüsü pirliktir ki kış mevsimine benzer. Ayrıca dört mevsim şunlara da benzemektedir: Kış şeriat, Yaz Tarikat, Sonbahar Marifet ve Bahar Hakikat. Ana Rahmi şeriat gibidir, dünyaya gelmek tarikat gibidir, dünyada yaşamak marifet gibidir ve dünyadan göçmek hakikat gibidir.

İnsanın uzuvlarından on iki burca benzeyenler ise şunlardır: Baş Hamel’e/Koç’a, Alın Seratan’a/Yengeç’e, Kollar Sevr’e/Boğa’ya, Eller Cevzâ’ya/İkizler’e, Göğüs Esed’e/Arslan’a, Baldırlar Delv’e/Kova’ya, Göbek Mîzân’a/Terâzi’ye, But Kavs’a/Yay’a, Kasıklar Sünbül’e/Başak’a, Zeker Akrep’e, Dizler Cedy’e/Oğlak’a ve Tabanlar Hût’a/Balık burcuna.

Ayrıca Baş devlet tacıdır, Kaş kudret âlemdir, Kulak pâk-ı nübüvvet, Ağız kelimeyi şehadettir, Göğüs Kur’ân hikmetidir, Ayak Allah’ın kuvveti ve Allah’ın hikmetinin cemâlidir, Alın hidayet nurudur, Göz vahdet nurudur, Burun Cennet yoludur, Gönül Muhabbet ayıdır ve El Allah’ın kudretidir.

Kaygusuz Abdal eserinde dört büyük meleğİ insan vücudunda řu uzuvlara bezetir: Kulak Mikâil’e (as), Göz Azrail’e (as), Burun İsrail’e (as) ve Ağız Cebrail’e (as).

İnsanın vücudunda üç yüz altmış altı kemik vardır, çarşıdır pazardır. Dört yüz kırk dört damar vardır, dünyada olan her şey onda vardır. Yedi yüz yetmiş sinir vardır, yedi yüz mahalle gibidir.

Bir bâzâr kurdı ezelden her metâı koydı
Ol kendi aldı kendi satı-bâzâr eyledi

Bundan sonra insân-ı kâmil üzerinde durulur. Kaygusuz’a göre, “*Her mürşidim diyen mürşit olamaz. Bunun için Tanrı’nın el vermesi gerekir. İnsanoğlu kâinatın defteridir. Yerde ve gökteki her şey onda mevcuttur. Dolayısıyla insanın hakikati bilmesi için kendini bilmesi lâzımdır. Bunun için de insanın suretini bırakıp manasını aramalıdır. İnsanın maksudu ne ise ma- budu da odur. Herkes özünü bir mürşide bağlamalıdır. İnsan kendisine bakmalı, kul mu sultan mı anlamalı. Çünkü, ‘Bilenle bilmeyen bir olmaz.’ İnsanın kendisini bilmesi, mücerret Hakk’ı bilmesi gibidir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.); ‘Men arafe nefsehû, fekad arefe rebbehû’*” buyurmuştur. Kaygusuz da bu sözü şöyle açıklıyor:

“*İnsan deryada gavvas, yani dalgıç olursa her cihetten azat olup devleti bulur. Kendine bakınca gör ki özü bahr-i muhittir. On sekiz bin âlem insana mütealliktir ve on sekiz bin sıfattır. Altı bini nebatata, altı bini hayvanata, altı bini insana mütealliktir. Bunlar da birbirlerinden ayrı değildir, ihtilat hâlinededir. Tanrı ise hepsini kuşatmıştır. Göklerde ve yerde olan her şey Allah’ındır. Onun için mahlûkları dilimiz ve elimiz ile rencide etmemeliyiz. Çünkü onlar rencide olursa Tanrı da rencide olur.*”

Daha sonra Kaygusuz, padişahlar âlemini ikiye ayırır: “Zahirî kutuplar ve batını kutuplar... Zahirî olanlar; Kutbü’l-aktâb, üçler, yediler, kırklar, üç yüzler ve binbirlerdir. Cümlesi bin üç yüz elli neferdir. Bunlar gece gündüz dünyanın dört köşesini dolaşırlar. Kutb-ı âlemin sağ yanında mürit, sol yanında halife vardır. Bunların da eli altında veliler vardır. Hepsi birden âlemi nizam üzre tutarlar. Bâtın erenlerinin hâlleri böyledir. Hakikat hâllerini Allah’tan başkası bilmez.”

Bundan sonra, “Ey Dâvûd, seni şüphesiz yeryüzüne hükümlan kıldık.” ayeti açıklanır. Bu açıklamaya göre hüküm ve hükümet insanın elindedir. Çünkü insan eşref-i mahlûkat, makbûl-ı vücûddur. Yeryüzünde ondan daha şirin nesne yoktur. O, Allah’ın zatının mazhardır ki başka eşyada bu kabiliyet yoktur. Bundan dolayı cümleye hükmeyle. Ancak insanların hepsi böyle değildir. Birçokları sûretâ insan, fakat sûret olarak hayvandan daha aşağıdadırlar. (Abdurrahman Güzel, “*Kaygusuz Abdâl’in Vücûd-nâme’si Üzerine*”, Türk Kültürü, S. 197, Mart 1979, s. 276-282)

13. Risâle-i Kaygusuz Abdal: İstanbul Belediye Kütüphanesi’nde tek nüsha hâlinde olan ve günümüze kadar başka bir nüshası tespit edilemeyen *Risâle-i Kaygusuz Abdal*, Kaygusuz Abdal’ın mensur tercüme eseridir. Söz konusu eser, Âsitâne-i Yeni Bağçe şeyhlerinden Bende-i Kazlı Çeşme es-Seyyid İsmail Hakkı tarafından 1280/1864 yılında istinsah edilmiştir.

“Hâzihi er-Risâletü Kaygusuz Abdal kaddesallâhu sırrahu’l-‘azîz” şeklinde başlayan esere tasavvuf ilmine ilm-i ledünnî-i ilâhî ve ilm-i Rabbânî denildiği açıklamasıyla giriş yapılmış ve bu eserin; tarîkatın başı, hakikat yolunun rehberi, tam bir mürşid-i kâmil ve gerçek bir kutup ve âriflerin sultanı ve Hakk’ın fazlının -Allah onun ruhunu takdis etsin- mübarek konuşmalarından sadır olduğu belirtilmiş ve Türkçe’ye tercüme edildiği izah edilmiştir. Tercüme edilen kitabın kime âit olduğu konusunda herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Gönül ehli ve doğru sözlü olanların anlayıp istifade edeceği, taklitten kurtulup cehaletten halas olacağı, kıyamet sabahına kadar durup yüzü ak ve üzüntü ve kederden uzak, sevinç ve mutlulukla kabrinden kalkacağı müjdesi verilmektedir.

Eserde, “*Ahret dünya ehline haramdır, dünya ahret ehline haramdır, dünya ve ahret ise Allah’ın ehline haramdır*” anlamındaki hadis-i şerifin devamında, Allah ehlinin Allah’ın cemâline âşık olduğu, bundan dolayı onlara dünya ve ahretin haram olduğu, onların dünya ile sevinmedikleri, ahret için korku çekmedikleri, onların güzel yüzlerine bütün varlığın âşık olduğu açıklamasından sonra, Yusuf sûresi 4. Âyeti celîlede yer alan “...*On bir yıldız, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm*” âyeti verilir. Açıklama şöyle devam eder: Yusuf’un güzel yüzünde parlayan iki cihan güneşi Muhammed Mustafa’dan (sav) parlayan ilahî nurdur. Yusuf ve Âdem’e secde edilmesinin sebebi de budur.

İşte bu cemale sahip biri de Mehdî’dir ki âhir zamanda zuhur eder. Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurur: “*Ahir zamanda Horasan cânibinden İsa sıfatlı bir kimse zuhur*

ede. Ve Livâü'l-hamd ki benim alemimdir getirip gelse gerektir. Siz ol alemden yana gidin. Eğer çocuk gibi emekleseniz dahi” Zira o vakit yeryüzüne Mehdî'nin askerleri sahip olur, adalet her yeri kaplar.

Mûsa'nın (as) kavmine İsâ'yı (as) haber verdiği gibi İsa'da (as) kavmine şöyle demiştir: “*Atam katına gidiyorum. Bir nice zamandan sonra Benî Hâşim kavminden âhir zaman peygamberi gelse gerektir. İncil'de adı Muhammed'dir. Bir nice zamandan sonra ben onun mümmeti suretinde gelip onun kiblesine namaz kılsam gerek ve onun alemi ki Livâü'l-Hamd'dir. Getirip ol Mehdî sâhib-i zaman ben olsam gerek.*”

Eserin devamında Muhammed Mustafa'nın (sav) peygamberliği ve Mehdî'yi müjdesi, Ak Minare'den İsa'nın (as) inişi, Âdem'in (as) ve Muhammed'in (sav) cemalinin Beytullah ve Beytül-Ma'mûr olduğu, salih kulların yani mürşid-i kâmillerin marîfetullaha sahip olduğu ve enbiyalar ve evliyalar ile birlikte oldukları, Peygamberin (sav) mirasına varis ilahi sırlara vakıf halife oldukları anlatılmakta ve Şeyhu'l-İslam Yahya b. Ammar ile Abdullah Ensâri arasındaki konuşma ile kitap tamamlanmaktadır.

14. Saray-nâme: Kaygusuz Abdal'ın manzum-mensur iki eserinden biri olan *Saray-nâme*'nin Marburg Kütüphanesi'nde 1, Ankara Genel Kütüphane'de 2 ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde 1 olmak üzere dört nüshası bulunmaktadır. Allah Teala'nın yarattığı ve sahibi olduğu evrenin bir saraya benzetildiği ve içindeki insanların her birinin farklı işlere daldığı ve evreni yaratandan gafil oldukları konusunun işlendiği eser bir şiirle başlamaktadır. Halkı gaflete düşüren, her tarafında nakış ve süslemeler olan evrenin süsüne ve alayışına kapılarak asıl bütün özellikleriyle ve güzellikleriyle evreni yaratanı düşünmemeleridir. Evrenin sahibi ve asıl padişahı olan Allah'ı tanımak ve aramak gerektiği ve bu Padişahında insanda gizli olduğu vurgulanmaktadır *Saray-nâme*'de.

Kaygusuz Abdal eserinde, evrenin yaratılmasından sonra insanın yaratıldığını, insana akıl nimetinin lütfedildiğini, evrendeki herşeyi insanın hizmetine verildiğini, Allah'ın peygamberler göndererek insanları irşad ettiğini anlatmaktadır. İnsan Allah'ın halifesidir, bununda işaretleri şunlardır: Allah'tan korkması, peygamberden utanması, evliyayı kabul etmesi, Hakk'tan başka işlerden uzaklaşması, bakınca ibretle bakması ve baktığı her yerde Allah'ı görmesi, konuşunca hikmetle konuşması, yâre yoldaş olması, komşusuna emin olması, ulu'l-emre uyması, Allah'tan ümidini kesmemesi, menzile yol ile, yola ise erkân ve şartları ile varması, cahillere ilimle söylemesi, ârifler huzurunda ise sükût etmesidir.

Bu sarayda vekâleten, Allah’a hilafetinden dolayı padişahlık insanındır ve bu saraya insanlar Allah’a ibadet etmek, kul olmak için gönderilmişlerdir. İnsan olan sarayın nakış ve süsüne takılı kalıp aldanmaz, Allah’ın hikmetlerini görüp O’nunla meşgul olur. Nefislerine uyup mal, mülk, şan ve şöhret peşinde olmaz, bir mürşide boyun verip içlerinde gizli olan hazineyi keşfeder.

Bu sarayın ilk halifesi Muhammed Mustafa’dır (s.a.v.) ve Allah bu evreni yarattığından beri Muhammed Mustafa (s.a.v.) gibi bir kâmil insan bu cihana gelmemiştir ve gelmeyecektir. Muhammed Mustafa (s.a.v.) bu saraya gelince hemen bel bağlayıp kulluğa durmuş ve üstün derecelere erişmiş, Mirac’a bu sarayda varmış, her türlü hünere bu sarayda ulaşmıştır. Ali’ye Zülfikar, Eyyüb’e sabır, Musa’ya Tur bu sarayda verilmiştir. İnsan da bu sarayda Muhammed Mustafa (s.a.v.) ilmi ve sünneti ile Hakk’a varan yolu bulur. Bu âlem bir kervansaraydır, konan göçer. Bu âlem Allah’ın nazargâhı, insanın gezinti yeridir, asıl yurdu değildir.

Kaygusuz Abdal; “Ârif ile beraber ol, kendini bilmeyen kişiden uzak ol, sıdkın İbrahim (a.s.) gibi, ahlakın Muhammed Mustafa (s.a.v.) gibi, perhizkârlığın İsa (a.s.) gibi, sabrın Eyüp (a.s.) gibi, yol gözetmen Veysel Karani gibi, divânelikte Behlül gibi ol. Marifet âlemini keşfeyle, menzile tarikat ile var, uluların katında edepsiz olma. İbadetin aslı hak olmayan işlerden uzak durmandır” açıklamalarından sonra şu şiiriyle Saray-nâme’yi tamamlar:

Her hâl içinde Hakk ile bir ola	Bâb-ı cibretten açıla gözleri
Gayrı koya Hakk’a müntazır ola	Hikmet aslı ola cümle sözleri
Ululara ihtilâf eylemeye	İnsân ola hayvâna yol bildüre
Vezn ile söyleye lâf eylemeye	Yol içinde ‘ilm ile hâl bildüre

15. Dil-güşâ: Kaygusuz Abdal’ın manzum-mensur eserlerinden olan *Dil-güşâ*’nın Marburg Kütüphanesi’nde 2, Ankara Genel Kütüphane’de 3, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi’nde 1, Ankara Etnografya Müzesi Kütüphanesi’nde 1, İstanbul Belediye Kütüphanesi’nde 2, İstanbul Millet Kütüphanesi’nde 1, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi’nde 1, Nûruosmaniye Kütüphanesi’nde 1, Süleymaniye Kütüphanesi’nde 3, Bursa Genel Kütüphanesi’nde 1, yani toplamda 16 yazma nüshası bulunmaktadır.

İlm-i Ledünni, kâmil insan ve vahdet-i vücûd konularının anlatıldığı mesnevî tarzındaki bir şiirle başlayan eser, kelâm-ı kibardan olan “Nefsini bilen Rabbini bilir” sözünün açıklaması yapılır. “Nefs” kelimesini üzerinde duran Kaygusuz Abdal, nefsin Adem’in vücudunda olduğunu, neresinde olduğunun ise bilinmesi gerektiğini ifade eder. Ademin vücudu âlemde

olan herşeyin var olduğu on iki kapılı bir şehirdir. Bu kapıların bazısı daima açıktır, bazısı daima kapalıdır, bazısı bazen açılır bazen kapanır. Adem vardır hazinedir, mamurdur, özünü bilmezse yoksuldur. Adem vardır özünü bilir, cümle varlığı kendi şehrinde bulur, emin olur. Adem vardır, sureti Ademdir, sıfatı mutlak nurdur. Adem vardır, niteliği hayvandır, Adem vardır, özünü bilmiştir, işte o sultandır.

Gel iy ârzû-yı vasl-ı cân kılanlar

Vücûd u sebâtını vîrân kılanlar

Görenler cânı âşikâre vücûdda

Münâcât eyleyenler her sücûdda

Kamu şeyde Hakk'ı cayân görenler

Demini her nefes Hakk'dan uranlar

İkilik duzağından kurtulanlar

Bir ile birlik idüb bir olanlar

Vücûdun cân gibi 'azîz idenler

Özin bilüb işin temîz idenler

Hakk ile vücûdunda bilüşenler

Vücûdun katresi bahre düşenler

Özini Hakk'dan ayrı görmeyenler

Özinden Hakk'ı gayri görmeyenler

İrüşüb menzile sâkî olanlar

Fenâsız tâ ebed bâkî olanlar

Bî-hicâb Hakk ile vuslat olanlar

Sıfât-ı zâta irüb zât olanlar

Beni görün nice menzile irdüm

Ne isterem neyi buldum ne gördüm

Bu meclisin arasında sır oldum

Hemân ben dahi bunlardan bir oldum

İrişdüm bâki menzile hakîkât

Vâhid oldu ne biliş kaldı ne yâd

Bunı didi ser-âgâz itdi dervîş

Bu meclisde bu haberi kodı biliş

Dil-güşâ''nın devamında Farsça bölüm ile başlayan dervişin sözleri Türkçe devam etmektedir. Derviş'in uğradığı bir meclisi ve kendisine sorulan bir soru üzerine kendisinin de katıldığı meclisteki konuşmaları aktaran Kaygusuz Abdal şunları söyleyerek bir şiir ile *Dil-güşâ'*'yı tamamlar: Ey yol sâlikleri, ey Şâh'ın tâlipi, ey Allah'a itaat edenler, kimin için ibadet ediyorsunuz ve bu zahmetleri niçin çekiyorsunuz. Allah ne yaptığınızı biliyor. Siz Hakk'ı kendi şehrinizin dışında arıyorsunuz. Kıldığın namaz, yaptığın niyaz, itaat ve ibadet Allah'ın varlığına şahitlik ediyor. Bunları Allah için yapıyorsun. Allah'ın bunları kabul etmesini ve rahmet etmesini istiyorsun. Allah, kulunun yaptığı her iyiliğin mükafâtını verecektir. Bu böyleyken niçin gâfilsin ve bütün gücünü bu dünya için sarf ediyorsun?

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

«*Cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım.*» Bu sözün manasını anlamaya çalış. Eğer kulsan niye gâfilsin? Eğer sultansan niye korkuyorsun? Doğruyu yanlıştan ayırt edebilen bir insan olmak istiyorsan perhiz ehli ol ve her işin peşinden koşma. Büyüklere hizmet et, küçüklere karşı şefkatli ol. Bencil olma. Aşk derdinden gâfil olma. Allah'ı kendi vücudundan dışarıda arama. Çünkü bulamazsın. Giydiğin insanlık elbisesini ganimet bil. Bildiğini yerinde söyle. Bilmediğini sor. Herkese dürüst davran. Kendini beğenmişlerden olma. Bir şey kaybetmişsen onu ara. Kaybetmediğin bir şey için isyan etme. Gündüzü götüren, geceyi getiren, bazen karanlığı, bazen, aydınlığı ortaya çıkaran, bu cihanı hâlden hâle sokan kuvvete sahip olan Allah'a asi olma.

O hâlde ey tâlip, zâhiri, bâtını, önceyi, sonrayı kendi şehrinin dışında arama. Çünkü senin dışında bir şey yoktur. Varlık sahibi eşyada vardır. İnsanlar arasında öyleleri vardır ki ruhları güneş gibi aydınlıktır. Öyleleri de vardır ki bu hikâyeden haberleri yoktur. Bu her iki grup da dünyayı kendilerine göre hissederler. Âşıklar arasında öyleleri vardır ki, aradıklarını kendilerinde bulmuşlar ve emniyete kavuşmuşlardır. O halde ey Hakk'ı arayan kimse, o bütün şeylerde vardır. Eğer Hakk'ı istiyorsan, onu her yerde araman gerekir. Çünkü zerreden güneşe, katreden ummana, yerden göğe kadar her yerde Hakk vardır. Sözün kısası tevhid ehli Hakk'ı her yerde görür. Ey tâlip, sen birkaç günlük insanlık elbisesi giyince mağrur oldun. Kim olduğunu neyin peşinde olduğunu unuttun. Bütün bu yerlerin, göklerin, gecenin ve gündüzün hayalî şekilleri senden kaynaklanmaktadır. Sen her şeyin manasıdır. Eğer bu durumdan haberdar olursan, menziline varmış ve müşkilini halletmiş olursun. İnsanlık elbisesi giymenin maksadı Allah'ı bilmek, Peygamber'i bilmek ve kendini bilmektir. İnsan ile hayvan arasındaki fark, insanın akla ve fikre sahip olmasıdır. (Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdâl Külliyyatı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2021)

6. KÂFÎ BABA (ABDAL KEF) VE TEKKEŞİ

Kâfi Baba'nın asıl ismi Abdal Kef'tir. Abdal Musa'nın *Velâyetnâme* adlı eserinde "Abdal Kef" şöyle yer almaktadır: "Bir gün sabahleyin Abdal Musa Sultan otururken: "Abdallar, size bir kişi geliyor, gafil olmayın" dedi. Abdallar: "Ne yapmak gerek Sultanım?" dediler. Sultan: "Şöyle güzel bir ateş yakın, tekke iyice ısınsın, mutfığa ateş yakın, koyu koyu dumanlar tütsün. Ve suyu sık sık ulaştırın, carınızı çekin, her erkânımız yerine gelsin. O gelen adama sofraya döşeyin." dedi. Bir bir baktılar, gözetlediler, bir kişi akşama yakın geldi. Abdallara şöyle dedi: "Abdallar!

Sizinle üç gün üç gece oturup yemek yiyelim.” O gün yemek gelmedi. Sabah olunca, yemek gelir diye fırına, mutfağa bakarlardı. Üç gün böylece geçti, yemek gelmedi. Dördüncü günü, bu konuk çok acıktı, ötekilere danışarak: “Buna gerçek veli diye geldik, her dilden anlasa gerek. Biz bunu kendi dilimizce söyleyelim” dedi. Yanındakiler: “N’ola, söyle” dediler. Farsça olarak şöyle söyledi: “Ateş germ, âb bisyar, nân nist hoş Abdal Musa est.” (Ateş sıcak, su çok, ekmek yok, Abdal Musa mutlu) Abdal Musa Sultan karşılık olarak: “Ez meyân-ı dermeyân hezâr eşrefi ber hadd-i abdal Abdal Kef est” (Binlerce kişi arasında abdallık sınırının en şerefli Abdal Kef’tir) dedi. Abdal Kef’in can başına sıçradı, kalkıp yürüdü, gidip altını bir pisliğin altına saklayıp geldi ve: “Altın yerinde yoktur” dedi. Abdal Musa Sultan: “Bre varın Abdallar, pisliği pisliğe karıştırdı” dedi. Öyle deyince, İranlı hemen kalktı, altını getirdi. “İşte Sultanım, başka yoktur” dedi. Abdal Musa Sultan: “Gidin abdallar, bu altınla yiyecek alın, bir tanesini bile artırmayın” dedi. Abdallar gidip altının hepsini pirince, yağa verdiler, bir günde yedi kez yemek pişirdiler. Zerdenin balı, yağı tükendi. Abdal Kef tasalandı. Aşçı: “Niçin tasalanırsın, bunda bir hikmet vardır. Efendimize görünelim, görelim ne buyurur!” dedi. Abdal Musa Sultan: “Niçin üzülürsünüz, gidin şu pınardan bal alın, şu pınardan da yağ alın, götürüp yemek pişiriniz” dedi. Yemek pişirdiler, yediler. Sofra kalktıktan sonra Abdal Musa Sultan: “Pınarlar böyle yağ, bal olup akarlar mı ki?” diye sordu. “Akarlar sultanım” dediler. “Gelin, biz de gidip görelim” dedi. Kalktılar hep birlikte pınarın yanına gittiler. Abdal Musa Sultan: “Yine eskisi gibi su olun!” dedi. Abdallar hep birden bağırarak: “Bırakın, bırakın bal, yağ aksın Sultanım!” Abdal Musa Sultan: “Şahin yuvası nasıl olursa, bırakın öylece su olsun” dedi.

Baba Gaybi (Kaygusuz Abdal) odun kesmeye gitmişti. Döndüğünde dediler ki: “Ey Baba Gayb! Efendimiz bal, yağ akıttı şu pınarlardan, sen görmedin.” Baba Gayb’e yemek verdiler, yedi yine oduna gitti. Giderken bu olayı görmediğine üzüldü. “Efendim! Beni sevmezsin, ben senin dîdârına doymadım. Senden hiçbir nesnecik görmedim” dedi. “Bana yakındaki hizmetin göstermezsin, ırağa salarsın, dîdârından cüdâ düşerim” dedi. Gaybî odundan geldi. Abdal Musa Sultan eyitti: “Varın Gayb’e deyin, bizden iyiye hizmet eylesin.” Abdal geldi, Gaybe dedi. Gaybî üzüldü, eyitti: “Şu ben bir padişah oğlu idim, geldim, şu dedeye kulluk eyledim. İşte bildim er hak evliyadır. Ben bunda yüz döndürsem çoktan yüz çeviririm. Elimden ne gelir, koyup gitmek de olmaz, nazarında yanalım bâri” dedi. Akşam olunca kendisini bacadan ocağın üstüne attı, ocağa düşecek vakitte Abdal Musa Sultan: “Tutun Gaybî!” dedi. Abdallar tutup yine kapıdan dışarı bırakıp koydular. Baba Gaybî: “Elimizden ne gelir, eşiğe yaslanalım!” dedi. Abdallar hep yattıkta Baba Gaybî eşiğe yaslandı, Abdal Musa Sultan kalktı, dışarı çıktı, ayağı Gaybî’nin üzerine bastı. Gaybî tınmadı. Abdal Musa Sultan: “Kimdir şu?” dedi. Gaybî:

“Lebbeyk sultanım! Kulun Gaybî’dir” dedi. Abdal Musa Sultan: “Aldın Kaygusuzum, aldın” dedi. Eline yapışıp içeri getirdi. Namaz vakitte Abdal Musa Sultan dışarı çıktı, üç kez çağırdı. Üni vardıkça: “Gelsin nasip isteyen!” dedi. Hemen Abdal Kef seğırtti: “Meded Sultanım, himmet eyle!” dedi. Abdal Musa Sultan eyitti: “Yürü, sana Lütni’ye (Limra/Finike) ve âhir Lütni’ye” dedi. Ondan Kara Aşık Baba geldi: “Yürü, sana Eğridir’i verdim” dedi. Tahtalı Baba geldi: “Yürü, sana Tahtalı Dağı’nı (eski adı Solime) verdim” dedi. Her kim geldi ise nasip verdi. Hâsılı kelâm ol gün kırk abdala nasip verdi. Ondan Abdal Musa Sultan geldi, oturdu, eli ile ocağı karıştırdı. Abdal Kef eyitti: “Sultanımın eli yanmaz mı?” Abdal Musa Sultan eyitti: “Abdallarız, fettanlarız, uryanlarız, büryanlarız!” Abdal Kef eyitti: “Aceb bu sultan ne soydandır” diye sordu. Abdallar eyittiler: “Biz bu sultanın ötesinin sormayız, hemen dîdârının âşıkıyız” dediler. Abdallara bu müşkil oldu. Gönül evinden bunu istediler. Abdal Musa eydiverdi:

Kim bilir bizi nice soydanız / Ne bir zerre oddan ne hod sudanız
Bizim hususumuz marifet söyler / Biz Horasan mülkündeki boydanız
Bizim zahmımıza merhem kâr etmez / Biz kudret okunda gizli yaydanız
Yedi deryâ bizim keşkûlümüzde / Hacım umman olmuş biz ol güldeniz
Hızır İlyas bizim yoldaşımızdır / Ne zerrece günden ne hod aydanız
Yedi tamu bize nevbahâr oldu / Sekiz Uçmak içindeki köydeniz
Musa durup biz münâcât eyleriz / Neslimiz sorarsan asıl Hoy’danız
Ali oldum adım oldu bahâne / Güvercin donunda geldim bu hâne
Abdal Musa oldum geldim cihâne / Ârif anlar bizi nice sırdanız

Abdal Musa’nın *Velâyetnâme* adlı eserinde, Seyyid Hasan Gazi oğlu Abdal Musa’ya Genceli (Tekke Köyü) halkının saygı göstermeyip sevmediği anlatılırken şu ifadeler yer verilmektedir: “Hünkâr Hacı Bektaş vefat edince Abdal Musa zuhura geldi. Seyyid Hasan Gazi oğlu Seyyid Musa anasından yetim kaldı. Genceli şehrinin halkı menkûb olup Abdal Musa’yı sevmediler. Bâri Teâlâ kudretinden bu şehre bir âfet verdi, bir bir dağılıp gitmeye başladılar. Bildiler ki Abdal Musa sahib-i velâyettir. Gitmeye niyet eden şehirlinin yolları üzerine vardı, eyitti: “Oturalım, gitmen” dedi. Onlar dahi dediler ki: “Biz sizin hatırlığınız yıkmışız, huzur edemeyiz, bir yere dahi gidelim” dediler. Abdal Musa dedi ki: “Kanlu gömleği boyumca yıgđım, bir kere gelip “haliniz ne” demediniz, münkir oldunuz. Ol sebepten âfât-ı semaviye erişip sizi Allahu Teâlâ kahretti. İstiânet talep edip “meded Abdal Musa” diye çağırmanız, üzerinizden

reddetsem gerek idi. Pes, imid her biriniz bir vilayete gidiniz” dedi. Ondan Abdal Musa yaylaktan sahil evine indi, onda bir tekke bünyâd etti.”

Abdal Musa’nın, Genceli’den (Tekke Köyü’nden) sahile Finike’ye inerek inşa ettirdiği tekke, günümüzde hâlen ziyâretgâh olan Finike’deki Kâfi Baba Tekkesi’dir. Evliya Çelebi bu tekkeyi ziyaret etmiş ve *Seyahatnâme* adlı eserinde bu tekkeden şöyle bahsetmiştir: “Kasabada Abdal Musa sultanın bir âsitanesi vardır. Bu dahi limon, turunç ve nar ve incir hiyâbânı (iki tarafı ağaçlı yol) içinde arz-ı behiştten (cennetten) nişan verir bir ireme zâtî’l-‘imâddır (yüksek sütun sahibidir). Amma evkâfı olmamakla fukarası azdır. Amma yine kırk elli fukara eksik değildir. Bunun bahçesi içinde Nuzar Dede medfundur...”

Süleyman Fikri Erten, Kâfi Baba Tekkesi ile alakalı şunları söylemektedir: “Kâfi Baba Tekkesi yakın vakte kadar geniş ve sulak bir yerde, mevki pek güzel bir tekke idi. Tekkenin müteaddit hücreleri ve geniş mutfakları mevcut olmasına bakılırsa burasının bir zamanlar pek kalabalık olduğu anlaşılıyor. Tekkenin yanında *Velayetnâme*’de bahsi geçecek olan “Kâfi Baba’nın türbesi hâlâ mevcuttur. Türbe kapısının üstündeki kitabeyi okumuştum:

Pîr-i sâni Hazreti Abdal Mûsa hâdimî / Gülşen-i zâr içre esrâr-ı hakâyık mahremi
Aşk eri (Aşçısı idi) o şâhın devlet-i eyyâmın(d)a / Kâfi Baba derler(i)di iş bu erin nâmına
Seyyid İbrahim Dede ol pişvâ-yı mü’minin / Siy ü sâl mesnedinde olmuştu hem-nişîn
Türbesin kıldı müheyâ yeniden (ol hânumân) / Tarihtir şeş cihânın pâsbânı dîdebân 1231/1815
(Erten’in eksik ve hatalı okumaları tarafımızdan parentez içi ile düzeltilmiştir)

Kâfi Baba’nın türbesini ihya eden Seyyid İbrahim Dede, Abdal Musa türbesi yanında bulunan ve zemzem kuyusu denilen bir kuyuyu 1234/1818 yılında yaptıran kişidir. Seyyid İbrahim Dede, Abdal Musa tekkesinin postnişini idi. 1237/1821’de vefat etti ve türbe yanında defnolundu.”

Abdal Kef’in türbesi, Finike’nin 8 km. kuzeyinde Yuvalı köyü yakınında Lymra antik kentinin bulunduğu Saklısu’nun gözesinin hemen yanında Abdal Musa Sultan’ın ilk inşa ettirdiği tekkesinin olduğu yerdedir. Abdal Musa Sultan’ın ilk tekkesini bu alana inşa ettirmesinin asıl sebebi, bu alanda Araplar Mezarlığı’nın olmasındandır. Hz. Osman (r.a.) döneminde Finike açıklarında 500 parçalık Bizans donanması ile 200 parçalık Müslümanların donanması arasında gerçekleşen ve Müslümanların galip geldiği 655 yılındaki Zâtüssavârî Deniz Savaşı sonrası sahabeden ve tabiinden şehit düşenlerin defnedildiği kabristan bu alandadır. Maalesef “Araplar Mezarlığı” olarak bilinen bu alanda, talandan ve işgalden kurtulamamış, belki binlerce şehidin

bulunduğu yaklaşık 1400 yıllık şehitlik kabristanlığı “Bedir Hazretleri” adıyla dar bir alana hapsedilmiş, söz konusu kabirlerin izleri bile yok edilmiştir.

SONUÇ /DEĞERLENDİRME

Yazı dizimizin konusu; Antalya Elmalı ve Finike’de türbeleri bulunan ve son dönemde Bektâşî/Alevî oldukları iddiası galat-ı meşhur hâline gelen Abdal Musa, Kaygusuz Abdal ve Kâfî Baba’nın hayatları ve tasavvufî görüşleriyle Bektâşî/Alevî olup olmadıkları konusunun açıklığa kavuşturulması üzerine idi. Sonuç değerlendirmemizi, **1. İtikat/İnanç 2. Amel 3. Tasavvuf Anlayışı 4. Diğer Bazı Konular** şeklinde dört başlık hâlinde özetleyelim.

1. İTİKAT/İNANÇ

Bektâşilik ve Alevîlik yüzyıllardır müntesipleri ile birlikte var olan bir öğretilerdir. Bektaşilik ve Aleviliğin kaynaklarından bir diğeri kabul edilen ve Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat itikadında olan ve dört mezheple amel eden Seyyid Ebu’l-Vefâ el-Bağdâdî (ö. 501/1107) tarafından kurulan Vefâiye Tarikatı ve müntesiplerinden Şeyh Edebâli, Dede Garkın, Baba İlyas, Geyikli Baba gibi zâtlar ise konumuz dışındadır. Araştırmamız; Hacı Bektaş-ı Velî, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal ve Abdal Kef’in (Kâfî Baba) Bektaşilik/Alevîlik ile ilgisinin olup olmadığının açıklığa kavuşturulması üzerinedir. Konuyu daha iyi değerlendirebilmek için Pîr-i Türkistânî Ahmed Yesevî’nin (ö. 562/1166) *Divan-ı Hikmet* adlı eserini, Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî’nin (ö. 690-738/1291-1337) *Besmele Şerhi, Fatiha Sûresi Tefsiri, Makâlât, Kitâbü’l-Fevâid, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye, Şathiyyât, Nesâyih-i Hacı Bektaş Velî (Nasihatler), Hadis-i Erbaîn, Üssü’l-Hakîka, Hurde-nâme, Emânet-i Hazret-i Pîr* adlı eserlerini, yine Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî’ye ait *Velâyetnâme* adlı eserde kendisinin pîri Lokman-ı Parende’yi, Abdal Musa Sultan’ın (ö.792-812/1390-1410) *Velâyetnâme*’sini, Kaygusuz Abdal’ın (ö. 848/1444); *Dîvan, Gülistan, Mesnevî-i Evvel, Mesnevî-i Sâni, Mesnevî-i Sâlis, Gevher-nâme, Minber-nâme, Dolab-nâme, Salât-nâme*; mensur olarak; *Budala-nâme, Miğlâta-nâme, Vücut-nâme, Risâle-i Kaygusuz Abdal*; manzum-mensur eserleri; *Sarây-nâme ve Dil-guşâ* adlı 15 eserini ve Abdal Musa Sultan’ın *Velâyetnâme*’sinden Abdal Kef’i (Kâfî Baba’yı) okuduk ve inceledik.

Araştırmacıların da ittifak ettiği gibi, araştırma konumuzun kaynağı Pîr-i Türkistânî Ahmed Yesevî’nin tasavvufî öğretisi üzerine kuruludur. Ahmed Yesevî’nin fikirlerini ve anlayışını şekillendiren ise hocası/şeyhi Yusuf Hemedânî’dir. Yusuf-i Hemedânî’nin de hocası/şeyhi Nakşibendî tarikatının altın silsilesinde yer alan Ebû Ali Farmedî’dir. Ebû Ali Farmedî aynı zamanda Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat itikadı dışındaki gruplarla ömrü boyunca mücadele eden

Huccetü'l-İslâm İmam Gazâlî'nin de şeyhidir. Yâni Ahmed Yesevî, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat itikadı üzere kurulmuş Nakşî tarikatı eğitim ve öğretimi içerisinde yetişmiş, şeyhi Yusuf Hemedânî'nin yerine bıraktığı Hacı Abdullah-ı Berâkî, Hasan-ı Endâkî ve Abdülhâlîk-ı Gucdüvânî gibi en meşhur halifelerdendir. Ahmed Yesevî, şeyhi vefat ettikten sonra bir müddet şeyhinin makamında irşad vazifesinde de bulunmuş, manevi bir işaret üzerine yerini Abdülhâlîk-ı Gucdüvânî'ye bırakarak memleketi Batı Türkistan'daki Yesi'ye dönmüştür. Yesi'deki eğitim ve öğretim faaliyetleri neticesi binlerce talebesi, müridi olmuş ve bir müddet sonra kendi adına izafetle Yesevilik tarikatı doğmuştur. Ahmed Yesevî'nin yakın çevresinde doksan bin müridi toplanmış, bunlardan yetiştirip icâzet verdiği çok sayıda halifesi olmuştur. İlim ve irfan dolu sînesinden doğan ve kalplere şifa, sâde ve anlaşılır hikmetli sözleriyle geniş kitlelere ulaşan Ahmed Yesevî, Anadolu coğrafyasını İslam toprakları kılan Abdalları yani **Horasan Erenleri**'ni yetiştirmiştir. Her türlü meslek kollarında da çalışan bu erler “Âhiyân-ı Rûm” yani Anadolu Âhiliği'nin de kurucuları olmuşlardır.

Oğuz'un Kayı boyu ile Abdalân-ı Rûm'un/Horasan Erenleri'nin aynı zaman diliminde Anadolu'da bulunmuş olmaları ve birlikte hareket etmeleri madden ve mânen büyük bir güç hâline gelmelerini sağlamış, gazâdan gazâyâ koşan Gâziyân-ı Rûm, kadınlar hareketi olan Bâcıyân-ı Rum ve İslam'ı Anadolu'nun en ücrâ köşelerine yayma gayret ve çabasında olan Abdalân-ı Rum ile Anadolu Müslümanların vatani/yurdu hâline gelmiştir.

Rum Abdalları ya da **Abdâlân-ı Rûm**, Ahmed Yesevî sûfilik geleneğinin temsilcileri olan dervişlerinin adıdır. Antalya'nın Elmalı ilçesi Genceli'de/Tekke Köyü'nde doğan Abdal Musa, *Velâyetnâme*'sinde, dergâhın önünün çamurlu olmasından dolayı taşlı dağa “tevhid-i erre/zikr-i erre” ile varıp, selam verip iki rekat namaz kıldıktan sonra dağdan on iki bin taş istemesi meşhurdur ve Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde de bu konu zikredilmektedir. Tevhid-i Erre/Zikr-i Erre/Testere Zikri, Abdal Musa'nın da bağlı olduğu Yeseviliğin zikir şeklidir. Ayrıca Abdal Musa talebe ve müridlerini “Abdal” lakabı ile beraber isimlendirmekte ve onlara “Abdallar” diye hitap etmektedir. Kaygusuz Abdal “Beylerimiz Elvan Gölün Üstüne” adlı şiirinde Rum Abdalları'ndan şöyle bahseder:

*Beglerimiz çıkdı Avlan üstine
O(n)lar gelür Sultân Abdâl Mûsâ'ya
Urum Abdâlları hırka vü postun
Bağlar gelür Sultân Abdâl Musâ'ya*

Hacı Bektaş-ı Veli, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal ve Abdal Kef'in (Kâfi Baba) yaşadığı 13 ilâ 15. yüzyıllarda, Bektaşîlik ve Alevîlik diye bir fikir ve öğreti ekolünden bahsedilmesi imkânsız olduğundan, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat itikadında olan söz konusu zâtların Bektâşîlik ve Alevîlik'le alakaları da bulunmamaktadır. Bu zâtları Bektâşîlik ve Alevîlik öğretisinin içerisinde göstermek ve değerlendirmek hatalı ve kastını aşan bir tutumdur. Anadolu'daki 13-15. yüzyıldaki dönem "Abdallar" diye bilinen, "Rum Abdalları" ile Abdalların kurduğu "Ahîlik" teşkilatı dönemidir.

2. AMEL

İncelediğimiz eserlerinde; Hacı Bektaş-ı Veli'nin, Abdal Musa'nın ve Kaygusuz Abdal'ın Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat yani Peygamberimizin ve sahabelerin itikadı üzerine olduklarını tespit etmiştik. Onların İslam'ın şartlarından olan namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetleri yerine getirdikleri görülmektedir. Eserlerinde söz konusu ibadetlerle alakalı ifadeleri ise şöyledir:

Namaz

Hacı Bektaş-ı Veli'nin *Makâlât* adlı eserinde, Şeriat kapısında yapılması gereken ibadetler; namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, gücü yetene hacca gitmek, seferberlik olunca kaçmayıp düşmana karşı gelmek ve cenabetten temizlenmek olarak sayılmıştır.

Kaygusuz Abdal, *Minbernâme* adlı eserini seyahatleri sırasında Cuma günü uğradığı bir camide önce sünnet olan iki rekatlık "Tahıyyetü'l-Mescid" namazını, daha sonra Cuma namazını kıldıktan sonra yazmıştır. Ayrıca yine Kaygusuz Abdal, "Salât-nâme" adlı şiirinde beş vakit namaz dışında diğer nafile namazları da kıldığını ifade etmektedir. Yazı dizimizin 13. makalesinde tamamını arz ettiğimiz söz konusu on beş kıtalık şiirinde; "Sabah namazı hod dörttür... öğleni on kılarım... İkindiye sekiz kılarım... Ahşam namazı hod beşdür... Yatsı namazı on üçdür... Cuma hem bayram ikidür... Teravih namazı yirmi... şeklinde açıklamalarda bulunmaktadır. Kaygusuz Abdal'ın hayatı ve eserleri incelendiğinde, Hanefî bir derviş olduğu ve ibadetlerinde bu mezhebe göre amel ettiği anlaşılmaktadır. Kaygusuz Abdal'ın dinî ve tasavvufî bilgilerini Abdal Musa'dan aldığı dikkate alındığında, hocası ve şeyhi Abdal Musa'nın günlük ibadetlerde ve fikhî konularda Hanefî mezhebine mensup olduğu ortaya çıkmaktadır.

Günümüz Alevilerin kâhir çoğunluğu Hz. Ali (r.a.) camide öldürülüp şehid edildiği için namazı terk ettiklerini belirterek, beş vakit namazı Hz. Ömer'in (r.a.), Emevilerin ve

Abbasilerin düzenlediğini iddia ederler. Ayrıca Aleviler kendilerini şeriat makamında değil tarikat makamında oldukları için namazdan muaf olduklarını, Allah'ın kulunun ibadetine ihtiyacı olmadığını söyleyerek namazı reddeder ve kılmazlar. Allah'ın emrettiği farz olan namaz yerine alternatif olarak tarikat namazı dedikleri İslâm'a göre bâtil sayılan "Halkacık Namazı" veya "Halka Namazı"nı Perşembe akşamı Cem ayinlerinde halka oldukları için kıldıklarına inanırlar. Alevilerde namaz değil niyaz önemlidir. Nitekim Alevî dedeleri ile ilgili bir çalışmada, dedelere: "Alevîlikte beş vakit namaz var mıdır? diye yöneltilen soruya; dedelerin %78.1'i yok, %18'i var ve kalanları da "fikrim yok" diye cevap vermişlerdir. Beş vakit namazın var olduğunu söyleyenler de bununla "halka namazı"nın kastedildiğini, %4'ü de hem camideki namazın hem de halka namazının kastedildiğini söylemişlerdir. (Ali Yaman, *Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar*, Karacaahmet Sultan Derneği Yay., İstanbul 2004, s. 309.)

Oruç:

Hacı Bektaş-ı Veli, oruçla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "Ey derviş! Bil ki oruç üç derecedir. Birincisi avamın derecesi, ikincisi havvasın derecesi, ehassu'l-havvasın derecesidir. Birinci derece orucu, karnı ve cinsel organları orucu bozan şeylerden korumaktır. İkinci derece orucu, gözü nâ-mahreme bakmaktan, kulağı uygun olmayan sözleri duymaktan ve dili haksız konuşmaktan korumaktır. Üçüncü derece orucu ise peygamberlere ve evliyalara mahsustur ki bunlar, gönlü Hak'tan gayri her şeyden korumaktır. Nitekim Hz. Ali (Allah yüzünü aziz kılsın): "Dünya bir gündür ve orada bizim için oruç vardır." buyurmaktadır. Demek ki onun bütün ömrü oruç tutmakla geçmiştir."

Kaygusuz Abdal şiirlerinde İslâm'ın, imanın şartları ile namaz, zekât, hac ve savm yani oruçla alâkalı şunları söylemektedir:

İslâm'ın şartın sual edersen
İcmâlen de şartı beştir efendi!
Muradın ger iman öğrenmek ise
Anın da adedi şeştir efendi!

Savm ile salat zekât hac
Malın var ise hak yoluna saç!
Biri şehadettir lisanını aç
Bu sana acaib iştir efendi!

On iki şartı vardır salâtın
Kılıp ânı menzile iletin
Ayne'l-yakin var ise bir iletin
Anın da adedi sestir efendi!

Hadesten necâsetten eyle tahâret
Ört avret yerini etme kerâhet
Destikbâl-i kible vakitle niyet
Bu altı saydığın dıstır efendi!

Tekbir al, ellerin basına götür
Kıyam, kıraat rükû sücuddur
Kade-i âhirede bir miktar otur
Kılarsan ne güzel iştir efendi!

Günümüz Alevilerin kâhir çoğunluğu farz olan Ramazan ayı orucunu reddederler ve tutmazlar. Ramazan ayında Hz. Ali'nin (r.a.) şehit edildiğini, otuz gün orucu Yezid'in tutturduğunu iddia ederler. Oruç ibadetine alternatif olarak, Muharrem ayında 12 gün, Medet-Mürüvvet 2-3 gün, Hızır 3-7 gün, 48 Perşembe, oğundurma gibi bâtil oruçlar ihdas etmişlerdir. On iki gün tutulan bu oruç müddetince Alevîler, su içmezler (içenler de seffaf kaptan içmezler), et ve hayvanî gıdaları yemezler. Bazı bölgelerde bu oruç üç gün de Müslim bin Akîl ile oğulları Muhammed ve İbrâhim için tutularak on beş güne çıkarılmaktadır. Onlara göre oruç, yememek ve içmemek değil, nefsi ıslah etmektir, eline, diline, beline sahip olmaktır. Farz kılınan oruç ibadeti, nefsine hâkim olamayanlar içindir. Allah'a karşı gelmeyenler için oruç farz değildir.

Zekât:

Hacı Bektaş-ı Veli'nin *Makâlât* adlı eserinde, Şeriat kapısında yapılması gereken ibadetler; namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, gücü yetene hacca gitmek, seferberlik olunca kaçmayıp düşmana karşı gelmek ve cenabetten temizlenmek olarak sayılmıştır. Kaygusuz Abdal'ın zekâtı da içine alan şiirine "Oruç" başlığı altında yer vermiştik.

Günümüz Alevilerin kâhir çoğunluğu yapılan yardımların insanların gönlünden koptuğu kadar olması gerektiğini düşünmektedirler. Örneğin, zekât vermek isteyen bir Alevî, zekâtını

Sünnîlerin yaptığı gibi 1/40 oranında değil, malının gönlünden kopan bir kısmı oranında vermektedirler. Ayrıca Alevîler arasında devlete verilen vergilerin, zekât yerine geçtiğine dair yorumlar da mevcuttur. Zira devlete verilen vergiler, yoksul halka yardım şeklinde geri dönmektedir. Alevîler, mallarından ihtiyaç sahiplerine sadaka da vermektedirler.

Hac:

Hacı Bektaş Veli'nin hocası Lokmân-ı Perende'nin hacca gittiği, Kâbe'yi tavaf ettiği, Arafat'ta vakfe yaptığı; ayrıca Kâbe'de namaz kılarken Hacı Bektaş'ın da oraya gelip namazlarını orada eda ettiğini gördüğü belirtilmiştir. *Vilâyetnâme*'de, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Türkistan'dan Rûm ülkesine hareket ettiğinde hacca niyet ettiği, Irak'ın Necef şehrinde erbaîn çıkardığı, oradan da Beytullâh'a vardığı, üç yıl burada kaldığı, buradan da Medine'ye geçtiği, burada erbaîn çıkardığı, sonra Kudüs'e ve daha sonra Halep'e geçtiği anlatılmıştır.

Kaygusuz Abdal, şeyhi Abdal Musa'nın yanında kırk yıl hizmet ettikten sonra icazet almış, hizmetinin ardından kırk dervişi ile birlikte Mısır'a uğramış, buradan da hacca gitmek üzere yola çıkmıştır. Mısır'a vardığında kale kapısındaki nöbetçiler niçin geldiklerini sorunca şöyle cevap verir: “Bizim bu diyara gelmekten murâdımız Hacc itmek ve (nasip olursa) Kâ'betullâh şerefhaullâh tarafına gitmek...” Kırk gün yol yürüyüp Beytullah'a geldiler. Sâkin oldular. Tâ kim hacc vakti irişdi. Cem'-i etraftan hüccâc-ı Müslimîn geldilerç Ka'be şehrinde cem oldular. Şam'dan ve Yemen'den ve Mısır diyârından mahfillerle Emîr-i hacclar tabl-hânelerle gelip Arefe günü Ka'be-i Şeriften dahı mahfil-i şerifle Arafat'a çıkıp Vakfeye durdular. Ol gün ahşama değin süvâri vü piyâde cümle kibleye müteveccih olup;

“Lebbeyk Allâhümme Lebbeyk” deyip talep ederlerdi...”

Kaygusuz Abdal ve arkadaşlarının Mina'da 21 cemre taş attıklarını, kurban kestiklerini, Kâbe'ye gelip tavaf yaptıklarını, tavaf namazı kılıp Safa Merve arası sa'y yaptıklarını, Zemzem'den içtiklerini, ayrıca umre yapıp dualar ettiklerini, haccın erkânını tamamlayınca Medine'ye döndüklerini, Rasulullâh'ı (s.a.v.) ziyaret ettiklerini ve Kaygusuz Abdal'ın *Gevher-nâme* adlı eseri orada yazdığını görmekteyiz.

Günümüz Alevilerin kâhir çoğunluğunda hac “gönül haccıdır” yani Alevî dede ve baba ziyaretleridir. Kabeyi ziyaret haccı yoktur. Pirlerin, babaların, dedelerin evini, türbesini ziyaret ederek “binbir kere hacı ve gazi olup, bütün günahlardan kurtulup mâsum ve pâk olurlar”. Hacı olmak için Hacı Bektaş-ı Velî ve Abdal Musa'nın türbelerini ziyaret ederler.

Günümüz Alevilerin kâhir çoğunluğunun namaz, oruç, zekât ve hac gibi İslam'ın temel ibadetleriyle hiçbir alakaları olmadıkları ve İslam'ın farz kıldığı bu ibadetleri kaynağı ve izahı olmayan farklı sebeplerle reddettikleri görülmektedir. Kur'ân ve Sünnet'te yer alan ibadet şekilleri ve öğretileri yerine, İslâmî hiçbir kaynağa, referansa dayanmayan alternatif bâtil ibadet şekilleri ve anlayışları ihdas etmişlerdir.

3. TASAVVUF ANLAYIŞI

Birinci bölüm değerlendirmemizde, Ahmed Yesevi'nin tasavvufî eğitim ve öğretisinin Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat itikadı üzere olduğunu görmüştük. Onun yetiştirdiği halifelerinden Lokman-ı Parende, Hacı Bektaş-ı Velî'nin hocası/şeyhidir. Şeyh Lokman-ı Parende'nin Hacı Bektâş-ı Velî'ye hoca olmasını ve onu eğitmesini Hacı Bektaş-ı Velî'nin *Velâyetnâme* adlı eserinden öğrenmekteyiz. Diğer bir iddia ile Hacı Bektaş-ı Velî'nin tarikat silsilesini, Baba İlyas Horasânî yoluyla Ebül'-Vefâ Bağdâdî'ye bağlayanlarda da durum aynıdır. Zira Ebü'l-Vefâ Bağdâdî de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat itikadında olan bir âlim ve ârifdir. Şeyh Lokman-ı Parende zâhir ve bâtin ilimlerinde çok derinleşmiş bir kişiydi. Parendelik (uçan) nasibi kendisine Ahmed-i Yesevî tarafından verilmişti. Hacı Bektâş-ı Velî'nin eserleri muhteva açısından değerlendirmeye tabi tutulduğunda, eserlerini Horasan ve Nişâbur'un şeriata bağlı fikrî, tasavvufî, fikhî ve ameli cereyanlarıyla örtüşen, Yesevî geleneğini kendine özgü bir yorumla kaleme aldığı görülmektedir. İlk dikkat çeken husus, düşüncelerini Kur'ân ayetlerine ve hadislerle dayandırmış olmasıdır. Ahmet Yesevî'nin, Hacı Bektaş-ı Velî'nin, Abdal Musa'nın ve Kaygusuz Abdal'ın eserleri de incelendiğinde, yazdıkları her konuyu Kur'ân-ı Kerim âyetleri ve hadis-i şerifler ile delillendirdikleri ve konuyu Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat çerçevesinde ele alıp değerlendirdikleri görülmektedir.

1246/1830-31 yılında Antalya sancağına bağlı Elmalı kazasındaki Abdal Musa zaviyesinin denetim altına alınarak faaliyetlerinin sınırlandırılması ile görevlendirilen İzmirli Hasan Edib Efendi, "*Ziyâü'd-dehr ve Cilâü'l-'Asr*" adlı kitabında Abdal Musa hakkında hürmetkar bir ifade kullanmaktadır. Onu Şâzeli tarikatının büyüklerinden "güzide-i rical-i Haneffiye"den biri saymakta ve onu "zübde-i ulema ve millet-i hanife-i Nakşibendiyye'den" biri olarak nitelemektedir. Aynı şekilde Hacı Bektaş-ı Velî'nin "ricâlullah" olanların kendisine tabi oldukları bir kimse olduğunu belirterek, asıl adının "es-seyyid Muhammed" olduğunu, ancak kendi zamanında da Hacı Bektaş-ı Velî adıyla ünlü olduğu belirtilmektedir. "Hacı Bektaş-ı Velî Sultan, Orhan Gazi zamanının büyük ve saygın şeyhlerinden biri sayılmaktadır. Nesebi yönüyle

de soylulardandır. Nakşibendi büyüklerinden Abdülhâlık Gucdüvani'nin mürşidi olan Yusuf Hemedânî'nin halifelerinden Ahmet Yesevî ile yakınlık ve ilgisi olan bir zat idi” denilmektedir.

Ahmed Yesevî'nin *Divân-ı Hikmet* ve *Fakrnâmesi*'ndeki fikirlerin, Hacı Bektaş Veli tarafından *Kitâbü'l-Fevaid* ve *Makâlât*'ta tekrar edildiği görülmektedir. Yesevî'nin *Fakrnâmesi*'nde bahsettiği “Dört kapı-kırk makam” anlayışının *Makâlât*'ın ana konularından olması da önemlidir. Söz konusu Dört Kapı olan şariat, tarîkat, marifet ve hakikat istisnâsız bütün tasavvuf ekollerinin öğretilerinde olan ortak sınıflandırmadır.

Hacı Bektaş Veli, dört kapı kırk makamı tamamen Kur'an ayetlerinden hareketle sistematize etmiş ve her biri için bir veya birkaç ayet delil getirmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin *Makâlât*'ında her bir kapıya ait olan on makam ise şöyledir:

a. Şariat kapısında bulunan on makam: 1. İman Getirmek. 2. İlim Öğrenmek. 3. Namaz Kılmak, Zekât Vermek, Oruç Tutmak, Gücü Yetene Hacca Gitmek, Seferberlik olunca kaçmayıp düşmana karşı gelmek ve Cenabetten Temizlenmek 4. Helâl kazanmak ve faizi haram bilmek. 5. Nikâh kıymak. 6. Hayız ve lohusalıkta cinsi münasebeti haram bilmek. 7. Sünnet ve Cemaat (Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat) ehlinde olmak. 8. Şefkatli olmak. 9. Temiz Yemek ve Temiz Giyinmek. 10. Emr-i bi'l-maruf nehyi ani'l-münker yani iyiliği emredip kötülüğü menetmek.

b. Tarikat kapısında bulunan on makam: 1. Tevbe etmek. 2. Mürit olmak. 3. Saç kesmek. 4. Nefsi olgunlaştırmak için mücadele etmek. 5. Hizmet etmek. 6. Havf yani Korkmak. 7. Ümitvâr olmak. 8. Hırka, zembil, makas, seccade, tespih gibi emanetlere sahip olmak, iğne ve asadır. 9. Nasihat ve muhabbet sahibi olmak. 10. Aşk, şevk ve Allah'ın zenginliği karşısında insanın kendisini fakir hissetmesi.

c. Marifet kapısında bulunan on makam: 1. Edeb. 2. Korku. 3. Perhizkârlık. 4. Sabır ve Kanaat. 5. Utanmak. 6. Cömertlik. 7. İlim. 8. Miskinlik, benlikten geçip kişinin kendini Allah'a vermesi. 9. Marifet sahibi olmak. 10. Kişinin kendini bilmesi.

d. Hakikat kapısında bulunan on makam: 1. Toprak gibi mütevazı ve verimli olmak. 2. Bütün herkese aynı gözle bakıp ayıplamamak. 3. Elinden gelen iyiliği yapmak ve yerine getirmek. 4. Dünyadaki her şeyin ve herkesin kendisinden güvende olması. 5. Mülkün mutlak sahibi Allah'a karşı itaatkâr olmak. 6. Sohbet etmek ve hakikat sırlarını söylemek. 7. Seyr ü sulûka girmek. 8. Sır saklamak. 9. Allah'a yalvarıp yakarmak. 10. Allah'ın varlığını müşahade etmek ve O'na ulaşmak.

Hacı Bektaş Veli’yi, Ahmed Yesevî geleneği içinde kabul eden yaklaşımların, bu iki şeyhin arasında mevcut olan silsile birliğinin yanında, eserlerindeki bu muhteva ve fikir açısından bir birliği gündeme getirmeleri de önemlidir. Hacı Bektaş Veli, *Makâlât-ı Gaybiyye* adlı eserinin son kısmındaki vasiyetinde müritlerine, bağlılarından ve sevenlerinden Ehl-i sünnet ve’l-Cemaat’e bağlı olmalarını isteyerek şöyle demektedir: “*Size vasiyetim ey oğlum! (oğullarım!) Akıldır, edeptir ve takvâdır. Tüm durumlarda geçmişlerin eserlerini izle, **Ehl-i sünnet ve Cemaat’e** bağlı ol. Fıkıh ve hadis öğren. Câhil sûfilerden sakın. İmam ve müezzîn olmamak şartıyla namazı cemaatle kıl. Hiçbir zaman şöhret arama ki, şöhret âfettir....*”

Çeşitli dinî ve tasavvufî meselelerin ele alındığı Hacı Bektaş Veli’nin eseri olan *Makâlât*’ın asıl önemli özelliği, Hacı Bektaş Veli’nin şimdiye kadar tanıtılmaya çalışıldığı gibi Şîî-Batınî bir kişiliğe sahip olmadığı, aksine şeriata bağlı bir mutasavvıf olduğunu açıkça ortaya koymasındır. Eserin muhtevası ve eserde işlenen sülûk usûlünün Yunus’un şiirlerinde de görülmesi bize göstermektedir ki, bir zincirin halkaları gibi birbirini takip eden bu gönül erleri, Türkistan’da Ahmed Yesevî’nin sistemleştirdiği Yesevî ekolünün Anadolu’daki temsilciliğini Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal olarak başarıyla yürütmüşlerdir.

Günümüz Alevîlerinin/Bektâşîlerinin tasavvuf anlayışında Dört Kapı’nın ilki ve temeli olan Şeriat kapısı devre dışı bırakıldığından sistem çökertilmiş, alternatif olarak Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal’ın tasavvuf anlayışıyla ilgi ve alakası olmayan ve Kur’ân ve sünnetten dolayısıyla İslam dininden uzak, delil ve mesnetsiz, genel olarak şahsî yorumlara dayalı bir tasavvuf öğretisi yerleştirilmiştir.

Kaygusuz Sultan’ın tarikat pîrini vâsfettiği Mesnevi-i Evvel başlıklı şiirinden yaptığımız alıntıyla üçüncü bölüm değerlendirmemizi tamamlayalım:

Pîr gözün açıp yolunu göstere
Seni bu yanlış hayâlden kurtara

Pîr sana erkân-ı salât bildire
İman islam farz u sünnet bildire

İlm-i şerîatı bildire sana
Azuban tagılmayasın her yana

Çünkü bildin şeriat nedir tamam
Tarikat yolunda koyasın kadem

Bilesin kim ne demektir şeriat
Neymiş bu orta yerde bağlı sed

Pîr sana bildire nedir tarikat
Dahi tarikat içinde var sıfat

Şeriat bile tarikat anlaya
Hakikat pîri ne derse dinleye

Şeriat u Tarikat u Hakikat

Her kime kim ola bu üç hassiyet

Marifet anda biter kân ol durur

Marifet cevheri maden ol durur

4. DİĞER BAZI KONULAR

Kur'ân Okumak ve Okutmak

Hacı Bektâş Velî, Kur'an tasavvurunu Allah-insan, Hakk-halk münasebeti açısından dile getirmiştir. Ona göre; “Kur'an; âşıktan (Allah'tan) mâşûka (insana) bir mektuptur. Ona göre; kendisini Kur'ân'a lâîk hale getirmeyen, onunla aydınlanmayan, onun rahmetini ve izzetini kazanmayan kişi kör olmuş demektir. O kimse karanlıkta kalmış sayılır. Her kim onu okur, duyar ve unutursa, onunla amel etmezse, yüce Allah'ın şu buyruğundan kurtulamayacaktır: “*Kim de benim zikrimden (Kitâb'ımdan) yüz çevirirse, artık şübhesiz ki onun için, dar bir geçim vardır ve kıyâmet günü onu kör olarak haşrederiz.*” (Tâhâ suresi, 20//124-126) Kör olarak haşredilen insan; “(O:) “*Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Hâlbuki (ben) gören bir kimse idim!*” der.” deyince, Allahu Teâlâ şöyle buyurur: **Allah:)** “*İşte böyle! Sana âyetlerimiz gelmişti de (sen) onları unutmuştun. Bugün de (sen) öyle unutulursun!*” buyurur.” (HB Veli, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, s. 20-22) Hacı Bektâş Veli, *Kitâb-ı Tefsîr-i Besmele* isimli eserinde sûrelerin başında yer alan *Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm*'in geniş bir tefsîrini yapmış, *Fâtiha Sûresi Tefsîri* adlı eserinde de Kur'ân'ın ilk sûresini tefsir etmiştir. Hacı Bektâş Velî'nin bütün eserlerinin merkezinde Hakk'ın kelâmı Kur'ân-ı Kerîm bulunmaktadır.

Hacı Bektaş Veli, dört kapı kırk makamı tamamen Kur'an ayetlerinden hareketle sistematize etmiştir ve her biri için bir veya birkaç ayet delil getirmiştir. O, Bedahşan'da bulunduğu sırada oradaki insanlara öncelikle Kur'an'ı öğretmekle işe başlamıştır. Kaygusuz Abdal, Mısır Sultanı'nın huzurunda Kur'an okumuş ve onun gözlerinin açılması için dua etmiştir. Aynı şekilde Kûfe'de, Hz. Ali'nin (r.a.) mezarı başında hatim okuyup ona dua etmiştir.

İmam Cafer ve İmam Muhammed Bakır'ın *Buyruklar*'ında sözleri, mihenk taşı olan Kur'an'a uymayan aşığın sözlerine asla itibar edilmemesi gerektiği vurgulanır. Sufiler ve Pirler, Kur'an'a uyma konusunda büyük özen gösterdikleri için, sofinin yüzü Kur'an'ın yüzü gibi telakki edilmiştir.

Günümüz Aleviliğine/Bektâşiliğine göre İslam ve onun kutsal kitabı Kur'an, Muhammed Peygamber'den sonra müdahalelere uğramış ve aslının dışına çıkartılarak değiştirilmiştir. Kuran'ın Hz. Ömer, Hz. Osman ve özellikle de Hz. Maviye ile Yezit zamanında değiştirildiğine ve birçok ayetinin yok edildiğine inanılır. Yedi Ulu Ozan'ın (Seyyid Nesimi, Şah Hatayi (Şah İsmail), Fuzuli, Yemini, Virani, Pir Sultan Abdal ve Kul Himmet), pirlarin deyişlerini, sözlerini Kuran'ın ayetleri olarak kabul ederler. Kur'ân-ı Kerim'in öğrenilmesi ve öğretilmesi için Cem evlerinde Kur'ân kursları açılmaz, ayrıca camilerde, derneklerde açılan Kur'ân kurslarına da asla gidilmez ve kimse de gönderilmez.

İçki/Şarap

Hacı Bektas-ı Veli, *Makâlât*'ında içkinin haram olduğuna dair şu ifadeler yer vermektedir: "Simdi azizim! Bir damla içki bir kuyuya damladığı için takva ehli kavlince o kuyunun suyunu hep arıtmak gerekmiş. O suyun döküldüğü yerde biten otu bir koyun otladığı için eti haram oldu. Sebep, içinde şeytan fiili olmasıdır." (HB Velî, Makâlât, s.5) Alevî-Bektaşî büyüklerinin içkinin haram oluşu ile ilgili görüşleri ve içki konusundaki bu tavırlarının aksine günümüzde bazı Alevîlerin cemler esnasında içki içtiği ve bunu sohbetlerin ve toplantıların bir rûknü haline getirdikleri, hatta içkiye "âb-ı kevser, dem" adını verdikleri bilinmektedir. (Yusuf Ziya Yörükan, Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar, s.95-97)

Boşanma/Talak

Bektaşilikte boşanma şeriat kurallarına göre yapılmaz. Şeriatla üç talak ile boşun denilince boşanma meydana gelir. Bektaşilikte ise, öncelikle boşanmanın sebebi olmalıdır. Bu sebepler; öldürmeye teşebbüs, zina ve hırsızlıktır. Bu üç suç dışında kesinlikle boşanma meydana gelmez. Boşanmayı sahsın kendisi yapamaz. Zira kendisi nikâhı kıymadı ki, boşanmayı da kendisi yapsın. Boşanmayı nikâhı kıyan makam yapar. Bu makam da mürşidlik makamıdır. Suçu sabit olan kimse, eşi tarafından mürşide şikâyet edilir. Mürşid de şahitler ve toplanan muhipler huzurunda yargılamayı yapar. Suç kanıtlanırsa boşanma olur. (Haydar Kaya, Bektaşî İlmihali, s.57-58)

Hayvan Etinin Yenilmesi

Alevîlerin tavşan yememeleri İslâmî bir yasağın olması sebebiyle değil, Türklerin Orta Asya tarihiyle ilgilidir. Eski dinlerden, kültürlerden ve totem anlayışlarından kalmadır. Tavşan totemiyle ilgili bu inanç Alevîler arasında da kabul görmüştür. Bu sebeple de Alevîler tavşan etini yememektedirler. Alevîlerin tavşan etini yememeleri ile ilgili bazı gerekçeler ileri sürülse

de bunlar muteber gerekçeler değildir. O nedenle bu yasağın kökenini Eski Türk Kültürü ve inancı içinde aramak daha doğrudur.

Uğursuz kabul edildikleri ve Allah'ın lanetine uğradıkları gibi gerekçe ve inançlar sebebiyle tavşan dışındaki bazı hayvanlar da günümüz Alevîleri tarafından yenilmez. Örneğin, “kekliğin ayaklarını Hz. Hüseyin'in kanına buladığına, düşmanlarından saklanan bir dedenin yerini bildirdiğine ve müfsit olduğuna; katırın, Tanrı'nın lanetine uğrayarak dölü olmadığına, ayının adını zikretmenin uğursuzluk getirdiğine; baykuşun da aynı şekilde uğursuz bir hayvan olduğuna inanılır. Domuz ve hindi de sevilmeyen hayvanlar arasındadır. Diğer taraftan tavus kuşu makbul sayılır. Turna ise, en hayırlı kuştur ve sesi de Hz. Ali'nin sesi gibi kabul edilir. Kırlangıç kuşu kutsal sayılır. Geyik, Hz. Peygamber (sav)'in sevdiği bir hayvan olduğundan avlanmaz, öldürülmez. Koyun, koç kurbanlık olarak mübarek kabul edilir. At, kardeş ve murat sayılır. Bülbül de sevilen kuşlar arasındadır. Yine güvercin de kutsal kabul edilir ve avlanmaz, kesilmez ve yenmez. (Baki Öz, Aleviliğe İftiralara Cevaplar, s. 129-136)

Günümüz Aleviliği'nin, Ahmed Yesevî, Hacı Bektâş-ı Veli, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal ve Kâfi Baba'yla yani Abdallarla ilgi ve alakasını, Abdalların Kur'ân-ı Kerim ve Peygamberin sünnetine olan bağlılıkları, tam teslimiyetleri ve yaşantılarıyla karşılaştırarak tespit etmek gerekmektedir. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat anlayışında bir itikada sahip olan Abdallar'ın, Cuma namazı ile birlikte beş vakit namaz kıldıkları, Ramazan orucunu tuttukları, şartları uygun olanların hacca gittikleri, zekât verdikleri ve İslam'ın diğer özelliklerini ve güzelliklerini temsiliyet noktasında kâmil mânâda kişiler oldukları kendilerine ait olan okuyup incelediğimiz otuza yakın eserde net bir şekilde ortadadır. Söz konusu örnek şahsiyetlerin fiilleri ve fikirleri ile ilgi ve alâkası olmayan günümüz Aleviliğinin, Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş-ı Veli, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal ve Abdal Kef (Kâfi Baba) ve yine Abdal Musa'nın talebe ve müridleri olan Budala Sultan, Baltası Gedik, Sevündük Dede, Kilerci Baba, Mesten Dede, Keramet Baba, Hasan Baba, Kızıl Deli Sultan, Oturak Dede ve diğerlerinin fiilleri, fikirleri ve öğretileri ile herhangi bir alaka ve bağları da bulunmamaktadır. Bu gerçeği, zikrettiğimiz eserleri okuyan herkes rahatlıkla görecektir ve idrâk edecektir.

2023 yılının Mayıs ayında başladığımız haftalık yayınlanan ve 33 bölümdür devam eden yazı dizimizin neticesinde şu kanaatlere varılmıştır. Bu kanaatlerimizi iki grup hâlinde değerlendirmek gerekmektedir. 1. Grup: Hz. Ali'ye (r.a.) gönülden bağlı olan fakat Alevilik hakkında okuma ve araştırması olmayan Aleviler/Bektaşîler 2. Grup: Alevilik hakkında okuma

ve araştırmaları olan, konuya vâkıf, fakat İslam Dini ile alâkası olmayan paralel bir öğretiyi inşâ etmeye çalışan ve bu yolu her anlamda destekleyen Aleviler/Bektaşîler.

BİRİNCİ GRUP:

Birinci grup daha çok halk tabakasından meydana gelmektedir. Bu gruptakiler:

1. Kâhir çoğunlukla, Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal'ın otuza yakın eserini **bilmemektedirler**.
2. Kâhir çoğunlukla, Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal'ın eserlerini **okumamaktadırlar**.
3. Kâhir çoğunlukla doğru veya yanlışlığının sağlamasını yapamadıkları/yapmadıkları ikinci gruptan duydukları/öğrendikleri öğretilere **inanmaktadırlar**.

İKİNCİ GRUP:

İkinci grup okuyan, yazan, araştıran ve eğitim/yayın/idari gibi yapılarda yer alan kimselerden oluşmaktadır: Bu gruptakiler:

1. Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal'ın eserlerini bilmekte ve okumakta lakin söz konusu eserlerin içeriklerini Alevilere/Bektâşîlere olduğu gibi aktarmamakta ve paylaşmamakta, bunun yerine “bâtınî mânâ” adını verdikleri kendi bâtil yorumlarını aktarmakta ve anlatmaktadırlar.
2. Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal'ın isimlerini, eserlerini, hatta türbelerini dahi bu zâtlarla hiçbir alâkası olmayan, geçerli herhangi bir delilden/mesnetten uzak bâtil fikirlerini anlatmakta ve aklamakta kullanmaktadırlar.
3. İkinci grubunda bildiği üzere; Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal, Abdal Kef (Kâfi Baba) ve diğerkleri eserlerinden net olarak anlaşılan ifadelerine göre her biri Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat/Sünnî yani Peygamber (s.a.v.) ve ashabının akidesi üzere olan ve genellikle Hanefî mezhebine göre amel eden müslüman büyükleridir. İkinci grup, sözlerinde ve yazılarında söz konusu büyüklerin Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat akidesinde bir inanca sahip olduklarından ve Hanefî mezhep üzere camide cemaatle beş vakit namaz kıldıklarından, Ramazan orucunu tuttuklarından, farz olan zekâtı verdiklerinden, Kâbe'ye hacca gittiklerinden ve diğerk amelleri Kur'ân ve Sünnete göre ifâ ettiklerinden birinci gruba ve kamuoyuna asla bahsetmezler. Aksine bu mübarek zâtları, onlar adına yalan söyleyip iftirâ ederek hiçbir delil ortaya koymadan kasten Sünnî karşıtı ilan eder, onların üzerinden İslam karşıtı paralel bir yapıyı inşâ etmeye çalışırlar.

Sonuç olarak geldiđimiz noktada Alevileri/Bektařileri iki ana grup altında görmekteyiz:

1. Pek müntesibi ve takipçisi kalmasa da; ortaya çıkışı, orijinal vasfı, aslı ve menşei itibariyle Kadir, Nakşî, Yesevî, Rıf gibi Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat akidesinde tasavvuf ehli tarikatlardan bir yol olarak Alevilik/Bektâşilik. 2. İslam Dini ile herhangi bir bağı ve münasebeti bulunmayan, Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Abdal Kef gibi nice İslam büyüğünü istismar edip kullanan paralel ve proje bir öğreti olarak Alevilik/Bektâşilik.

